

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjysk Hjemstavn

Slagsang

for

Hammel og Omegns
Fremskridtsforening.

(Forelæst i Hammel Aftenst. d. 31. Aug. 1886.)

Trykt i Alfred Eriksens
Bogtrykkeri i
Hammel.

ØSTJYSK HJEMSTAVN

44. ÅRGANG

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING

1979

UDGIVET MED TILSKUD FRA:

Aktivbanken, Århus.

Andelsbanken, Århus.

Handelsbanken, Århus.

Jyllands Kreditforening, Århus.

Midtjydsk Korn- og Gødningsforretning, Skovby.

Mundelstrup Mejeri.

Provinsbanken, Århus.

Sparekassen, Hammel.

Sparekassen Midtjylland, Århus.

Århus Oliefabriks fond for almene formål.

Odder kommune.

Århus kommune.

Ministeriet for kulturelle anliggender.

Bogen er sat med 10° Times og trykt i A/S Skanderborg Amtsbogtrykkeri, Skanderborg.

Papir: 115 gr. Thai-Cote.

Fotosats: Midtjysk Sats-Center, Århus.

Repro: Hammerschmidt, Århus.

Bogbinderarbejde: V. Albrechtsens Bogbinderi, Århus.

Omslagsbillede: Skomager C. M. Jensen, Houlbjerg, har ladet sin pegasus galopere, mens han selv var bag tremmerne.

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag.

FORORD

Et par artikler, som allerede var indsendte for et par år siden, indgav redaktionen den tanke, at årbogen for 1979 burde dreje sig om folkelige bevægelser. Det var dog ikke muligt at holde »rene linier«, fordi der altid kommer andre artikler, som vi ved både vil interessere store dele af vor medlemskreds, og som vi også selv synes bør trykkes netop nu. Derfor er indholdet blandet, selv om hovedtemaet har en fremskudt plads.

Når man så vil prøve at definere, hvad folkelige bevægelser i grunden er, må det erkendes, at set med nutidsøjne er grænserne ret så udflydende. Det kan ikke siges med få ord. Nok kan de fleste enes om, at en folkelig bevægelse i bred forstand kommer indefra - fra folket selv - men det er næppe hele sandheden. For selve ideen, de store visioner og den oprindelige drivkraft er som regel udgået fra enkeltpersoner eller en lille håndfuld mennesker, der ikke altid er opstået af folkets midte. Dette gælder både når bevægelsen har haft (og har) et politisk, åndeligt, nationalt eller kunstnerisk sigte.

Men der er også mange andre bevægelser, der er folkelige, og hvor menneskers hede ønsker opfyldes af erhvervslivets og produktionens mænd og kvinder, som har fornemmet, hvor de kan imødekomme eller ligefrem skabe behov. Er parcelhusbyggeriet ikke netop en folkelig bevægelse af denne art ligesom tidligere kolonihaverne var det for blot at nævne et par eksempler? Ved og i husene breder nu væg-til-væg tæpperne sig sammen med pejse, lækre køkkener, alrum, stereoanlæg, udestuer, biler, foruden at mange familier har en lystbåd ved nærmeste mari-

REDAKTION

Museumsinspektør Erna Lorenzen
ansvarshavende

Overlærer Jens Sigurd Thomsen
redaktionens sekretær

Skolebibliotekar Arne Gammelgaard

na. Hertil vil mange udbryde - det er statussymboler, ikke folkelige bevægelser! Er det nu det alene? Var det ikke i sin tid en snært af statussymbol, når unge piger, som var eller havde været på højskole, gik med sølvpil i håret? Hvor er grænsen mellem folkelige bevægelser og statussymboler? Eller symboler i det hele taget? Hvad med parcelhusenes modpol? Manges - især unge menneskers - protest mod det såkaldte velfærdssamfund, og de unges søgen tilbage i gamle boligkvarterer eller huse på landet, undertiden omgivende sig med derangeret indbo fra loppemarkeder etc., hvad er det? Hvad med træsko, cowboy- og genbrugstøj? Er det ikke en blanding af folkelig demonstration og en veldrejet markedsføring af produkterne? Hvad med haller og kultur- eller borgerhuse kontra forsamlingshuse? Ja ikke? Folkelig bevægelse eller ej, det kan blive en strid om ord!

For at give en af de sidste 10-15 års folkelige bevægelser en udstrakt hånd har Østjysk Hjemstavnsforening besluttet at yde Århus amts lokalhistoriske arkiver spalteplass til at fortælle om det arbejde, de udfolder - ofte med meget sparsomme tilskud. Arkiverne vil således blive ligestillede med museerne i amtet, der siden 1973 har haft korte beretninger i årbogen om deres virksomhed. Ved denne udvidelse er det vort håb, at et større antal mennesker samtidig vil få øjnene op for det folkeoplysende arbejde, der gøres inden for Østjysk Hjemstavnsforening, som opstod af en lille folkelig bevægelse på Århusegnen i 1936. Eller var det oprindeligt en håndfuld mennesker, der stod bagved?

Erna Lorenzen

ØSTJYSK HJEMSTAVNSFORENING'S BESTYRELSE

Forretningsudvalg:

Formand: godsejer Erik Kjær,
Ristrup Hovedgård, 8381 Mundelstrup.

Næstformand: †gårdejer P. Damgaard Andersen,
Hørret, 8320 Mårslet.

Kasserer: godsejer J. A. Pontoppidan,
Constantinsborg, 8260 Viby J.

Sekretær: landsretssagfører E. Lund-Sørensen,
Søndergade 4-6, 8000 Århus C.

Trafikkontrollør S. E. Sørensen
Peter Fabersvej 9, 8210 Århus V.

ØVRIGE MEDLEMMER

Smedemester Søren Bak, Ry.

Skolebibliotekar Arne Gammelgaard, Hammel.

Proprietær Erling Holm, Odder.

Lærer Ove Jensen, Hinnerup.

Direktør Bent Knie-Andersen, Charlottenlund.

Brandinspektør Carl A. Laursen, Tved.

Museumsinspektør Erna Lorenzen, Århus.

Erhvervsvejleder Birte Voigt Lund, Århus.

Fotograf Else Otzen, Odder.

Museumsinspektør Bent Ousager, Horsens.

Handelsmand Tage Rasmussen, Højbjerg.

Overlærer Jens Sigurd Thomsen, Viby J.

ÆRESMEDLEMMER

Fhv. gårdejer Rasmus Bendixen, Hasle.

Konsulent Anton Jelsbak, Hammel.

Proprietær Søren Spanner, Skjoldlev.

her skete det ...

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	3
Forfattere	7
Hans Stygge - en lensmandsskæbne på reformationsstiden	9
Af <i>Aage Andersen</i> .	
Daglejerbarn for hundrede år siden	19
Fyrbøder Peder Skovs erindringer nedtegnet af <i>Olaf Olsen</i> .	
Forfatteren »Sigurd Lind« - lærer Anders Jensen Meldgaard	34
Af <i>T. Bundgaard Lassen</i> .	
Friskolen i Aes	42
Af <i>Karen Andersen</i> .	
Et gensyn med barndomsegnen	48
Af <i>Victor Horn</i> .	

En folkelig bevægelse efter 1864	52
Af <i>N. P. Boye-Nielsen</i> .	
Fra Kolt sogn	62
Af <i>Sigurd Thomsen</i> .	
Et hjem i ly af frihedens træ	67
Af <i>Arne Gammelgaard</i> .	
Dansen den går så let gennem lunden	81
Af <i>Erna Lorenzen</i> .	
Det folkelige hjemmевærn i Østjylland	87
Af <i>Søren Vestergaard</i> .	
Småstrejf fra Østjyllands kulturfront 1979. Arkiver og lokalhistoriske samlinger: Egnssarkivet for Fruering-Vitved kommune	99
Af <i>Sevel Andersen</i> .	
Egnssarkivet for Ry kommune	100
Af <i>Solveig Dencker Christensen</i> .	
Grenaa Egnssarkiv	100
Af <i>J. A. Nielsen</i> .	
Lokalhistorisk samling og Lokalhistorisk forening i Hammel	101
Af <i>Arne Gammelgaard</i> .	
Lokalhistorisk samling og Silkeborg bibliotek	105
Af <i>Jan Horkjær</i> .	
Molsbibliotekets lokalhistoriske Arkiv	106
Af <i>Carl A. Laursen</i> .	
Nørhald Egnssarkiv	106
Af <i>Peter Østergaard</i> .	
Nørre Djurs Egnssarkiv	108
Af <i>Ib Klausen</i> .	
Purhus kommunes lokalhistoriske arkiv ..	108
Af <i>Metha Laursen</i> .	
Randers lokalhistoriske Arkiv	108
Af <i>Peter Bondesen</i> .	
Rougsø lokalhistoriske Forening	109
Af <i>Svend Friberg</i> .	

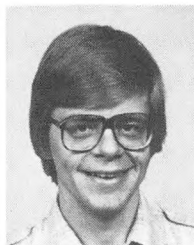
Skejby-Lisbjerg Sognekarkiv	109	<i>Arbejder-, Håndværker- og Industri-</i>	
<i>Af Rasmus Bendixen.</i>		<i>museet, Horsens</i>	<i>117</i>
Sønderhald Egnarkiv	110	<i>Af Jacob B. Jensen.</i>	
<i>Af Vibeke Nielsen.</i>		Forhistorisk Museum, Moesgaard	118
Litteratur om Østjylland	111	<i>Af H. J. Madsen.</i>	
<i>Af Kjeld Elkjær.</i>		Kulturhistorisk Museum, Randers og Bør-	
Museer:		neåret 1979	119
Clausholm	113	<i>Af Guri Dybsand.</i>	
<i>Af Henrik Berner.</i>		Silkeborg Museum	121
Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup	114	<i>Af Christian Fischer.</i>	
<i>Af Svend Nielsen.</i>		Købstadsmuseet »Den gamle By«	122
Gammel Estrup - Jyllands Herregårds-		<i>Af Hans Lassen.</i>	
museum	115	Østjysk Hjemstavnsforening	125
<i>Af Andr. Bjerre.</i>		Personregister	127
Djurslands Museum	116	Stedregister	130
<i>Af Bjarne Flou.</i>			

FORFATTERE

Karen Andersen er født 1910. Husmor.

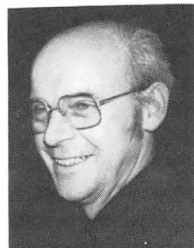
Aage Andersen født 1948. Cand. mag. 1977 (Historie, Middelalderarkæologi). Gymnasieskolen 1977. Undervisningsassistent ved Aarhus Universitet 1979. Siden 1. november 1977 medarbejder på Sydjysk Universitetscenter i Esbjerg ved Statens Humanistiske Forskningsråds projekt »Middelalderbyen«.

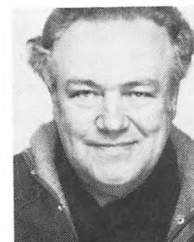
Niels Peter Boye-Nielsen er født i 1934 i Hinnerup. Landbrugsuddannelse. Ejer af Sandbygård fra 1962. Assurandøreksamen 1969. Branddirektør i Købstædernes almindelige Brandforsikring 1975. Oprettede Hinnerup egnsarkiv 1968.

Arne Gammelgaard er født i Vendsyssel 1928. Om øvrige virke se Østjysk Hjemstavns årbog 1974.

Victor Horn er født i Mesing 1919, ansat i Københavns politi 1943. 1944 allieret Liaison-officer, 15.3.45 anholdt af gestapo i Kolding under skydning, hårdt såret. 1948 politiet i Århus, 1965 og 1967 medlem af FNs politistyrke på Cypern. Formand for Mindelunden på Skæring hede. Formand for midtjydsk afdeling af »De allierede Danske våbenfæller«.

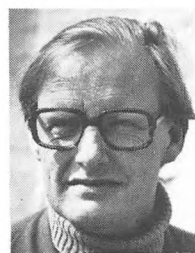

Tage Bundgaard Lassen er født i Hylke i 1900. Lærereksamen på Silkeborg Seminarium i 1921, først lærer i Ormslev og i Silkeborg, derefter ansættelse ved skolevæsenet i Brande 1923-67, fra 1950 som skoleinspektør. Deltog i årskursus på Danmarks Lærerhøjskole i København 1925/26. Har skrevet mange artikler i historiske samfunds årbøger, bl.a. i Østjysk Hjemstavn og har udarbejdet »Brande sogns Historie« (udgivet af Brande byråd). I. del 1972, II. del 1975. Støtte af Den Hjemstjerne Rosenkroneske Stiftelse til udgivelse af »Den guderne er vred på - Syv generationer i folkeskolens tjeneste« (1972).

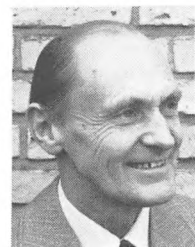
Erna Lorenzen er født i København 1909. Om øvrige virke se Østjysk Hjemstavns årbog 1975.

Olaf Olsen er født 1928 i København, men tilbragte en del af sin barndom i Århus. Blev student 1946, cand. mag. (historie og geografi) 1953, dr. phil. 1966. Var ansat på Nationalmuseet 1950-71, fra 1958 som museumsinspektør. 1971 professor i middelalder-arkæologi ved Århus Universitet. Bosat på Alrø.

Jens Sigurd Thomsen er født 1914, opvokset på Vejleegnen, udlært ved landbruget, lærereksamen fra Århus seminarium 1943 og samme år ansat ved Århus skolevæsen. Har i mange år arbejdet med lokalhistorie og slægtsforskning, især i det gamle Koldinghus Len og i de senere år egnen syd og vest for Århus.

Søren Vestergaard. Født i Mellerup v. Randers 1918. Udlært bager. Deltaget i modstandsbevægelsen under besættelsen bl.a. i Viborg, Askov og Ribe. Elev på Askov Højskole 1944-45 og i 1948. Sekretær ved hjemmeværnsforeningernes region I fra 1946-49. Konsulent i hjemmeværnet fra 1949 fortrinsvis med arbejdsområde i Midt- og Østjylland og sideløbende hermed ved Hjemmeværnsskolen i Nymindesgab. Fra 1974 medlem af Århus amtsråd.

Hans Stygge - en lensmandsskæbne på reformationstiden

Af Aage Andersen

Ved reformationens gennemførelse i Danmark i 1536 blev den katolske kirke omstyrtet og dens jordegods underlagt kronen. Bispegodset blev umiddelbart inddraget. Klostrene, kapellerne og de enkelte kirker skulle, indtil der blev truffet andre bestemmelser, holdes ved magt. Munkene og nonnerne kunne således forblive i klostrene, hvis de nærede ønske herom. Men det var nu Luthers lære, de skulle lytte til. Inddragelsen af bispegodset fandt sted samtidig med, at bispernes fængsling godkendtes af de verdslige medlemmer af rigsrådet. Den var allerede gennemført, da herredagen i oktober samme år udstedte recessen - den endelige mødebeslutning, der gav hele aktionen en retsgyldig karakter¹⁾.

Allerede den 12. august 1536 var der udgået befalinger til forskellige kongelige høvedsmænd om at overtage slotslovene, det vil sige kommandomyndigheden på hvert enkelt slot, på bispegårdene »och lade scriffue alt jnventarium, som findes på samme gorde«²⁾. Et sådant inventarium indeholdt en fortegnelse over løsøre og besætning på f.eks. et slot.³⁾ Det optoges normalt, når et len blev overtaget af eller afstået til en lensmand. Begrundelsen herfor må vel være, at det skulle konstateres, om lensmanden i sin embedsperiode havde forbedret eller forringet løsøre og besætning. En gennemgang af disse inventarier, hvoraf der er bevaret en del fra 1500-årene, efterlader indtryk af, at inventariet er optaget ved en rundgang i bygningerne

med repræsentanter for både den nye og den gamle herre.

Dette foregik i det store og hele fredssommeligt, men Århus-bispens slot Silkeborg udgjorde en undtagelse. Inventariet fra 1536 er ikke bevaret, hvorfor vi ikke kan sige, om et sådant overhovedet blev optaget. Men overdragelsen af slotsloven gav anledning til nogle problemer, om hvilke vi er underrettede.

Den navnkundige feltherre Johan Rantzau, der som hærfører havde været afgørende for udfaldet af den forudgående borgerkrig - den såkaldte Grevefejde - var i midten og slutningen af august i Jylland. Her havde han til opgave sammen med rigsråden Erik Banner til Asdal (i Vendsyssel) at fængsle de jyske bisper og beslaglægge bispegodset. Under sit ophold i Viborg havde han på kongens vegne bedt Århus-bispens, Ove Billes, lensmand på Silkeborg Slot, Hans Stygge

overlade sig slotsloven. Hans Stygge skulle straks igen modtage »samme Gaard og Gods Kongl. Maj. og Eder (Ove Bille) at holde til gode«. Med andre ord skulle kommandomyndigheden over slottet tilfalde både konge og bisp - hvilket med kirkehistorikeren, afdøde professor J. Oskar Andersens ord »allerede var en stor Imødekommenhed«⁴⁾.

Hans Stygge meddelte dette til Ove Bille i et brev dateret på Silkeborg den 24. august 1536. Heri skrev han endvidere, at han ønskede at høre »Eders Naades (Ove Billes) Vilge og Mening«, inden han foretog sig noget.

Hans Stygge havde nemlig modtaget slottet af Ove Bille. Den første gang han omtales som lensmand på Silkeborg er i ovennævnte brev af 24. august 1536. Måske havde han allerede været det i flere år. I alle tilfælde nævnedes Ove Billes svoger, rigsråden og ridderen Laurids Skinkel

Hans Stygges forleninger o. 1545.

Silkeborg len omfattede 1536 de katolske bispens gods i Gern, Hids, Hovlbjerg, Lysgård, Tyrsting og Vrads herreder samt strøgods i Ribe Stift. Lenet udvidedes med Tvilum kloster (Tvilum sogn, Gjern herred), som omfattede gods i Gjern, Hids og Lysgård herreder. Desuden underlagdes kronens tjenere i Lysgård og Hids herreder Silkeborg len. Som følge af strukturændringerne i lensforvaltningen i 1540'erne ikke blot udvidedes lenet, men dele af det inddrog under andre len, således underlagdes 5. april 1548 bispegodset i Hovlbjerg herred Dronningborg (Randersgård).

Holbækgård omfattede på reformationstiden bispegodset i Rougsø herred samt nogle ejendomme i Gerlev herred. Da Holbækgård 29. august 1544 erhvervedes af Hans Stygge havde hovedgården et tilliggende på o. 40 gårde. Om dette er hele lenet kan ikke afgøres¹⁾.

Holbækgård er markeret med en firkant. Skråskraveringen af Hovlbjerg herred markerer at forleningen her kun omfatter det gamle bispegods.

Tegning: Stud.mag. Bi Skårup, Århus.

1) Herom Poul Rasmussen: »Århusgård og Åkær Lens Jordebog 1544« (Kbh. 1960), »Silkeborg Lens Jordebog 1586« (Kbh. 1964).

(Tinquus) sidste gang på Silkeborg i 1532³⁾). Han afgik ved døden 1533⁶⁾). Herefter nævnedes ingen lensmand her, før Hans Stygge omtaltes som sådan.

Ved lenets overtagelse havde Hans Stygge modtaget slotsloven af bispem og kunne derfor ifølge sagens natur ikke uden hans samtykke overlade den til andre. Derfor bad lensmanden i brevet Ove Bille, der endnu ikke den 24. august var fængslet, forhandle med kongen herom. Udfaldet af forhandlingerne har næppe været biskoppen gunstig. I alle tilfælde fængsledes Ove Bille i begyndelsen af september 1536⁷⁾.

Denne fængsling blev dog ikke af længere varighed. Som de fleste af den katolske kirkes biskopper løslodes han efter at have godkendt den beslutning om det gamle bispedømmes ophævelse, som herredagen i oktober 1536 havde vedtaget. Ove Billes troskabsbrev er udstedt den 1. juni 1537. Han forlenedes nogle år senere med Skovkloster (nuværende Herlufsholm) ved Næstved mod at sørge for et passende underhold for de tilbageværende munke. Her henlevede han sine sidste år, indtil han døde 1555⁸⁾.

Men hvorledes formede tilværelsen sig for den tro lensmand på Silkeborg, Hans Stygge? Det er det spørgsmål, vi i det følgende vil forsøge at besvare.

I de første mange år efter omvæltningen i 1536 forblev Hans Stygge som kronens repræsentant på Silkeborg Slot⁹⁾. Hertil lagdes 10/5 1537 Tvilum kloster (Tvilum sogn, Gjern herred)¹⁰⁾. Ligeledes lagdes 8. januar 1542 efter den hidtidige panthavers død Lysgård og Hids herreder ind under Silkeborg¹¹⁾. I årene frem til

1548 havde Hans Stygge disse områder på regnskab. Det vil sige, at han nøje skulle føre regnskab over indtægterne og udgifterne af lenet - det tiloversblevne indbetaltes til rentemesteren. Selv oppebar han en fast løn. I alle retninger var han undergivet de ordrer, han modtog ovenfra og havde ikke mange muligheder uden for sådanne ordrer¹²⁾. Lensmændene var kronens og regeringens embedsmænd på lokalt administrativt plan. Denne forleningsform var således en fordel for staten.

Lensvæsenet i det 16. århundrede behandlede i 1879 af historikeren Kr. Erslev i hans disputats »Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede«. Han opregnede foruden regnskabslenene endnu to former for forleninger. Tjenestelenet havde adelsmanden fået for at yde kronen krigstjeneste. Han skulle selv, eventuelt sammen med nogle rustede svendé, give møde, når det krævedes i forbindelse med rigets forsvar. Indtægterne opkrævede han selv, og det eventuelle overskud indkasserede han. Afgiftslenet opnåede adelsmanden mod at yde en årlig afgift til kronen. Den tiloversblevne del af indtægterne kunne han selv beholde. Begge former for len indebar mulighed for pant. Ligeledes var disse to i det store og hele fri for indblanding ovenfra. Det var af ovennævnte grunde en fordel for lensmanden at modtage sit len mod tjeneste eller afgift¹³⁾.

I Christian III's og Frederik II's regeringstid forsøgte regeringerne at gennemføre en omordning af lensvæsenet. Denne lensreforms omfang øgedes stærkt med visse afbrydelser i tiden efter 1540.

Regnskabslenet blev den forleningsform, som regeringen foretrak. Desuden forsøgte man at udvide regnskabslenene ved at lægge de mindre len ind under de større. Endelig sattes lensmanden på fast løn. Som ovenfor omtalt havde lensmanden på regnskabslenene tidligere været på fast løn. Han havde ved regnskabsaflæggelsen på udgiftssiden opregnet sin egen løn, tjenestefolkenes underhold og løn og alt andet. Det kunne være meget uoverskueligt og vanskeligt for regeringen at afgøre, om der var brugt mere end nødvendigt. Det nye var, at regeringen nu fastsatte et bestemt beløb i penge og naturalier, der burde medgå til lensmandens og tjenestefolkenes løn og underhold. Dette beløb - den såkaldte genant (det vil sige det opregnede) - blev så fratrukket ved regnskabsaflæggelsen. Dette forenkede i meget høj grad regnskaberne og regnskabsaflæggelserne¹⁴⁾. Historikeren Astrid Friis har ganske rigtigt påpeget¹⁵⁾, at blot fordi et len var på regnskab, var der ikke dermed garanteret staten et rimeligt udbytte. Dels kunne lensmanden ødsle med sit eget forbrug (dette kom dog ikke staten til skade ved regnskabslen på genant), dels kunne det være vanskeligt at få afsat de naturalier, der ikke anvendtes i statshusholdningen, til en rimelig pris.

Medens Hans Stygge endnu sad som lensmand på Silkeborg, forlenedes han 26/4 1540 med Holbækgård (Holbæk sogn, Rougsø herred). Han skulle årligt svare en afgift heraf til kronen. Denne skulle indbetales til stiftslensmanden på Århusgård, Peder Ebbesen Galt¹⁶⁾. Det vil med andre ord sige, at betingelserne for at overtage Holbækgård ikke ændredes ved

dette lensmandsskifte. Den tidligere lensmand havde også haft lenet på afgift¹⁷⁾. Netop på denne tid synes afgiftslenenes antal øget, idet regeringen med kongens kansler i spidsen ad denne vej søgte at øge statens likvide indtægter¹⁸⁾. Forlening på afgift har på kortere sigt været til fordel for kronen og naturligvis den enkelte lensmand.

Forleningsbetingelserne for Holbækgård ændredes den 15. juni 1542. Herved gjordes forleningen endnu mere fordelagtig for Hans Stygge. Han fik tilladelse til at beholde Holbækgård på livstid uden tjeneste og afgift, så længe vel at mærke han var i kongens tjeneste. Siden skulle han »Tjene deraf med en »gerystede« Hest til Lands eller en væragtig Karl til Skibs, samt gjøre Regnskab for alt Vrag, han oppebærer«¹⁹⁾. Et par år senere afhændedes godset til Hans Stygge²⁰⁾.

1545 nævnedes Hans Stygge som embedsmand (lensmand) på Skanderborg slot²¹⁾. Denne forlening havde han formodentlig allerede overtaget året før ved den tidligere indehavers, rigshofmester Mogens Gøyes død. I alle tilfælde nævnedes ingen lensmand mellem Mogens Gøyes død 1544 og 1545. Denne forlening beholdt han til 1547, men på helt andre betingelser end forgængerens. Hans Stygge skulle aflægge regnskab for lenets indtægter og udgifter, altså var forleningsbetingelserne de samme som for Silkeborgs vedkommende.

Silkeborg og Skanderborg len opregnes af Kr. Erslev²²⁾ blandt hovedlenene. Selv om Holbækgård af samme henføres blandt rigets mindre len²³⁾, må alene forleningsbetingelserne have gjort det øko-

nomisk attraktivt at være lensmand på sidstnævnte gård.

Ovennævnte gennemgang viser, at Hans Stygge fortsatte som lensmand på Silkeborg, endskønt dette i 1536 ved reformationen skiftede herre. De af bisperne indsatte lensmænd har i mange tilfælde fungeret videre blot som kronens repræsentanter på slottene efter bispegodsets inddragelse²⁴). Naturligt nok kan man næsten sige, da lenene skulle administreres uanset herre. Hans Stygges troskab overfor sin herre, af hvem han havde modtaget slotsloven - uviljen til at overlade andre end Ove Bille kommandomyndigheden på Silkeborg uden først at have modtaget dennes accept - er på kortere såvel som længere sigt kommet ham til gode. Sådanne tro tjenere har den nye regering under ledelse af den kongelige kansler Johan Friis til Hesselagergård (mellem Nyborg og Svendborg) haft brug for²⁵). Den har haft den forudgående borgerkrig in mente. Herunder havde blandt andre flere af rigets fremtrædende mænd hurtigt skiftet parti. Hans Stygge har på sin side ikke været sen til at acceptere forlembetingelser, som var i overensstemmelse med ønskerne om den tidligere behandlede lensreform i Christian III's regeringstid. Denne samarbejdsvilje har vel også været til gavn for Hans Stygge.

Vi kan således konstatere, at Hans Stygge har nydt kongens og regeringens gunst. Også fra anden side har man været interesseret i hans person. En korrespondance mellem den 90-årige rigsråd og ridder Joakim Lykke til Skovsbo (syd for Kerteminde) og dennes svoger, den senere rigshofmester, hr. Eske Bille vidner således herom.

Joakim Lykke skriver, at rigsråden Peder Ebbesen Galt til hovedgården Tyrrestrup (ved Horsens) overfor ham har anbefalet Hans Stygge som en passende ægtemand for hans datter Susanne. Af brevet fremgår det, at Hans Stygge »er ene goed due- lig karl til at bierge seg oc haffuer sielf bo- de saedegrd oc andhetz goedtz . . . oc staar gantzske vel hoss mijn herres naade (kongen)«²⁶).

Joakim Lykke har næppe underdrevet sin karakteristik af Hans Stygge. Tilsyneladende har det været afgørende for ham at få sine døtre bortgiftede med de mindste omkostninger for sig selv. I alle tilfælde synes det at have forholdt sig sådan i 1539 ved datterens, Karens, bryllup med adelsmanden Erik Krabbe. Her forsøgte han at undgå at udrede ikke alene sin del af de med brylluppet forbundne udgifter, men også medgiften²⁷).

Ifølge det ovenfor citerede brev var Hans Stygge velanskrevet hos kongen.

*Gravsten over Hans Stygge (død 1569) og hustru Christence Væbner (død 1556) samt en som spæd i 1554 af-
død datter.*

*Stenen er opstillet i tårnrummet i Holbæk kirke (Holbæk sogn, Rougsø herred), under hvis kor slægten ind-
rettede gravkapel.*

Stenen er antagelig udført o. 1570 og måler 204 × 145 cm.

Foto: Nationalmuseets 2. afdeling fotografi 60253, CAJ nr. 6B, T. 82.

Han skulle være god til at bjerge sig. Ligeledes skulle han besidde sædegård - altså en større gård, hvortil der var knyttet specielle privilegier i form af f.eks. skattefrihed og tiendefrihed for den tilliggende jord²⁸). Om Hans Stygge på nærværende tidspunkt har ejet en sådan sædegård, kan vi ikke sige. Først efter erhvervelsen af Holbækgård 1544 kan han konstateres som sædegårdsbesidder. Men som vi skal komme ind på nedenfor, har han haft spredte besiddelser.

Selv om ægteskabet mellem de to ikke kom i stand, synes vi her at se tegnet et billede af et passende parti for datteren af en forholdsvis beskedne adelsmand, der ganske vist var medlem af rigsrådet. Denne værdighed skyldtes formodentlig et heldigt giftermål ind i Billeslægten²⁹).

Kan denne interesse for Hans Stygge have været udsprunget af hans familieforhold? Hvilke forudsætninger har han haft?

Han fødtes som eneste barn af lavadelsmanden Mourids Stygge og dennes hustru Karen Dyre³⁰). Nogen fremtrædende familie synes han ikke at være opvokset i. Dog var moderen datter af Claus Jensen Dyre og Inge Ebbesdatter (Galt). Denne var søster til ridderen og rigsråden Mogens Ebbesen (Galt) (død 1481), hvis sønnesøn var den ovennævnte rigsråd Peder Ebbesen Galt³¹). Dette vil sige, at Hans Stygge og Peder Ebbesen Galt var næstsøskendebørn. Peder Ebbesen Galt stillede sig velvillig overfor regeringens forsøg på at gennemføre den ovenfor omtalte reform i lensforvaltningen. Han accepterede således 27. november 1541 uden synlig modstand en omlægning af betingelserne

for sin forlening Århusgård og Åkær len³²). Han havde fra 1536 haft denne forlening på regnskab. Fra 1541 gik han på fast løn. Denne regeringstro tjener optrådte som relator ved Hans Stygges overtagelse af Holbækgård 1540³³). Relator er et omstridt begreb. Det må vel nærmest dække den mand, der gav ordre til at Kancelliet udstedte brevet, hvad enten denne ordre kom fra kongen eller manden, der stod som relator³⁴).

Hvilken karriere havde Hans Stygge bag sig, da han trådte frem 1536? Vi kender meget lidt til ham og hans aktiviteter forud for augustdagene i reformationsåret.

13. august 1523 kaldtes han af Frederik I for »vor mand og tjener« (lensmand). Der blev ved denne lejlighed givet ham og hans medarbejdere tilladelse til at nyde noget bondegods i Vester herred i Jylland (Vester Horne herred?)³⁵). Dette omtales atter 20. april 1532, hvor han fik tilladelse til at have det frit i sin egen livstid. Der havde tidligere været svaret afgift og tjene heraf til kronen, »for en hans forellender (forfædre?) bleff gifft och fich en vfrii mandt«. Samme gods var nu ved ret arv kommet til frie folk igen³⁶). Dette kunne tyde på, at der blandt forfædrene har været uadelige personer. Har han måske på et tidspunkt haft dette gods som len? Vi ved det ikke, men han optrådte jo som Frederik I's lensmand 1523 uden at vi ved, hvilket len han da havde. Er det muligvis samme spredte gods, som Joakim Lykke omtalte som Hans Stygges sædegård i det ovenfor refererede brev? Også her bliver vi svar skyldige.

På denne baggrund må vi konkludere,

at Hans Stygge har været en dygtig og pligtopfyldende embedsmand. Disse egenskaber tillige med troskabsfølelse og velvillig tjeneste overfor sin herre har bragt ham store gunstbevisninger i de første mange år efter reformationen. Han er dog næppe gået af vejen for at fremme egne interesser ved at gøre brug af slægts-

forbindelser.

Foruden billedet af en lensmand af den type, den nye regering med kongens kansler Johan Friis i spidsen har haft brug for og forstået at påskønne, ser vi her et eksempel på, hvor fredeligt bispegodsets inddragelse ved reformationens gennemførelse 1536 er gennemført.

NOTER:

- 1) Herom jfr. f.eks. Kai Hørby: »Reformationens indførelse i Danmark« (Kbh. 1968) med litteraturhenvisninger.
- 2) Tegnelser over alle Lande. Danske Magasin 3 VI (Kbh. 1860) p. 28-30.
- 3) »Håndbog for Danske Lokalhistorikere« redigeret af Johan Hvidtfeldt (1952-56, fototeknisk optryk, Viborg 1970) Artiklen: Inventarium.
- 4) Dansk Biografisk Leksikon 2. udg. III (Kbh. 1934) Artiklen: Ove Bille (J. Oskar Andersen).
- 5) »Kong Frederik den Førstes danske Registranter« udgivne ved Kr. Erslev og W. Møllerup (Kbh. 1879) p. 477
- 6) Dansk Biografisk Leksikon 2. udg. XXII (Kbh. 1942) Artiklen: Laurids Skinkel (Henry Bruun).
- 7) Nye danske Magasin II (Kbh. 1806) p. 150-51. Kai Hørby op. cit. Jfr. note 4).
- 8) Jfr. note 4).
- 9) Tegnelser over alle Lande. Danske Magasin 3 VI (Kbh. 1860) pas., 4 I (Kbh. 1864) pas. Register over alle Lande. »Danske Kancelliregistranter 1535-50« udgivne ved Kr. Erslev og W. Møllerup (Kbh. 1881-82) pas. Kr. Erslev: »Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede« (Kbh. 1879) p. 40.
- 10) Danske Kancelliregistranter 1535-50 p. 44.
- 11) Ibidem p. 213-14.
- 12) Kr. Erslev: »Konge og Lensmand i det sextende Aarhundrede« (Kbh. 1879, Ny udg. 1970) p. 18.
- 13) Ibidem p. 18-19.
- 14) Ibidem p. 123-60. Jfr. dog herom også: Astrid Friis: »Kansler Johan Friis' første Aar« Scandia VI (Lund 1933) p. 231-327, Scandia VII (Lund 1934) p. 167-246. Astrid Friis: »Rigsraadet og statsfinanserne i Christian III's Rege-ringstid« Historisk Tidsskrift 10 VI (Kbh. 1942) p. 1-140.
- 15) Astrid Friis 1934 p. 184-85.
- 16) Danske Kancelliregistranter 1535-50 p. 127.
- 17) Kr. Erslev: »Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede« (Kbh. 1879) p. 120.
- 18) Astrid Friis 1934 p. 184-195. Danske Kancelliregistranter 1535-50 under året 1540.
- 19) Ibidem p. 232.
- 20) 1544 29/8. »Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark« I ved L. Laur-sen (Kbh. 1892) p. 21. Jfr. endvidere Knud Holm: »De Stygger til Holbækgaard« Skalk 1964, 6 (Århus 1964) p. 26-28.
- 21) Tegnelser over alle Lande. Danske Magasin 4 I (Kbh. 1864) p. 96, 114.
- 22) Kr. Erslev: »Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede« (Kbh. 1879) p. 38-40.
- 23) Jfr. note 17).

- 24) En gennemgang af Kr. Erslevs i note 22) nævnte værk viser dette.
- 25) Jfr. note 14).
- 26) RA. Privatakiver før 1660. Eske Pedersen Bille (død 1552). Breve på papir. 1538 21/4 til Eske Bille fra Joakim Lykke.
- 27) Dansk Biografisk Leksikon 2. udg. XV (Kbh. 1938) Artiklen: »Joakim Lykke (A. Heise). RA. Privatakiver før 1660. Eske Pedersen Bille (død 1552). Breve på papir. Breve fra Joakim Lykke til Eske Bille 1537 28/4, 17/6, 3/8, 1538 20/3, 21/4, 20/8, 28/8, 27/11, 6/12.
- 28) Gunnar Olsen: »Hovedgård og bondegård. Studier i stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525-1774« (Kbh. 1957) p. 54-59.
- 29) Aage Andersen: »Christian III's rigsråd med særlig henblik på personkredsens sammensætning« Upubliceret specialeafhandling indleveret ved Aarhus Universitet 1974.
- 30) Danmarks Adels Aarboeg 1921 (Kbh. 1921) p. 551.
- 31) Ibidem 1893 p. 173-75.
- 32) Danske Magasin 3 VI (Kbh. 1860) p. 133, Danske Kancelliregistranter 1535-50 p. 210-12, 383.
- 33) 1540 26/4 Ibidem p. 127.
- 34) Johan Hvidtfeldt: »Forordningen af 3. August 1523. Bidrag til Christian II's og Frederik I's Historie«. Historisk Tidsskrift 10 III (Kbh. 1934-36) p. 32-42.
- 35) Kong Frederik den Førstes Registranter p. 16.
- 36) Ibidem p. 311, 411-12.
Lone Anker Jakobsen: »Århus-bispernes forleingspraksis i senmiddelalderen«. Utrykt specialeafhandling indleveret ved Aarhus Universitet 1973.

Daglejerbarn for hundrede år siden

Fyrbøder Peter Skovs erindringer fra barndommen og de unge år (1877-1918).

Nedtegnet af Olaf Olsen

Fyrbøder Peter Skov fra Dampmøllen i Malling var en velkommen gæst i mit barndomshjem. Han holdt af at berette om sit livs tildragelser, og min far opfordrede mig ofte til at skrive dem ned. Det fik jeg dog først gjort i 1952, da P. Skov var 75 år gammel. I det kvarte århundrede, der er forløbet siden da, har optegnelserne ligget i en skuffe i mit skrivebord. Med tiden er de blevet et socialhistorisk

vidnesbyrd af betydelig interesse, ikke mindst for beboerne på den egn, hvor P. Skov tilbragte sin slidsomme barndom og ungdom.

Det skal understreges, at selv om penen er min, er indhold og ordvalg helt igennem den gamle fyrbøders, således som han berettede det for mig under mit besøg i hans hjem i Malling den 14.-15. maj 1952.

Jeg blev født den 4. juni 1877 på gården Gersdorffslund ved Hov, hvor mine forældre*) var landarbejdere. Min farfar var skomagere søn. Min morfar blev skudt ved Frederiksstad i 1850, få dage før min mor kom til verden; min mormor fik lidt pension efter ham.

Mine forældre havde tidligere boet på Aakjær. Her havde de deres første møblement: de drog en pæl ned i lergulvet i opholdsstuen og slog en plade på. Dertil et

par stole, en slagbænk og et sengested, smækket sammen af brædder ved egen hjælp.

På Aakjær blev min ældste broder født. Min far var en urolig natur og flyttede efter to år til Gersdorffslund. Her fødtes foruden jeg også min yngre broder, øltapperen. Jeg mindes enkelte begivenheder herfra.

Min far skulle være i stalden klokken 5 og rykke ud klokken 6 morgen. Min mor

*) Fader: Niels Jacobsen Schov, født d. 23. juni 1845 i Ørting sogn af indsidder Jacob Christiansen Schov og hustru Else Kristensdatter. Død d. 3. august 1919, begravet i Vøhr. Moder: Marie Kristine Christophersen, født d. 6. september 1850 i Ørting af fruentimmer Mette Pedersdatter; udlagt barnefader tjenestekarl Christopher Nielsen, Ørritslev.

Landarbejderhus ved Stensballegård, fotograferet medens familien Skov beboede den vestlige af husets tre boliger. Huset eksisterer endnu, men er stadset op i romantisk bondestil.

skulle møde allerede klokken 4 til malkning. Reglen var, at de på gården havde 25 køer, der skulle malkes to gange om dagen for en øre pr. ko om dagen. Min fars dagløn var 50 øre om vinteren og 65 øre om sommeren. Vi havde frit husly og gratis skummetmælk, desuden topbunken (kvas) gratis og billigt korn til en gris. Vi kunne lige så godt få topbunken om sommeren som om vinteren, og der kunne da være blade på, som vi morede os ved at vippe i. Men mor græd, for det skulle jo tørres. Kakkellovnen var af de gammeldags med tre gesimser. Når der var fyret i kakkellovnen, brugte de at lægge kvaset til tørring i rummene mellem gesimserne, før de gik på arbejde. Vi børn var da hjemme

en tre timers tid alene, og når middagsmaden skulle laves til far klokken 12, var kvaset tørt.

Der var to landarbejderhuse. Det andet lå på den modsatte side af vejen. Jeg vågnede en morgen, da min mor var kommet hjem. Hun gik grædende frem og tilbage på gulvet, og jeg spurgte, hvad der var i vejen. Hun fortalte så, at de børn, som jeg plejede at lege med, lå ude ved vejkannten og var døde. Jeg kom ud og så dem; de var kulsorte i hovedet alle tre. De var røget ihjel. Kakkellovnen havde været for varm, og kvaset var glødet, og både døre og vinduer havde været lukkede, da forældrene gik hjemmefra. Men huset brændte ikke. Der blev ikke gjort noget

ud af den affære. Børnene blev begravet i kirken. Forældrene smækkede sammen, men de fortsatte straks arbejdet, ellers var de blevet smidt ud; kontrakten var kun til fordel for herremanden. Hvis de ikke kunne passe deres arbejde for sygdom eller andet, så skulle de ud.

Vi rejste derfra til Saksild, hvor vi var på en gård, der hørte under Rathlousdal, og som manden havde taget i forpagtning. Her boede vi i fem år, og her begyndte jeg min skolegang. Vi havde det rigtig godt i Saksild, ejede selv en ko, og min far havde en hest til brug. I Halling boede min faster og hendes mand, der var skrædder. De var barnløse, men ville adoptere en af os børn, så han havde en til at passe sine køer. Min storebror ville de ikke have, han var for mager. Men jeg, der var syv år gammel og godt i stand, var bange for at komme i en anden skole. Derfor gemte jeg mig hele den dag, hvor vi skulle til Halling, så de blev nødt til at tage min storebror alligevel. Han blev der lige siden, og senere kom også min ældste søster, der var født i Saksild, derhen, og hun arvede dem.

Min far sagde ikke noget til det nummer. De blev af med en af os, og det var det vigtigste.

Den første lærer hed Andersen. Han havde selv skrevet den første lærebog, en regnebog. Den blev udgivet, og hans navn stod på den. Han havde en hjælpelærer, der hed Petersen; han rev i håret, så det sad i totter i hans fingre. Jeg kan ikke mindes, at jeg lærte noget.

Men jeg kan mindes, at på det tidspunkt var socialdemokratiet kommet i vælten, og vi arbejderbørn blev hundset

af gårdmandssønnerne, der var venstre. Jeg havde allerede den opfattelse, at vi, der var arbejderbørn, skulle være socialister. Hvis vi bekendte os til venstreborerne, fik vi tærsk. Jeg mente, at min far var socialist. Han burde også have været det, men han var venstremand alle sine dage - han turde ikke andet. De blev kørt til valgstedet af herremanden, godt forsynet med brændevin - og herremanden, der selv sad ved valglisten, betydede dem hvor de skulle stemme. Det var en fredag med dagløn og godt med øl og brændevin. Da der senere blev hemmelig afstemning, sagde jeg til min far: »Nu stemmer du da på socialdemokraterne?«. »Nej, det kan ikke gå.« - »Men det er jo hemmeligt, der er ingen der kan se, hvor du stemmer«. -Nej, det turde han nu ikke, så kom han af sin plads. »Men det er jo hemmeligt.« -»Nej, det er de store, der sidder ved valgbordet, og de kan skam godt se, hvor jeg stemmer«. Han havde aldrig gået i skole og kunne dårligt skrive sit eget navn. Han var dårligt oplyst og hengiven til spiritus. Han fortalte mig senere, at allerede som 9-årig blev han tvunget til at tage en snaps med, når de spiste. Min mor var meget mod det, hun var noget religiøst anlagt. Hun havde ikke noget imod, at han tog en lille dram, men hun puttede hans flaske, og når han fandt den, slog hun den i stykker. Han drak så i smug og på arbejdspladsen. Han var ejegod og gjorde aldrig nogen fortræd.

Vi flyttede fra Saksild omkring 1884. Så begyndte genvordighederne. Det var på Bjergager Hovgaard. Der var vi et årstid. Vi drenge blev brugt til at hente brændevin, når de plovede i marken eller tær-

skede. De tærskede med plejl og kom til de fleste tider fulde hjem om aftenen. Dèr gik jeg i skole ved en lærer Mathiesen. De ville ikke have min far mere på gården; han var for tit fuld - men det var datidens skik på herregårdspfadserne. Vi rejste derfra til Stensballegaard ved Horsens, hvor vi var i ca. to år under en forpagter Søltoft. Gården hørte dengang under Frijsenborg. Men da var Niels Skov kommet lidt langt ud med drikkeriet, og det ville Søltoft ikke finde sig i. Han fik besked på at rejse, og vi kom så til Boller, også under Frijsenborg.

Da vi boede på Stensballegård, kom jeg ud at tjene i Nebel, og for fremtiden var jeg kun hjemme om vinteren. Jeg var kun ni år, og jeg mindes endnu, at min far sagde til manden, jeg skulle tjene ved: »Han er slem til at læse aviser, men hvis han ikke er ordentlig, så kan du give ham nogle lussinger«. Jeg havde 13 køer at passe, og jeg var ikke så stor, at jeg kunne nå op om halsen på dem, undtagen at jeg kravlede op på forbenene af dem. Og køerne var bissegale dengang, og så blev jeg jaget ud i marken, for de rev sig løse og måtte jo ikke rende i kornet, hvad jeg umuligt kunne forhindre, og jeg både græd og sang af skræk, for jeg var klar over, at jeg fik tærsk, så snart køerne var kommet i kornet. Jeg skulle også gøre rent ved alle de køer og grise, og jeg faldt på næsen i møget med trillebøren, for jeg kunne ikke magte den. Jeg mindes særlig en gang, jeg skulle gøre rent ved en griseso; hende kunne jeg ikke jage ud, og så kom bonden derover og gav mig et par lussinger. Men da han så selv skulle jage hende ud, kunne han heller ikke!

Skolegangen var en halv dag om ugen, og jeg skulle gå i skole i Stensballe, som var en mil henne. Jeg skulle op klokken 4 om morgenen og have køerne hjem til malkning og have dem ud igen, og hjem og have noget at spise, og så løb jeg en mil til skole. Jeg sad ved et vindue, hvor solen skinnede lige ind på mig, og jeg kunne ikke holde øjnene åbne - jeg kom jo i seng klokken 10-11 om aftenen og skulle op igen klokken 4. Og så fik jeg også lussinger dèr.

Lønnen var 18 kr. for sommeren plus to pund uld og et par træsko, og hvis jeg var rigtig flink, skulle jeg have to kroner til, og dem fik jeg. Kosten var god, efter hvad jeg var vant til. Dèr var jeg en sommer.

Næste plads var i Stensballe, hvor de kendte mine forældre som ordentlige folk. Spiritussen kom ikke den sag ved. Og det var altid spørgsmålet dengang: hvordan er forældrene? Før mine forældre forlod Stensballe, havde en bonde i omegnen spurgt dem, om de måtte få mig. På den plads var jeg, til jeg blev konfirmeret, d.v.s. i fire år, og to af mine brødre fulgte efter, også til de blev konfirmeret.

Det var hos Jens Nielsen i Stensballe-sund. Der er kun godt at sige om den plads. Jeg tjente 15-20-30 kr. om året, tit 2 kr. ekstra. De havde selv sønner, der tog mig ud, og jeg sad inde i stuen om aftenen. Hver jul blev jeg hentet derover og skulle være der både jul og nytår, og jeg fik en stor madpakke med hjem. Jeg fik også tøj og uld, og de strikkede strømper og vanter. Ligedan gik det mine søskende, da de kom der.

Mine forældre boede jo dengang på

Huset i Beder, som P. Skov erhvervede i 1905, fotograferet af Henning Rasmussen 1978.

Boller, og vi var alle hjemme om vinteren og kom også en gang imellem hjem på besøg om sommeren, men der var 2-3 mil at gå. De var særlig glade, når jeg kom hjem, for jeg havde altid en ost, en sigtekage og et pund smør med. Det fik jeg, hver gang jeg tog hjem - ca. tre gange i sommerens løb. Jeg skulle gennem Horsens, og det var det værste, for så snart Horsens-drengene så, at det var en tjenestdreng, der kom, fór de alle på mig, og så var det at kunne bruge benene. En dag i høstens tid, hvor jeg som sædvanlig pilede glad hjem med de her sager, da faldt jeg og slog smørkrukken i stykker. Det var en glasskål, og det tog glæden fra mig resten af vejen. Men det blev yderligere forværret, da jeg kom hjem, for jeg mær-

kede, at der var noget i vejen med mor. Der var ikke den glæde, som der plejede at være, når jeg kom, der var kun sorg at føle. Jeg spurgte om grunden. Hun fortalte så, at min yngste bror var død og begravet også. Det var sket, da hun var på høstarbejde. Også konerne skulle helst være med. De kunne få akkord - 1 krone og 25 øre for at høste en tønne land og binde den op og sætte den sammen. Men så skulle de have nogen til at passe børnene. De havde fået en kone fra Horsens. Men hun havde fundet min fars brændevin og drukket sig så fuld, at hun ikke vidste, hvad hun havde lavet. Hun gik så og slæbte med min lillebror i benene, og han faldt fra hende og slog issen i stykker, og øjnene sad inde i hovedet. Han var død

straks, et halvt år gammel. De tømrede selv en kiste sammen og bar den under armen ned på kirkegården. Ligegodt var de på arbejde dagen efter. Der skete ikke Horsens-konen noget. Ville man have flere børn, kunne man lave dem. Dermed basta.

Boller var det værste sted, vi var på. Der var vi ni mennesker hjemme daglig om vinteren, og vor levemåde var grød, vælling og kartofler. Kunne vi få sirup eller ost til et stykke brød, så var vi henrykte. Det skete en enkelt gang, at vi fik et stykke flæsk på en kvadrattomme. Jeg forsøgte tit at få et stykke flæsk til et andet stykke brød, for vi kunne jo ikke få mere, og det var jo rart at have en ekstra god bid til sidst. Mor opdagede altid, at jeg gemte flæsket til sidst, og så gav hun mig et stykke brød: »Så har du flæsk nok til det brød«. Når jeg fandt lejlighed til det, søgte jeg at stjæle et stykke bart rugbrød i spisekammeret. Så blev jeg tvunget til at gå ud og selv skære et ris og knappe bukserne ned, og så fik jeg! Det var mor der slog. Hun var nødt til det for justitsens skyld. Det er synd at skulle sige det om mor. Hun ville have sit hjem så ordentligt, som det var hende muligt. Hun levede et hundeliv - sad ofte oppe til 1-2 om natten for at lappe vores bukser og måtte så op klokken 4 igen.

Når de slagtede på herregården, fik far kalvehovederne. Sommetider kom de på møddingen, men så hentede han dem dér. De blev pillede, og der blev lavet en stuvning med løg, peber og salt. Det hed kalveost. Det var en herreret.

Sommetider var herregårdsskytten ude for at skyde krager. Han fik fem øre for

hvert par krageben. Alle landarbejderungerne fulgte ham på afstand (vi måtte så at sige ikke gå i skoven, og hvis vi blev opdaget, fik vore forældre vrøvl) og samlede kragerne op. Det gjaldt om at komme først. Så fik vi kragesuppe. Det var også en herreret.

Det var skikken dengang, at »herregårdskællingerne« gik og tiggede for at få lidt til føden. Min mor var med én gang. Da hun kom hjem, sagde hun, at det ville hun ikke være med til mere. Nogle gav dem æg, men det var de færreste. De fleste gav brødhumpler, der ellers skulle være gået til kreaturerne. Og nogle pudsede hundene på konerne. Min mor sagde, at hun hellere ville dø af sult end gøre det blot én gang til. Men vi var forfærdeligt fattige.

Vi rejste fra Boller, da jeg var 12 år gammel, og kom til Borupgaard ved Gedved. Det var en forpagter Petersen, der havde den. Der var vi et årstid, og min mor fik min yngste bror dér. Det var hendes niende barn. Et halvt års tid derefter fik hun blodstyrning. Det var den eneste gang, vi nogensinde havde læge. Dr. Guldberg fra Horsens forbød hende at arbejde. Hun kunne heller ikke - hvis hun gav sig til at malke igen, var hun færdig. Den yngste skulle døbes, og min far lånte hest og vogn på gården til at køre til kirke med. Forpagteren kunne stå hjemme og se, når de kørte til kirke, og da far kom hjem og op med hesten, fik han bud om, at han skulle rejse med det samme, for han havde mishandlet hesten. Det var et påskud for at komme af med os, for de manglede jo konen til at malke.

Da det ikke var på skiftedag, han kom

fra pladsen, blev han løs arbejder på Gyl-ling(næs?), og her var han et år. Men på den tid var der kun løst arbejde hos bønderne, når de kørte gødning og høstede, og det var for lidt. Så gik far til Stensballegaard igen, op til forpagter Søltoft, og forklarede ham, hvordan det forholdt sig. Mor kunne ikke malke, men de ville gerne tilbage til Stensballegaard; så ville han være forsigtig med at drikke spiritus, og det holdt han. Søltoft satte min mor i beskæftigelse i køkkenet, når der var fremmede og noget at ordne, og der fik hun sin dagløn. Mine forældre blev på Stensballegaard i 42 år, til far døde 74 år gammel. I sine sidste år kløvede og stablede han brænde og passede gårdens kloakker.

Min mor blev syg igen på Stensballegaard i 1899, og på dr. Guldbergs klinik i Horsens skar de ved en fejltagelse hul på hendes blære, så vandet løb ustandseligt fra hende i flere år. Hun kunne så ikke rigtig bestille noget, men hjalp lidt til med opvask på et hotel i Stensballe. Mine forældre levede meget spartansk de sidste år. Det var min mors skræk at komme på fattighuset. Der var et sådant i Stensballe, et gammelt forfaldent stråtækt hus. Jeg havde en kammerat, der boede der, og vi skiftedes til at gå til hans hjem og mit, når man f.eks. en enkelt gang skulle have pandekager. Mit hjem var altid skuret og rent. Men i fattighuser var der slemt. Hans far lå i sengen med tuberkulose og kunne ikke arbejde. Derfor var de der.

Engang vi troede, at der vankede pandekager, gik jeg med min kammerat hjem. Faderen lå for døden, sengeklæderne var helt sorte af skidt, og huset var snavset og urenligt. På lergulvet ved sen-

gens hovedgærde lå slim og spyt i en stor klat, næsten en kube. Konen var en sølle en, der havde opgivet det hele. Der var ikke optræk til pandekager, og vi gik ud igen. Min kammerat gav sig til at græde: »Uha, Peter, synes du ikke, det er et stygt hjem, jeg har«.

Fra sit arbejde i køkkenet på Stensballegaard kom min mor altid tilbage med fødevarer af en eller anden slags. Det var rester fra gilderne; pigerne og oldfrue Rantzau var gode ved hende. Ligeledes fik hun en del aflagt tøj af forpagter Søltofts, som vi havde stor glæde af. Vi gik aldrig med læderfodtøj, uden at vi fik det oppe fra gården. Jeg mindes særlig et par damesko. Da der skulle afholdes eksamen i skolen, ville jeg gerne have dem på. Far skar det halve af de høje hæle, og så mente jeg, at de var fine at gå ud med. Men de var dog noget for lange, og jeg blev til stort grin, da jeg kom til skolen. Ligeledes fik min mor et par aflagte ridebukser af forpagterens, som skulle sys om til mig, også til en eksamen. Forpagterens ridebukser var almindeligt bekendt i byen. De var lysegrå, og da jeg kom til skolen, blev der råbt og grint: »Se Peter går i forpagterens ridebukser«.

Ved den tid begyndte man at indføre margarine, som dengang hed »kunstsmør«. Der var ingen behagelig lugt ved den vare, og jeg generede mig ved at gå blandt de andre i skolen, der havde godt belagt brød og rigtigt smør. Jeg sneg mig derfor til at spise min mad inden frikvarteret, ellers blev der altid råbt »Puh ha, du lugter af kunstsmør«. Jeg blev særlig tit afbrudt af min sidekammerat, som råbte til læreren, at jeg spiste min mellem-

P. Skov sammen med datteren Agnes og svigerdatteren Sofie (t.v.) foran sit hus i Mallings 1939.

mad i timen, hvad der indbragte mig mange lussinger. Denne dreng hed Otto og var fra Dagnæs. Men jeg har aldrig haft en bedre kammerat, for han kom hver dag med en rullepøsemellemmad, når vi var i skole.

Vi daglejerbørn blev der altid set skævt til, såvel af de andre børn som af deres forældre. Det hed sig altid, at dem fra herregårdshusene de var de værste. Min skolegang var meget begrænset, da jeg jo begyndte at tjene som 9-årig og kun gik i skole en halv dag om ugen om sommeren. Og det var endda ikke hver uge, jeg var i skole. Da mulkten for at udeblive fra skole kun var 6 øre pr. dag (som temmelig sikkert ikke blev betalt), så bonden sin fordel i at lade mig udeblive. Jeg kom kun gennem første del af regnebogen, og geografi fik vi slet ikke læst noget af.

Engang var jeg kommet op at slås med en dreng i skolen. Læreren var da straks på nakken af mig, da jeg jo var fra herregården. Men størstedelen af børnene protesterede: det var den anden, og han blev tildelt af spanskrøret. Drengen var rasende og ondskabsfuld, da han havde fået klø. Han sprang ind mellem benene på læreren og væltede ham over ende, idet han sagde: »det er fordi jeg ikke kommer til læreren med en høne, en gås, en and eller en snes æg« - som så mange gårdmandsbørn gjorde. Og derfor var han altid så flink mod gårdmandsbørn. Læreren var en gammel mand, og han græd af bevægelse. Han tilkaldte sin kone, og hun græd lige så stærkt. Men drengen havde ret. Gårdmandsbørnene fik den bedste behandling.

Mine forældre kom aldrig til fornøjelser af nogen art, kun til høstgilde og valg. Til høstgilde fik de spisning og al den hvidtøl og brændevin, de kunne drikke. Herremanden og fruene var ovre at byde velkommen og takke for folkenes arbejde i høsten. Høstgildet var altid en lørdag aften, og det varede til næste dag. Fulde blev de jo allesammen, kun en lille procentdel slap fri. I høstens tid skulle folkene møde med deres koner, og småhusmændene i omegnen deltog. Manden stillede med sin le, konen med sin krat, en lille rive. Forkarlen ledede arbejdet og fik 10 kr. ekstra for hele høsten for at sørge for, at folkene bestilte noget. I regnvejsperioder skulle konerne møde med deres rive (ikke kratten) og rive stråene sammen. Daglønnen i høsten var 1 kr., nogle steder gav de 1,25. Ikke akkord som på Boller, men høstfolkene skulle møde ved

solopgang, når vejret var til det, og blive så længe de kunne se. De gamle mænd og polakpigerne satte kornet sammen i rader.

Ja, polakpigerne. På Stensballegaard var der en halv snes polakpiger, der hjalp til i mejeriet, ved malkningen og i roerne. Polakpigerne havde ingen bestemte steder at være, men besøgte i reglen husmandsfolkene. De havde selv mad med (fra herregården), og vi børn fik ofte lidt af dem, mest levninger fra borgestuen.

Vi drenge havde fået opdaget gennem polakpigerne, at karlene lagde det, de ikke kunne spise, ned i borgestuens skuffer - tommetykke brødkorper og store stykker kogt flæsk, som vi, når lejlighed bød sig, stjal fra de store skuffer og spiste i smug. Det var jo fornem spise for os. Vore forældre kunne ikke forstå, hvorfor vi ikke kunne spise noget, når vi kom hjem. Det var jo ofte, når vi skulle have noget vi ikke kunne lide, at vi hentede lidt i skufferne. Men det blev aldrig opdaget.

Stensballegaards have var et stort udflugtssted dengang. Der var to store høje, Kraghøj og Guldbjerg - og et par kilometer lange alléer med store gamle lindetræer, der står der endnu, klippet og studset, helt op til Kraghøj. De to høje var belejret af Horsens-folk. Hver søndag kom de i charabanc til Stensballeskov. Vi tjente mange to- og femører ved at rende ærinde for dem. Vi havde et par kammerater, som var invalider. Dem støttede vi og hjalp på bedste måde, når søndagsgæsterne så det, for at de skulle få medynk. Så kom de og gav os 5-ører og 10-ører og også 25-ører, kan jeg huske. De penge brugte vi til at købe franskbrød for, som var

en sjælden ret dengang. Så puttede vi os forskellige steder, hvor vi ikke kunne blive opdaget - ellers var det gået galt - og spiste det her brød. Og ølkovsen, den vidste vi jo hvor stod. Så det blev rene festmåltider.

Der var gennemgående gode arbejderboliger på de herregårde, vi var i. De dårligste var på Aakjær og Gersdorffslund. Når konen ville holde hjemmet i stand, så var de upåklagelige. Der var to stuer og køkken og et skab til spisekammer. Der var fælles vaskehus for alle og bageovn, man havde efter tur, hvad der gav anledning til megen skænderi og slagsmål. Jeg mindes, at min far var kommet i skænderi med en kone om vaskehuset. Hun vidste

Fyrbøder P. Skov o. 1950.

godt, at det ikke var hendes tur, og måtte omsider gå. Hun var da så gal i hovedet, at hun løftede op i sine skørter og klaske- de sig selv i den bare ende, da hun gik. Dengang gik konerne jo sjældent med bukser. Jeg syntes, at det var noget for- færdeligt noget, hun havde gjort, og min mor var dybt forarget. Men far grinede bare.

Uro var der stadig, enten om det ene el- ler det andet, og da særlig hos dem, der ikke interesserede sig for deres hjem eller holdt det blot nogenlunde i orden. Lus og svineri var altid herregårdsfolkene's plage. Min mor sled til langt ud på natten for at vaske, lappe og stoppe omkring os otte børn. Resten af det tøj, der blev syet om til os, brugte hun til at sætte under vore strømper om vinteren; der var jo ikke råd til at købe garn hele tiden til så mange. Når vi i skolen skulle tage fodtøjet af, blev vi hånet for disse lapper.

Sommetider var vi så heldige at have en gris om vinteren. Det var som regel en vanskabt lille en, som min far havde fået for et par kroner eller tre. Og vi kunne kø- be lidt billigt korn på herregården. Vi drenge skulle så omkring, hvor der var meget ukrudt, i særdeleshed brændenæl- der, som blev blandet i kornet den første måneds tid. Op til jul skulle grisen slagtes. Da var der glæde i hjemmet, for så fik vi blodpølse - sortpølse hed det dengang. Og vi levede højt de første par dage eller tre.

Det var altid min bedstefader, der slag- tede grisen. Han tog engang blæren ud og pustede den op, og da vi satte os til bords, satte han sig på den, uden at nogen opda- gede det. Han beklagede sig over, at han havde ondt i maven, og lindede sommeti-

der på sædet. Der var stor forfærdelse - vi troede alle, at han var syg - indtil sandhe- den blev røbet og der blev stor grinen.

Jeg tror nok, at vi brugte bageovnen hver anden måned. Da var der også særlig glæde blandt vi børn. Vi fik altid en and hver af sigtemel, og når der var æbler, blev der puttet et i anden. Det var en stor ret for os, som når der købes flødeskums- kager nu. Brændslet måtte vi børn samle sammen. Vi tog tjørn fra digerne omkring herregården, når herremanden gav lov, og der var en periode, hvor vi måtte samle råddent kvas, der var faldet af træerne. Men det blev siden forbudt, fordi det råd- ne træ skulle ligge til gødning. Far fyrede ovnen op, når han kom hjem om aftenen, og bagningen foregik mest om natten. Der var seks familier, der skiftedes til ovnen. Husene på Stensballegaard var grundmurede, tegltækte og havde brød- degulv. Det var gode huse.

Vi havde to senge og en slagbænk, der om dagen blev slået sammen og var sid- deplads. I den ene seng var der to i foden- den - og tre hvis det var nødvendigt. I slagbænken kunne vi være fire - to i hver ende. Sygdom gjorde ingen forskel.

Husfolkene's arbejdstid var fra 6 til 6, med halvanden times middag. Som regel var det alene husfolkene, der passede går- dens heste og svin. Jeg mindes engang, hvor far var røgter - det gik på skift - og sammen med en anden røgter skulle træk- ke en stor tyr ud på marken. Men de skul- le også have noget andet med derud, og den anden sagde til far, at han godt kunne trække tyren selv; den havde aldrig vist sig uvorn. Men da manden ville have den ud af båsen, blev den rasende og røg på

røgteren. Han blev maset ihjel og fik hoved og bryst fuldstændig knust. Tyren stod lige for at skulle til udstilling i København i 1888 og blev med megen besvær ført ombord i damperen i Horsens. Han tog 1. præmie, men var uheldredeligt tosset. Da dyrskuet var ovre, blev dyret slået ned til slagtebrug.

Min far og en anden, der var med i København, kom hjem med præmierne udstyret som fastelavnssris. Den dræbte røgters kone fik udbetalt et lille beløb af herremanden. Der var ingen ulykkesforsikring dengang, men hvis hun kunne arbejde, blev hun på gården en vis tid; ellers var det fattighuset.

Når gamle husfolk havde været en årække på Stensballegaard, fik manden lov til at gå og pusle med et eller andet, men for en mindre dagløn. Og kunne han ikke arbejde, men konen kunne, fik hun lov at gå og hjælpe til med malkning en vis tid. Det var sjældent, at en herregårdsarbejder kunne få arbejde ved en bonde; det brugtes ikke meget dengang. Når der var gået en månedstid, måtte de rejse - tit gik rejsen til fattighuset, for huset på herregården skulle besættes med arbejdsføre folk.

Vi havde forresten på Stensballegaard en gammel kone, hvis mand var død. Hun blev ved med at arbejde i mange år. Efter at den egentlige mejeridrift var hørt op på gården, solgte man mælken til Horsens, og så længe hun levede, kørte hun hver dag mælken derind. Maren hed hun, og hun blev boende i sit gamle hus. Forpagter Søltoft var nemlig en meget human mand, når blot de kunne arbejde overhovedet. Han dannede imidlertid en und-

tagelse. De fleste var hårde og hjerteløse.

Vi børn tjente mange småpenge ved at fare frem og tilbage til marken med brændevin. Det var jo den eneste fornøjelse folkene havde.

Gendarmerne bar vi respekt for. Lige så snart vi så en gendarm, fór vi børn hjem og råbte »nu kommer de blå!«. De red omkring fuldt bevæbnede og var almindeligt forhadte over det hele. De fulgtes ad to og to, og de kom til fester og møder. En mand, der var kedelslager, havde sagt noget om et par koner - kaldt dem løstgite eller sådan noget. Da det kom ham for øre, at det ville blive meldt til gendarmerne, gik han i forskrækkelsen hen og hængte sig. Det var i Saksild. Gendarmerne optrådte rådt og brutalt og satte skræk i folk.

Min ungdom

Jeg gik ikke i skole det sidste halve år, før jeg blev 14, men gik til præst i Gylling, hvor mine forældre boede dengang, ved provst Møller, der var kendt over hele landet. Jeg tjente som hyrdedreng den sommer i Gylling og rejste så derfra, da jeg var konfirmeret i november, ud til Gyllingskov og begyndte at deltage i alt arbejde, passe heste, høste og slå græs hos enkefru Sofie Jensen, på en gård med ca. 35 tdr. land. Jeg kom derud samtidig med den nye bestyrer, Niels Jørgensen, og næste år blev han gift med enken. Der havde jeg en meget god plads og var der i to år. Jeg fik 45 kroner om året som 15-årig og steg med en halv snes kroner om året. Derfra rejste jeg til nabogården Horskjærgaard, også i Gyllingskov, og dér var jeg som tredie karl og fik 90 kroner om

året. En forkarl fik dengang 200 kroner om året, og jeg husker, at forkarlen her rendte meget i byen og kunne ikke komme op om morgenen. Ikke altid kunne jeg få ham op, og jeg og andenkarlen måtte så lade ham ligge og gå ud i roerne selv. Men den daværende forpagter, proprietær Rasmussen - forresten den sidste der kørte diligencen mellem Odder og Horsens (en plads han fik efter at have forladt Horskjærsgaard) - han kom så ud i marken og spurgte, hvor forkarlen var. I det samme kom forkarlen, og forpagteren skældte ham ud: når man har en forkarl, som man giver 200 kroner i løn, så skal han fændegaleme være på tærerne. Forkarlen undskyldte sig og tilbød at arbejde om aftenen, den tid han havde spildt, men forpagteren svarede, at det skulle vi andre ikke lide under. Vi startede klokken 6 og sluttede klokken 6, ellers kunne han rejse.

Jeg blev kun et år der. Mine forældre var da flyttet til Stensballegaard, og de syntes, at jeg skulle komme derhen, hvad jeg også gjorde. Jeg fik en god plads hos C.A. Nielsen, hvor jeg skulle passe og bruge hestene. Der var jeg et år, men da vi skulle tærse med plejl, ville jeg ikke være der længere trods opfordring. Jeg blev da tilbudt, at jeg måtte blive fri for at tærse rug, men da jeg hadede at tærse med plejl, ville jeg ikke. Der fik jeg 140 kroner for et år. Jeg rejste derfra til Randlev, hos Chr. Christensen, Østertorp, og der var jeg i fire år, til jeg i 1899 kom ind som soldat i København.

Chr. Christensen var hestehandler, og jeg fulgte som hestetrækker med rundt på de forskellige markeder - Aarhus, Skanderborg, Horsens, Odder, og det foregik

jo om vinteren og om natten fra det ene sted til det andet. Og det var ingenlunde et behageligt arbejde, men interessant for mit vedkommende. Vi havde altid en seks-otte heste i koblet, og det kunne være glat og have sneet, og tit var de ustyrlige. På markederne stod vi på den ene side af en gade med hestene - ofte stod der flere hundrede heste i rad og række. Tit skulle de have en skrå i enden eller peber for at blive rigtig livlige, ellers var det nogle kuler! Der var mange tyske opkøbere, og de tog de bedste heste til en god pris, højest 6-700 kroner.

Jeg rejste til København som soldat et halvt år, var militærarbejder, men tjente som ordonnans. Der havde jeg det godt, og jeg fik uden opfordring en meget god anbefaling, da jeg rejste hjem. Jeg tog så tilbage til Randlev og fik plads ved en Peder Hansen, og der var jeg et halvt år. Derfra rejste jeg til et aktiebryggeri i Boulstrup for at lære kunsten at brygge, og der var jeg et halvt år og lærte hvidtølsbryggeri. Derfra til Randlev igen til Morten Pedersen på den betingelse, at når jeg fik en plads som brygger, måtte jeg rejse nårsomhelst. Fem måneder efter fik jeg ved hans hjælp plads på Beder Bryggeri som brygger. Her var jeg i 13 måneder. Da blev bryggeriet forpagtet ud, og jeg ville så længere omkring. Jeg rejste derfra til Hinnerup ved Hammel, også som brygger, og der var jeg et halvt år, så gik manden fallit. Derfra til Slet ved Tranbjerg og var der i tre år. I den tid var der seks ejere af bryggeriet, og mange gange både bryggede jeg og kørte ud.

At brygge hvidtøl kan man sagtens lære på et halvt års tid. Min første brygger var

som regel fuld, og så blev jeg sat ind i det sådan lidt efter lidt. Det eneste hårde arbejde var at pumpe vand. Jeg begyndte klokken 2-3 om morgenen og kogte den første kedel vand, som så blev tilsat humle og efter kogningen ledtes over i mæskekarret (maltkarret), hvor det stod og trak en times tid. Så blev det tilsat saccharin, hvad der blev forbudt som forfalskning af fødemidler 1902. Da brugte vi en slags sukker - vi vidste jo ikke, hvornår kontrollen kom. Nogle af kunderne ville have det noget sødere, og så gav vi kusken noget med i lommen; så kunne han besørge det. Efter at have trukket i mæskekarret blev øllet ledet ud i svalebakken, og en ny kedelfuld kogende vand blev hældt på mæskekarret. Det stod også og trak en times tid og blev så ledt ud i svalebakken og herfra - når det var svalet af til ca. 30° - videre ned i gærkarret og tilsat gær. Når gæren så viste sig oven i gærkarret, blev det tappet på ankre i kælderen, og der skulle det stå og gære i to dage, inden vi måtte køre det ud. En otting øl (18 potter) kostede 60 øre dengang, men vi havde både 1/8, 1/4, og 1/2-tønder (8 otting til én tønde). Jeg lavede ca. 28 tønder i én brygning (ca. 1 uge), dog mindre om vinteren.

Vore ankere var dårlige - tit spunset til med gamle sække for at få dem nogenlunde tætte. Bønderne foretrak de store bryggerier, som ikke bare havde bedre ankere, men også flaskeøl, og som lavede depoter rundt om i landet. Jeg fik tilbudt et bryggeri uden udbetaling, men hestene skulle jeg overtage på en veksels. Men det var for forfaldent til, at jeg ville have noget med det at gøre. Alle de små landsbybryggerier blev slået ud på grund af

konkurrencen fra de store bryggerier, især Trøjborg.

På bryggeriet i Slet fik jeg 30 kr. om ugen, måtte klare mig selv med kost, men havde gratis logi, før jeg blev gift. Det sidste år jeg var der, blev jeg imidlertid gift, og da bryggeriet så blev nedlagt, arbejdede jeg et halvt år på Slet teglværk. Da vinteren kom, var der ikke mere arbejde, og jeg gik arbejdsløs hele vinteren. Da var jeg med i bestyrelsen for arbejdsmændenes fagforening i Slet.

Det var strengt at være arbejdsløs dengang. Vi fik ingen understøttelse, når vi gik om vinteren. Men jeg fik den kredit, jeg kunne få, oppe hos købmanden. Da vi havde fået for 32 kroner, var det slut.

Jeg blev så tilbudt arbejde i Malling i foråret 1905. Vi skulle rejse derover til marts. På det tidspunkt havde vi ét barn, og vi havde pakket sammen og skulle rejse. Men natten før måtte jeg op og efter jordemoder. Da havde bønderne pligtkørsel efter jordemoder, og jeg måtte hen og have fat i en vogn, og vi hentede jordemoderen i Ravnholt. Det gik altsammen godt, men jeg havde ingen penge at betale jordemoderen med. Hun skulle have mindst 4 kroner, og jeg lånte 5 kroner ved en gårdmand, som jeg kendte godt. Vi pakkede så ud igen, og jeg måtte formå købmanden til at strække på sin kredit i de otte dage, vi måtte blive derhenne. Så rejste vi, og vi blev kørt til Gl. Beder Kro.

Jeg arbejdede nu hos murer Holm i Malling, når vi da kunne komme til for frosten. Otte dage efter vor ankomst kom der brev fra købmanden i Slet til min svigerfar, der boede i Beder og var købmand der, at jeg skyldte ham 42 kroner, og om

han nok ville sørge for, at han fik de penge, for han vidste jo selv, hvilke tab købmændene var udsat for fra arbejdernes side. Min svigerfar, Karl Borup, der var ivrig socialdemokrat (opstillet til flere kredse i folketinget), skældte ham ud i sit svarbrev, men sendte samtidig pengene. Og da jeg først var kommet i arbejde, kom svigerfar med brevet: »Nu har jeg betalt de penge du skyldte ved købmanden i Slet, og så må du se at afdrage dem med 5 kroner om ugen«.

Der var en skrædder i Beder, og vi snakkede om, at vi skulle have hans hus. Der skulle 800 kroner i udbetaling, men min svigerfar, der ikke kunne fordrage mig (bl.a. havde han udtalt, at han hellere ville til sin datters begravelse end til hendes bryllup med mig), ville ikke kautionere, undtagen jeg kunne finde en til, så der var to kautionærer. Jeg rejste så til min farbror, Thomas Jensen i Halling. Han gik med, og tre måneder efter kunne vi flytte ind i eget hus i Beder. I alt kostede det 2550 kroner - 1 krone pr. kvadratmeter med tilhørende huse!

Via Saksild kom jeg i 1906 til Malling Dampmølle. 25 øre i timen og ti timers arbejdsdag, altså 14,80 kroner om ugen. Når vi var heldige, opnåede vi lønforhøjelse på et par øre, men der var år imellem. Jeg var kornkaster (pakhushær), og da jeg havde kastet korn i to år, blev jeg spurgt, om jeg ville lære mølleriet, og det ville jeg. Jeg kom til grovmøllen, pillekværnen og rugmelskværnen og var samtidig beskæftiget med indbæring af korn i pakhusede. Tit arbejdede vi både nat og dag, fra 6 aften til 6 morgen, og jeg har været med til 24 timers arbejde. Vi fik

dobbelt timeløn i overarbejdstiden. Da jeg havde været i møllen i fire år, var der en af savskærerne der døde, og mølleren (der også ejede savværket) kom så og spurgte mig, om jeg ville op og lære ved savskæreriet, og det ville jeg. Der var jeg i 15 år. I 1918 blev jeg opfordret til at være kedel- og maskinpasser; så kunne jeg begynde med det samme, og det gjorde jeg. Efter to års prøvetid under kyndig ledelse fik jeg certifikat. Året efter døde vor gamle fyrbøder, hvorefter jeg blev fast ansat og var der siden, til maskinen blev solgt og vi gik over til elektrisk kraft. Det var i 1943.

I 1903 var jeg blevet indvalgt i bestyrelsen for arbejdsmændenes fagforening i Holme-Tranbjerg. Derfra blev jeg overflyttet til fagforeningen i Beder-Malling kommune, hvor jeg også snart kom i bestyrelsen.

Organisationsprocenten var 100. Man kunne ikke arbejde på teglværket eller på dampmøllen uden fagforeningsbog. Så sent som i 1898 var der endnu uorganiserede på fabrikken, men der blev stukket til dem, og de var der aldrig ret længe. I 1909 havde vi den første arbejdskamp i Beder-Malling. Det var en strejke på savværket, som vi vandt. I 1911 var der både lock-out og strejke, som vi også vandt. Så havde vi ikke noget udover de sædvanlige forhandlinger om en eller to øre i timen.

Ved krigens udbrud i 1914 var vi oppe på omkring 37 kroner om ugen, som vi stod på, til krigen hørte op i 1918. Det var dyrtid, og vi havde ikke penge til at købe for alle vore mærker. Vi havde en forhandling i 1916. Da var der røre hist og her, og nogle fik gennemført mere i løn.

Til sidst kom der bud fra forbundet, at vi var blandt de tre lavest lønnede inden for træindustrien, og at vi måtte sørge for at få noget mere i løn. Det var vi jo villige til, og vi holdt en generalforsamling og udpegede formanden til at gå ned og tale med direktøren. Han gjorde det på den måde, at han berettede, at der var kommet bud fra forbundet, at vi skulle sørge for mere i løn; det kunne han ikke forstå, for han mente, at vi var godt tilfredse allesammen, hvad direktøren så kunne indberette til arbejdsgiverforeningen. Vi fik ingen rigtig besked. Formanden skulle ikke aflægge beretning før generalforsamlingen. Men der kom øjeblikkelig besked fra forbundet i København til fagforeningen uden om formanden: sørg for at få jer en anden formand, og send en solid mand herover. Så fik vi 4-5 øre mere i timen, og det arbejdede vi på til 1918.

For blot at få det til at løbe rundt, gik vi to mand sammen omkring og tjærede for folk om aftenen og om søndagen - efter at have spurgt arbejdsmændene, om de havde noget imod det. Der kunne vi tjene en hel dagløn ved at tjære i en tre timer, og en søndag formiddag kunne vi tjene 10 kroner. Om søndagen og om aftenen gik vi ofte ned til stranden og glibede ål. Vi sluttede arbejdet klokken seks, fik en madpakke med og gik til Norsminde Fjord, hvor vi var klokken otte. Vi gik, så længe vi kunne se vandet (sommestider til klokken elleve), og gik så op i en høstak eller en lade. Klokken tre eller halv fire om morgenen gik vi ud igen og blev ved til

middag. Så kunne vi have fanget 15 til 30 pund ål, og det var et godt supplement til kosten, når vi var ni mennesker. Når vi havde mange, solgte vi noget (for 50 øre pundet), men hjemme spiste vi ål tre gange om dagen. Jeg har tit undret mig over, når jeg kom hjem søndag eftermiddag med 25 pund ål, at min kone ikke reagerede over det. Hun kunne ikke lide ål selv og skulle til at rense dem søndag eftermiddag. Men der kom jo mad til huset, og så kunne der måske blive råd til noget andet. Efterår og vinter gik vi ned med ålejern og stak om søndagen med lyster, men det blev sjældent så mange. Nu, d.v.s. i 1952, er fangsten umulig på grund af urenhed.

Nogle dage efter krigens slutning i 1918 havde vi stillet lønkrav, og jeg og en til blev udpeget til at fremføre vore krav. Det foregik på Hotel Skandinavien i Aarhus. Vor forretningsfører V.S. Pedersen, fabrikant Aabye Madsen, direktør J.P. Jensen, konsul Würtz fra Horsens. Vi blev spurgt, hvad vi ønskede. Det var 20 øre i timen, og det var et mægtigt tal. De mente så, at de faglærte skulle have mere end pladsarbejderne. Vi bemærkede da, at enten de var pladsarbejdere eller fagfolk, skulle de have lige meget i dette tilfælde, da tiderne var så strenge. Alt blev gennemført i løbet af et kvarter, og arbejdsgiverne sagde: nu er krigen ophørt, og vi er enige, og de inviterede os på frokost med kaffe, cognac og cigarer. Der var stor glæde, da vi kom hjem med den meddelelse efter de fire trange år, vi var gået igennem.

Forfatteren »Sigurd Lind« - Lærer Anders Jensen Meldgaard I Emborg 1867-73 og i Bjedstrup 1873-93

Af T. Bundgaard Lassen

De lærere, der virkede i den danske folkeskole i årene umiddelbart efter 1864, var så godt som alle begejstrede for den tanke, der blev givet udtryk for i ordene: »Hvad udadtil er tabt, skal indadtil vindes«. Og i det store nationale genrejsningsarbejde, som fandt sted i sidste halvdel af forrige århundrede, tog de ivrigt del, særlig på det åndelige område.

De var derfor næsten alle dygtige lærere, der ikke blot med iver og flid gik op i skolearbejdet, men som også hver i sin kreds utrætteligt virkede mellem unge og gamle i det folkelige oplysningsarbejde.

Af kendte lærere på den tid i min hjemegn - Skanderborgegn - kan nævnes navne som Lausgaard i Yding, Hougaard i Taaning, Lassen i Tebstrup, Jensen i Haarby, Møller i Virring, Ottesen i Hylke, Kousgaard i Stilling og Meldgaard i Bjedstrup.

Hver især af disse lærere fortjener en længere omtale. Her skal dog kun fortæles om en af de mange, om Anders Jensen Meldgaard, der blandt andet gennem sit forfatterskab under pseudonymet »Sigurd Lind« blev en af de mest kendte af Skanderborgegnens lærere i tiden efter 1864.

Min morfar var i familie med Meldgaard, og da Meldgaard ingen børn havde, blev det ordnet således, at min mor, der havde seks søskende, fik sit hjem hos Meldgaards i Bjedstrup skole fra sit tiende år.

Min mor har fortalt mig en del om Meldgaard, andre meddelelser om ham har jeg fået gennem hans bøger og gennem gamle avisudklip, som min mor havde opbevaret, og på grundlag af dette stof skal her gives en skildring af Meldgaards liv og virke i folkeskolens tjeneste, og af

hans forfatterskab - en skildring, der tillige skulle fortælle om den alsidige gerning, lærerne optog i og uden for skolen i tiden efter 1864.

Anders Jensen Meldgaard blev født den 23. januar 1844 i landsbyen Hvinningdal 5-6 km. vest for Silkeborg.

Hans far var gårdmand, og Anders kom tidlig til at tage del i gårdens arbejde. Som dreng drev han med fårene ude på heden, og han blev snart fortrolig med den særegne natur, der rådede her. I timevis kunne han ligge i lyngen og lytte til vindens susen over lyngtæppet, til lærkens glade triller og til hjejls klagende skrig.

Han glædede sig over hver fuglerede, han fandt i sit kongerige, og græd bitre tårer, når han fandt en rede plyndret af hedens rovdyr. Hugormen var hans arge fjende, den lærte han tidligt at vare sig for, men blev dog alligevel en dag mærket af dens gifttænder og lå i flere timer lammet i det ene ben, før gårdens karl fandt ham og fik ham båret hjem.

Blev tiden ham for lang ude på heden, læste han Ingemanns romaner, der optog ham i allerhøjeste grad, og når han var færdig med en af bøgerne, genoplevede han i leg alle de store historiske begivenheder, Ingemann så levende havde skildret.

Efter sin konfirmation kom han til at arbejde på et teglværk, og han blev nu efterhånden klar over, at han ikke i fremtiden havde lyst til at blive ved landbruget, og han satte sig det mål, at han ville være skolelærer.

Sognets gamle lærer, til hvem han betroede sig, talte hans sag for faderen, og

denne gik efter lange overvejelser med til at lade sønnen »komme til bogen«.

19 år gammel blev Meldgaard så optaget på Blågaard seminarium. Seminarielivet omtaler han ikke, så det har sikkert ikke gjort særligt indtryk på ham. Derimod forstår man af flere af hans skildringer, at han har været stærkt grebet af Grundtvigs forkyndelse i Vartov, ligesom den sørgelige udgang af krigen 1864 gjorde et uudsletteligt indtryk på ham, og allerede nu modnedes den tanke i hans sind, at han, om det måtte forundes ham, ville være med i arbejdet på at gøre Danmark til et lykkeligt land.

I 1867 tog Meldgaard lærereksamen, og samme år fik han ansættelse som lærer i landsbyen Emborg ved Mossø. I seks år virkede han i denne smukke og minderige egn, som munkene i gamle dage havde fundet så ideel for bebyggelse, at de havde opført ikke mindre end tre klostre omkring den store sø, og som de holdt så meget af, at de kaldte stedet, hvorpå Øm kloster blev bygget, for cara insula - kære ø.

I denne lille hyggelige by, der lå omkring de sparsomme klosterruiner, omgivet af sø og å, begyndte Meldgaard altså sin gerning, som han gik ind til med stor begejstring og interesse.

Der var ellers nok, som kunne slå modet ned hos en ung lærer, der var opfyldt af stolte drømme om alt det, der skulle opnåes. Skolebygningen var en elendig faldefærdig rønne. Gulvet i skolestuen bestod af utilhuggede kampesten, hvorover der om vinteren var et skrækkeligt søle. Skolebordene var nedrammede pæle med uhøvlede brædder til bordplader.

Undervisningsmateriel var der så godt som intet af, børnene var fulde af unoder og forældrene meget lidt interesserede i skolearbejdet.

Først da stormen en efterårsdag væltede en af skolens vægge, blev der opført en ny og bedre indrettet skolebygning. Efterhånden lykkedes det Meldgaard at vinde børnenes hengivenhed og give dem lyst til skolearbejdet, og da han også tog fat på det folkelige oplysningsarbejde ved at oprette sangforening, skytteforening, læseforening og aftenskole, fik han også efter en del modstand tag i både unge og ældre i sognet.

Det fortælles, at hans ivrigste modstandere var nogle gårdmænd i Ry. En aften,

da han holdt sangøvelse i Ry, havde de lejet nogle slagsbrødre til at forstyrre sangen ved at lave spektakel, og da Meldgaard skulle hjem til Emborg, var det meningen, at de skulle følge ham og give ham nogle klø. Men flere af Meldgaards venner blev enige om at følge ham hjem, så slagsbrødrene måtte opgive at få fat i ham.

Efter at den første modstand var brudt, fik Meldgaard imidlertid lov til at arbejde i ro, og hans gerning fik den største betydning for sognets beboere.

I 1873 blev Meldgaard kaldet til embedet som lærer ved Bjedstrup skole og kirkesanger ved Dover kirke. Her fortsatte han sin lærergerning i samme spor, som

Anders Jensen Meldgaard. »Sigurd Lind«.

A.J. Meldgaards hustru, Marie Meldgaard.

han havde begyndt i Emborg. Først og fremmest passede han sin skole og gjorde det til såvel forældrenes som sine foresattes største tilfredshed. Ved eksaminer og visitater var det kun rosende ord, der lød over Meldgaards arbejde i skolen.

Da biskop Clausen, Århus, i 1886 visiterede i Bjedstrup skole, udtalte han sin glæde over det gode standpunkt, børnene havde nået, særlig i fortællefagene. Det var på den tid, spørgsmålet om kirkelig eller borgerlig vielse var aktuelt, og bispen spurgte blandt andet børnene om, hvad de fandt rigtigst, borgerlig eller kirkelig vielse.

Min mor, der gik i ældste klasse, svarede uden betænkning, at hun holdt på kirkelig vielse, og bispen nikkede ivrigt til tegn på, at det svar syntes han godt om. Denne visitats gode forløb var i øvrigt vist en af grundene til, at Meldgaard senere blev belønnet med dannebrogsmændenes hæderstegn.

At han var afholdt af beboerne, fik han bevis for ved sit 25 års lærerjubilæum, da de holdt en stor fest for ham og skænkede ham og hans hustru smukke gaver.

I Dover sogn optog Meldgaard også et stort oplysningsarbejde. Ligesom i Emborg oprettede han her sangforening, skytteforening og læseforening og holdt hver vinter aftenskole, der var besøgt af unge og ældre fra en stor omkreds.

Han var med til at stifte en husflidsforening for Skanderborg og omegn, og han gjorde sammen med sin hustru et stort arbejde for husflidens fremme på Skanderborgegnen. Fru Marie Meldgaard var især interesseret i vævning, vævede selv dejlige tæpper, der prydede deres hjem, og gav

undervisning til mange i vævningens smukke kunst.

Meldgaard var endvidere et virksomt medlem af landboforeningens og lærerforeningens bestyrelse, og han kom også en del ud som foredragsholder. Flere gange talte han ved skolemøder, oftest om lærernes arbejde blandt de unge.

Hver sommer indbød han sammen med lærer Jensen, Haarby, til sommermøde i Hemstok skov, ved hvilken lejlighed de begge talte.

Min mors plejeforældre havde mange venner, der gerne besøgte dem i deres hyggelige hjem. Sommeren igennem havde Meldgaards gæster: familie, barndoms- og ungdomsvenner, gamle elever og kolleger fra omegnens skoler. Flere kendte kunstmalere og tegnere, deriblandt Jensen Ladegaard, Møller-Jensen og Kyhns elev, frøken Julie Thomsen, kom også hyppigt på besøg i Bjedstrup skole.

Man forstår ikke, at Meldgaard ved siden af alt det arbejde, han havde påtaget sig, og som han passede med en aldrig svigtende trofasthed, kunne få tid til at optage virksomheden som forfatter. Og dog skrev han i den sidste halve snes år, han var lærer, to historiske romaner, to samfundsromaner eller folkelivsskildringer, men han arbejdede også vinteren igennem til langt ud på natten og undte sig kun ringe hvile.

Hans to første arbejder var de historiske romaner, »Ved Mossø« (1881), og »Krumstav og kirkespir« (1884). Efter dem fulgte de to folkelivsskildringer, »Pastor Brandt« (1888) og »Brydninger« (1891).

Bøgerne, der udkom på D. Davidsens

forlag, Skanderborg, blev godt modtaget og fik en god kritik, hvilket uddrag af enkelte anmeldelser viser:

»De historiske romaner udmærker sig ved historisk troværdighed og har således på dette område et betydeligt fortrin for Ingemanns, af hvilke de for resten kommer til at stå som en naturlig fortsættelse, idet de behandler det afsnit af fædrelandets historie, der følger efter de begivenheder, som har afgivet rammen til Ingemanns romaner.

Sigurd Linds romaner bærer vidne om forfatterens nøje kendskab til og fine forståelse af den tids forhold og tildragelser samt om de menneskers levemåde og tanke-sæt, de omhandler. Gennem dem alle går dertil som en understrøm forfatterens dybe og alvorlige kærlighed til folk og fædreland«.

»Han skrev klart, interessant og lærerigt. Han tegnede historiske begivenheder, skildrede personer og forhold bedre end de fleste blandt vore forfattere, der tilhører lærerstanden.

Hans digte var kærnesunde, fyldte med god poesi og ofte af et ret rammende indhold. Hans småfortællinger, særlig de ting, han skrev ved juletid, var af et så lødigt og alvorligt indhold, at han stedse var sikker på mange taknemmelige læsere og så på dette område«.

I de senere år er der ved de store udgravninger af klosterruinerne ved Øm i vide kredse blevet vakt interesse for Øm klostres historie, og jeg vil derfor her særlig henlede opmærksomheden på Sigurd Linds bog »Ved Mossø«, der giver gode skildringer af cisterciensermunkenes liv og færden i og omkring Øm kloster.

Forfatteren skildrer i denne bog fejdtiden mellem kong Erik og hertug Abel, da lovløshed herskede over hele landet. »Rov, plyndring, udsugelser og de værste udskejelser hørte til dagens orden«. Særlig gik det ud over de med mad og drikke velforsynede klostre, hvorfra såvel kong Eriks som hertug Abels krigere forsynede sig.

Sigurd Lind giver i »Ved Mossø« smukke naturskildringer af egnen omkring søen. Man føler, at han har levet sig ind i denne egns natur, som han ofte har glædet sig over at færdes i, og som han omfattede med stor kærlighed. Her enkelte uddrag af bogens naturskildringer:

»En eftermiddag i august måned gik jomfru Ellen ned til den yndige Mossø. Hun fulgte en sti, der gik gennem en bøgeskov og endte på et sted ved søen, hvor en lille vig skar sig ind i landet. Hun satte sig ned ved søen, der lå stille og klar som et spejl, medens hist og her småringe dannedes på overfladen, når en fisk snappede et insekt, der svømmede om på vandet.

Rørsangeren hoppede fornøjet op og ned, fandt sig nu og da en lækkerbid i skikkelse af et blomsterfrø eller et insekt, satte sig til sidst på et gyngende åkandeblad og syntes at undersøge en nøkkerose, der - nylig udsprungen - stod undselig som en ungmø«.

Om egnen omkring Sønder Vissing hedder det:

»Denne by, der skyldte klosteret sin opkomst, havde smukke naturomgivelser. En stor egeskov skærmede mod de skarpe venstenvinde, og smukke bøgeskove mod nord og øst gjorde stedet til en fredelig plet, der var særlig skikket til at være fri-

sted for et stille nonneliv. Et højtliggende bakkestrøg betog udsigten mod øst, men besteg man et højdepunkt tæt østen for nonneklosteret, lå det herligste landskab udbredt for øjet.

Den store skov- og engkransede Mossø sås en fjerdingvej borte. Voer og Øm klostres røde tage tittede frem mellem bøgene, medens klosterkirkens slanke spir hævede sig mod himlen. Mod nord øjnedes Skt. Sørenes prægtige korskirke, hvis mægtige tårne syntes for beskueren at rage op i skyerne. Dvælede øjet ved det nærliggende landskab, hvis fred kun afbrødes af klosterklokkernes kalden og småfuglenes sang, da stod man som betaget af al denne naturens herlighed«.

Hovedpersonerne er levende skildret. Den milde ærværdige abbed Johannes, der mangler kraft og fasthed til at forsvare klosterets rettigheder, den sanselig træske broder Olaus, typen på en falsk munk, der blandt andet ved list og løgn søger at forhindre, at den unge raske krigs Henrik Hermansøn ægter den fattige Ellen, hvem munken vil overtale til at gå i nonnekloster, for at han derved kan få hende i sit eget garn.

Mellem hovedpersonerne er også typen på en ærlig og sanddru munk, den dygtige og retskafne broder Søren, der i modsætning til Olaus optræder som beskytter af de to unges lykke. Deres kærlighedshistorie er fint og smukt tegnet og slynger sig

Bjedstrup gamle skole. Skolelærer P.E. Sørensen, Meldgaards efterfølger.

som en rød tråd gennem bogens handling.

Bogen indeholder stærke skildringer af livet i Mossø-egnens klostre og af de vilde krigeres færden i egnen mellem Skanderborg og Silkeborg. Man læser således om, hvorledes Abels krigere afbrænder Visning by og nonnekloster, og får et stærkt indtryk af, hvor hårdt de rå krigere gik til værks mod enhver, der satte sig op mod dem.

Et afsnit af bogen foregår i Estland og skildrer kong Eriks forsøg på at ordne forholdene i dette land og fuldbyrde sin faders påbegyndte værk. I Estlandstoget deltager Henrik Hermansøn og vinder her de gyldne sporer ved at frelse sin konges liv. Under opholdet i Estland slutter han et varmt venskab med en ældre ridder ved navn Velfing, og dette venskab griber på en sælsom måde ind i hovedpersonernes skæbne.

Bogen ender, som de fleste af Sigurd Linds romaner og fortællinger med, at det gode i alle forhold vinder sejr over det onde.

»Ved Mossø« blev i tiden efter, at den var udkommet, meget læst. Nu er den forlængst udsolgt i boghandelen. Den kendes så godt som ikke, og dog vil jeg mene, at den ville kunne interessere adskillige nutidslæsere.

Meldgaard opnåede at få statsunderstøttelse som forfatter og blev derved sat i stand til i sommeren 1893 at foretage en længere rejse, blandt andet gennem Sverige, hvor han samlede stof til en stor historisk roman.

Dette arbejde fik han ikke fuldført. I december 1893 døde han knap 50 år gammel. En heftig lungebetændelse, som han

pådrog sig under en køretur hjem fra Skanderborg, gjorde i løbet af få dage ende på hans virksomme liv.

Budskabet om hans pludselige død vakte deltagelse vidt omkring, thi han var ikke blot en agtet og afholdt lærer i sit sogn, men som taler og forfatter var han kendt langt ud over sognets grænser.

I de lokale blade, blandt andet i Silkeborg Avis, stod der smukke mindeord om ham, og lærer Jensen, Haarby, skrev i et andet blad et mindedigt om sin ven, hvori det blandt andet lyder således:

»I kredsen af unge du følte dig hjemme,
du ånded dem varme med ild i din stemme,
du åbned med snille for tonernes væld,
så sangen fik farve som genlyd fra fjeld.

For barnet i skolen, hvor kunne du male med levende farver i billedrig tale
det skønne og gode i menneskets færd
i glansen af lyset dets evige værd.

Fred krans dit minde, hav tak for dit virke
blandt unge og gamle i skole og kirke.
Gud give af nåde, vi mødes engang,
hvor glæden udsjungenes i jublende sang«.

Meldgaard blev begravet på Dover kirkegård den 14. december 1893. Dover kirke var fyldt til sidste plads. I følget sås mange præster og lærere, således alle lærerne fra omegnens landsbyskoler, og mange af lærerne fra Skanderborg, Silkeborg og Odder. Der var signerede kranser fra alle de foreninger og virksomheder, Meldgaard havde viet sit arbejde.

I kirken talte pastor Overgaard, Venge,

pastor A. Jensen, Svejstrup og provst Th. Sørensen, Skanderborg, der bragte hilsen fra herredsprovst Møller, Hammel, som var forhindret i at være til stede.

Provst Sørensen udtalte blandt andet: »Meldgaard var en mild og god mand. Lyset og håbet strålede i hans øje. Han var en lys og frejdig natur, der vidste, at netop lyset kommer fra lysenes fader. Han var en udpræget type af de mænd, der sluttede kreds om Grundtvig, en mild og velgørende skikkelse, der hadede mørket og elskede lyset, hvor det var at finde.

Han var en hjertevindende mand, der havde sin bedste tjeneste i oplysningens fremme, både i skolen og ude i det store samfund, hvor hans skrifter læstes, og hans tale lød«.

Da Skanderborg amts Skoleråd i begyndelsen af året 1894 holdt møde, blev lærer Meldgaard også her mindet som en dygtig lærer, der havde gjort sig fortjent af Skanderborg-egnens befolkning ved at fremdrage egnens historiske minder.

På mødet skulle fru Meldgaards enke-pension fastsættes. Den del, amtet skulle udrede, udgjorde 168,00 kr., men et medlem af skolerådet udtalte, at det var tarveligt at give enken efter en lærer, der havde udført så fremragende et arbejde, så lille et beløb.

Et andet medlem mente, at man godt kunne nøjes med det, loven bestemte, men det endte dog med, at skolerådet henstillede til ministeriet, at fru Meldgaard på grund af særlige forhold fik 200,00 kr.

Samme dag, som lærer Meldgaard blev

begravet, udsendtes på Jydsk Forlag, Århus, hans sidste bog - en samling fortællinger - »Lyngblomster«.

Den indledes med et smukt digt, en lovprisning til heden, hvor lærkens sang kan gøre sindet glad, men hvor man også kan blive grebet af den store alvor, der fører tankerne ud over livet til stedet og tiden, hvor alle gåder løses.

I det sidste vers fortæller Meldgaard om sig selv:

»Jeg er som liden lærke grå,
der frydes ved sin brune hede,
den hæver sig mod himlen blå
og synger om alt stort og skønt hernede,
indtil den skal på rejse gå
for bedre sol og land at nå«.

Hurtigere end han selv havde ventet, kom han ud på denne rejse. Hans livsgerning blev af kortere varighed end de flestes, men i de år, han virkede, nåede han meget.

Han sammenligner sig selv med den liden lærke grå, og denne sammenligning passer på mange måder. Som lærken om foråret bringer glæde og forhåbning i mange sind, fik han gennem sin gerning lykke til at skabe glæde i mange hjem.

Han yndede ikke at træde i forgrunden, at blive omtalt eller lagt mærke til, men stille og beskedent var han i al sin færd.

Han var en af de mange dygtige samvittighedsfulde lærere, der virkede i folkeskolens tjeneste i sidste halvdel af forrige århundrede, og som lærerstanden den dag i dag kan mindes med stolthed.

Friskolen i Åes.

Af Karen Andersen.

Da min mor døde i 1971, kom jeg i besiddelse af et brev fra 1901. Det var adresseret til min farmor i Åes og underskrevet af Anna Jeppesen, Nørre Søby pr. Ringe.

Brevet fik mig til at mindes, at mine forældre havde fortalt, at der blev oprettet en friskole i deres hjem, og at den første lærerinde hed Anna Jeppesen og var fra Fyn. Hun kom til Åes med de grundtvigske skoletanker, som Christen Kold lagde navn til ved oprettelsen af den første friskole i Dalby på Hindsholm nord for Kerteminde. Hvad bragte Anna Jeppesen til Åes?

For at få svar på dette spørgsmål har jeg ransaget min hukommelse, og under arbejdet med at udrede forholdene omkring friskolen i Åes har jeg bl.a. støttet mig til Dansk Biografisk Leksikon og til en artikel i Østjysk Hjemstavn, 1965, om Bering valgmenighed. Desuden har jeg støttet mig til et manuskript af Kristian

Høj, som var jævnaldrende med mine bedsteforældre.

For godt hundrede år siden nåede grundtvigianismen ud til landsognene, og netop i Gangsted-Søvind sogn fik den god grobund. Også mine bedsteforældre må med interesse have mødt de nye tanker. Mine forældre har mange gange, da vi var børn, talt om pastor Teilmann i Bering. Men jeg har ikke den gang forbundet deres udtalelser med det faktum, at mine bedsteforældre var sognebåndsløserer til pastor Teilmann. Til ham måtte de altså henvende sig, når de ønskede kirkelig tjeneste, selv om han boede 35 km. væk. Hvilken afstand efter datidens forhold! Hvad har besjælet disse mennesker med en sådan ildhu? Ja, svaret hænger sammen med, at de præster, som kom i mine bedsteforældres hjem, har haft forbindelse med Grundtvig.

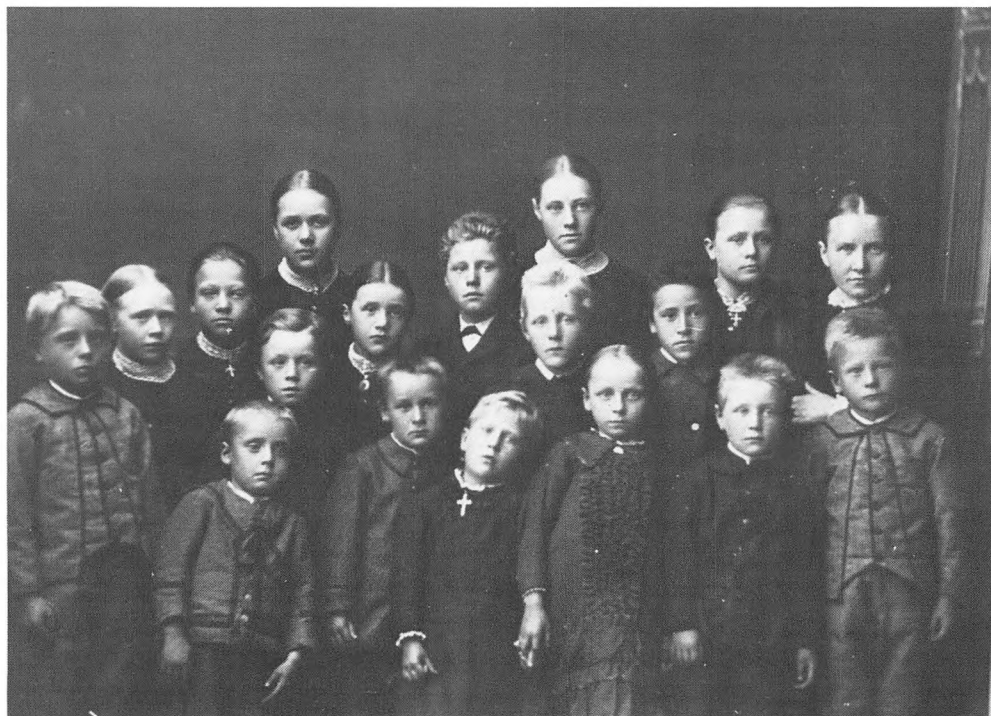
Gangsted-Søvind pastorat deles af

bækken i to dele: Øst for bækken ligger Elbæk med præstebolig og fra 1887 friskole, nordlig Gangsted med sognekirke, sydlig Søvind med sognekirke. Vest for bækken ligger Åes.

Unge mænd øst for bækken tog på højskole i Testrup, hvor de fik deres kulturelle påvirkning, mens unge mænd fra Åes tog på Gedved højskole, der var sat i gang 1854 af egnens befolkning. 1859 blev P. Bojsen forstander. Han var landinspektør og fra sin studietid i København påvirket af Grundtvig. Fra 1862 havde Gedved også seminarium. Dog var det således, at folk fra hele sognet ofte fulgtes i trop til Gedved, hvor P. Bojsen holdt foredrag, og fru Bojsen ordnede det praktiske.

Et bevis mere på tilknytning til Gedved: gårdejere i Åes lod sig af respekt for sig selv og deres efterkommere portrættere i naturlig størrelse af tegner og lærer ved Gedved seminarium Martin Kristensen. Han havde tidligere undervist på Grundtvigs højskole Marielyst. I friskolefolkernes hjem har jeg set et sådant billede pryde storstuens væg.

På højskolerne blev der efter Grundtvigs mønster undervist i den nordiske mytologi og sagnhistorie. Der blev læst heltekvad og sunget folkeviser. Men et kuriosum må det vist siges at være, at de mennesker, der i deres ungdom havde frekventeret Testrup højskole, nævnte deres børn med navne efter sagnheltene og de-

Skolebillede 1880'erne.

Lærerinde Anna Jeppesen.

res dronninger, mens tidligere elever fra Gedved kaldte deres børn med de traditionelle familienavne.

I 1872 fik Gangsted-Søvind ny præst. Efter provst Guldbergs indstilling blev det den højkirkelige pastor Balslev. Nu sluttede grundtvigianerne sig sammen og dannede - ikke en valgmenighed, da de hverken havde kirke eller præst, men hvad de selv kaldte - »en kreds«, der løste sognebånd til pastor Lindberg! Denne var kapellan i Katstrup-Tolstrup-Ørritslev sogn med bopæl i Gedved og religionslærer ved seminariet. Lov om sognebåndsløsning havde Grundtvig fået gennemført 1855,

men først kom der lov om, at valgmenigheder måtte bruge sognekirken. Om pastor Niels Lindberg oplyser Biografisk Leksikon: »I nogle år underviste Lindberg Grundtvigs søn, Frederik Lange Grundtvig (født 1854), boede i havehuset ved Grundtvigs bolig og gik ud og ind i dennes hjem.«

1872-76 var pastor Lindberg kapellan med bopæl i Gedved. Fra 1876 valgmenighedspræst i Kerteminde til sin død 1886. Lindberg prædikede sommetider i Gangsted og Søvind kirker.

Da pastor Lindberg rejste 1876, stod kredsen altså uden præst og henvendte sig derfor til pastor Teilmann, Bering valgmenighed. I sin studietid hørte Jørgen Teilmann især hjemme i Vartov og kom også i Grundtvigs hjem. 1865-66 var han lærer i Gedved. Pastor Teilmann var således gammel kending for kredsen i Åes, og da Bering valgmenighedskirke er bygget i 1876, kan »kredsen« have været med til at bygge den. Det ved vi ikke, men vi ved, at til valgmenighed og til friskole betalte enhver frivilligt og efter evne.

Med toget på strækningen Hovedgaard-Hasselager gik turen til Bering, og fire gange om året kom Teilmann og prædikede i sognebåndsløsernes egne kirker. Pastor Teilmann selv benyttede givetvis også jernbanen, når forholdene tillod det, men som Gunnar Fogh beretter i Østjysk Hjemstavn, 1965, var Teilmann en god kusk, og med sine to udsøgte lette heste kørte han ofte 3 til 4 mil ud i landet og hjem igen samme dag.

Af skudsmålsbøger kan jeg se, at min fars bror blev konfirmeret i Bering valgmenighedskirke. Før ham var en søster

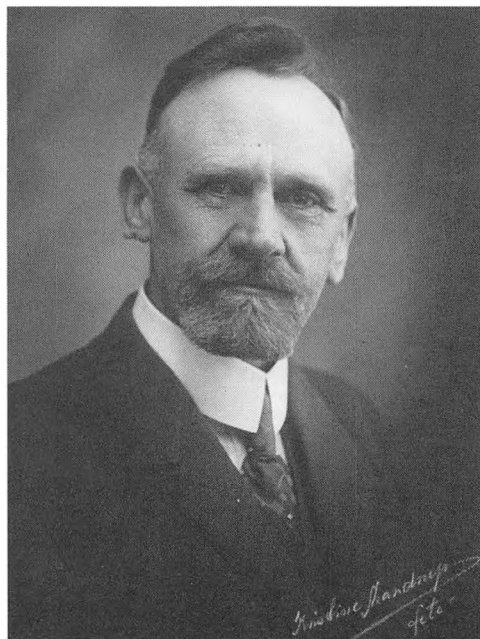
blevet konfirmeret der. Det fortælles, at hun tjente hos pastor Teilmann under konfirmationsforberedelsen. Han ønskede, at børnene skulle gå til præst to sæsoner. Undertiden skaffede Teilmann plads til de unge, der skulle gå til konfirmationsforberedelse, i sit eget hjem eller på gårde i nærheden.

I 1887 flyttede pastor Balslev til Fyn og blev afløst af pastor Berthelsen. Han var grundtvigianer og venstremand. Pastor Berthelsen var min morfar. Han døde, inden jeg blev født.

Da Grundtvig i 1866 i protest mod den reviderede grundlov, som jo betød et tilbageskridt for den folkelige frihed og indflydelse, atter søgte ind i rigsdagen, var det jo netop i Horsens, at han blev valgt, og en eller anden form for kontakt med de lokale grundtvigianere har der vel været, men det har jeg ingen viden om.

Hvor der på gårdene var plads, blev der først i 1870'erne holdt møder med præster og andre talere; men da storstuerne blev for små til at rumme alle interesserede, besluttede man at bygge et forsamlingshus i Åes. Det stod færdigt 1873 og var et af de første i landet. I forsamlingshuset kunne man samles om foredrag om religiøse eller andre emner. Senere kom også skytte- og gymnastikforeninger under tag her. Jeg ville gerne have set den første protokol for Åes forsamlingshus, men den findes desværre ikke. Jeg er sikker på, at den netop indeholder navnene på alle medlemmerne af den grundtvigske kreds. Huset byggedes af et interessentskab på 16 medlemmer. 1894 er der 25 medlemmer iflg. Halvor Astrup i Århus Stifts Årbog 1969-70.

Efterhånden var tiden blevet moden til oprettelse af en friskole. Også den hører jo med i det billede af et frit folkeligt liv, som Grundtvigs virke medførte. Tiden var inde, men der skulle en til at tage initiativet, og der skulle en anledning til. En sådan kom der, da min farmors bror skulle i skole. Da han havde dårlige ører, ville forældrene forståeligt nok gerne beskytte ham så godt som muligt, nemlig ved at beholde ham hjemme. Det var i 1882. Stuehuset, der var næsten nyt, var rummeligt. Der var også i overført betydning højt til loftet, så det lykkedes at få plads til kammeraterne også. Friskolens første lærerinde blev Anna Jeppesen fra Fyn. Det var min farmor, Kirstine, der organiserede starten og skaffede Anna Jeppesen til Åes. Min farmor var fra Tvingstrup, og

Anders Enevold (1878-1942), forfatterens far, søn af Kirstine og Enevold.

hun er utvivlsomt blevet påvirket af pastor Lindberg. Min farmor blev kaldt Enevolds Kirstine. Måske er virkeliggørelsen af friskolen i deres eget hjem for min farmor blevet hendes drømmes mål med en lærerinde, som kom udefra, og som 1901 skriver: »Det kan sommetider undre mig, at jeg på de to år kunne gro så fast i Eders kreds!«

Bagefter var der en lærer. Hvorfor er Enevolds Kirstine ikke omtalt i, hvad der er skrevet? Var det, fordi hun var kvinde? Hun var landhusmor og mor. Friskolefolkene nød gavn af hendes arbejde og sendte deres børn i skole i hendes hjem. Men hun kom fra et andet sogn og med nye meninger. Skulle hun bilde sig noget ind? Friskolefolkene var: Enevold, Busk, Ballisager, Hjortlund, Bergelius, Jørgen Ja-

Kirstine - gift med Enevold (1849-1915).

kobsen, Ørbæk samt Kr. Høj. Sidstnævnte boede øst for bækken, men sendte sin datter Gudrun i skole hos Enevold.

Alle i skolens forældrekræds var sognebåndsløserne først til pastor Lindberg fra 1872-76, senere til pastor Teilmann på én nær. Familien Busk var den undtagelse, der bekræfter reglen. Den repræsenterede friskolen hos Enevold med seks elever, men sendte sine børn til konfirmation hos sognepræsten.

Anders Ballisager, der rejste fra Åes, skriver langt senere: »Anders Enevold og jeg begyndte at gå i skole samme dag og i dennes fædrene hjem, hvor en stue var indrettet til skole!« Senere fulgtes de til den i 1887 nybyggede Elbæk friskole, og da de gik til præsten, fulgtes de også ad, nemlig til pastor Malling, Odder valgmenighed.

De indtryk, der har nedfældet sig i min erindring fra min tid som elev ved friskolen i Elbæk omkring 1920, rimer særdeles godt med Grundtvigs og Kolds formuleringer om at »tale sandt om småt og stort og jævnt om alt det høje«, om »frihed for Loke såvel som for Thor« og »at opleve og oplyse«.

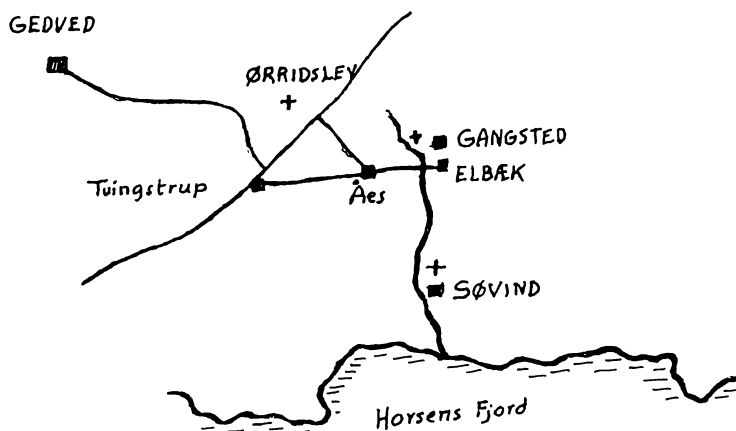
Hver dag begyndte med morgensang. Vi skulle ikke lære udenad, men fik bibelhistorie og danmarkshistorie lært gennem levende fortællen.

En gang eller to om året var vi med vore forældre samlet til fest på skolen, og når munter leg og dans var slut, blev aftenen stille, når vi sang Ingemanns:

Dagen går med raske fjed,
dagens børn må ile;
aftenrøden bringer fred,
nattens stjerner hvile.

Elbæk friskole er senere gået over til at undervise unge mennesker og eksisterer nu under navnet Elbæk efterskole. Den rummer i sig et stykke skole- og lokalhistorie, som samtidig er en del af min

slægts historie. Historien om skolen er beretningen om mennesker, som bragte Grundtvigs tanker om et åndeligt livsindhold videre fra generation til generation.

Et gensyn med barndomsegnen

Af Victor Horn

Når man træder ind i de ældres rækker, ihukommer man bedre oplevelserne fra barndommens glade dage. Transportforholdene var ikke de allerbedste. Man havde ingen rutebil, dagvogn eller sågar cykel. Man lånte sig frem med cykler, men ikke alle havde den evne at kunne cykle, så man måtte simpelthen gå. Farfar gik ofte indtil sine 93 år strækningen fra Mjesing til Århus, det vil sige to gange 24 kilometer.

Jeg vil forsøge at fremdrage forbindelserne fra Mjesing til Skanderborg. Så fremt man ikke lige ville benytte kørevejen, der var på ca. 6 km, kunne man »smutte« over engene, over Illerup å, over jernbanen og ind på Skanderborg-Århus-landevejen.

Fra mit barndomshjem »Østerlide«, der lå i gaflen mellem de to Stilling-veje, gik vi ned mod dammen »Palliskær«, der havde en underlig dragende magt over os børn. Her fiskede vi karusser - mest om efteråret. Vi løb på isen om vinteren, og det var her, at gårdmændene bandt deres heste til pæle, når hestene havde pådraget

sig hovsygdomme. Her lod man også hestene drikke vand; ja, dammen og dens betydning var egentlig blevet til et begreb. Her stillede kåde unge mennesker en nytårsaften en vogn ud på isen, desværre blev det tøvejr om natten, og vognen gik gennem isen. Ind imellem, dog sjældent - blev dammen rensat. Under en af disse processer fandt man udenlandske hesteko, som kendere placerede som smedet i Spanien. Det var der næppe noget unaturligt i, idet spaniolere under Napoleonskrigene var indkvarteret i Mjesing. Deres heste er sikkert blevet vandet i dammen.

Nord og syd for dammen fandtes det, nogen kaldte »vejkaste«, hvor man opbevarede brændsel. På den sydlige side af dammen var pladsen måske mest plan. Her opslog zigeunere deres telte, alt imens beboerne rundt om låste ekstra for deres høns og andre husdyr. De spillede om aftenen på medbragte instrumenter: violin, cello og harmonika. Deres fremmedartede musik var en inspiration for beboerne, der prøvede - naturligvis for betaling - deres kraftprøver, luftgynger og karruseller.

De lavede is, som blev nydt med velbehag. Hvordan det egentlig smagte - det får stå hen.

På et hjørne over for dammen lå »Arnelunds« fodermesterhus, formentlig bygget i 1840'erne. Huset lå faktisk i et vejkryds. Det skiftede ofte beboere; når man endelig var blevet ven med en jævnaldrende i huset, var flyttedag nær forestående. Mange flyttede langt omkring, man mistede forbindelsen med dem. Den ene vej - den østligste - førte ud til et par udflyttergårde, hvor farfar opførte den ene; vejen derud hed Tosmarksvejen. Et par hundrede meter ude, delte vejen sig igen. Den venstre havde forbindelse til Stilling, gennem skov, eng og krat. Ved gaffelvejen lå indtil ca. 1950 et lille hus. Her var opstillet en postkasse, som nogle benyttede. Musvitten kom hver sommer og benyttede kassen som bolig. Postbud og postkasseejere værnede om fuglene. I det før omtalte hus boede på et tidspunkt en enlig mand. Hvad han lavede, ved jeg ikke. Han blev fundet død i nærheden af Hårby en morgen. Det var på en vinterdag, hvor han sikkert var frosset ihjel, måske var han blevet sneblind, idet hans fodspor fandtes rundt om huset og videre mod Hårby.

Den sydlige vej (ved korsvejen) hedder Tingdalsvej, den fører forbi »Arnelund«, bygget i 1888, det er den næststørste gård i byen. På vejen herud overskrider man Smedebækken, der nu er lukket inde i et kloaksystem. Umiddelbart efter »Arnelund« deler vejen sig i to markveje, den ligeudløbende følger Tingdalen, hvor der fra Arilds tid har været tingsted. Tingdalens vand er fra Smedebækken. Vandet

løber videre ned mod en gammel vandmølle, som er ude af drift nu. Herfra pumpedes vandværksvandet op til Mjesing by. Det var en stor dag, da man kunne dreje op for hanen, og det skete naturligvis ikke uden det helt store. Man lavede fest med sange o.s.v. En af sangene gik på salmen : Op dog Zion, ser du ej, - Drej i hanen, når du vil, vandet skal dog nok slå til. Det var ved århundredskiftet. Går man videre fra møllen, passerer man en slette, en flad strækning; det var her, landsbyen Ravndal lå indtil først i det 17. århundrede.

Vælger man at gå ad markvejen modsat Tingdalsvej, kommer man videre mod »Hellediskol«, opkaldt efter et koldt væld, hvor man efter sigende kunne blive helbredt. Kildevældet er forsvundet nu.

Der var flere muligheder med stier til Skanderborg, men man skulle over Illerup å samme sted. Naturligvis afhængt af, hvor man boede, hvilken vej man vandrede ad. Ingen af gårdejerne havde noget imod denne færdsel. Det hændte også, at man gik gennem Enghavegård. Her lå vest for gården et aftægtshus, der var lejet ud til forskellige. I min drengetid i tyverne boede her en sømand ved navn Ebling. Han var ikke meget hjemme, men når han så endelig kom hjem, havde han altid et eller andet usædvanligt med sig til børnene, for eksempel den store skildpadde, der bundet gik og åd græs, den ville gerne, at man snakkede med den.

Ad den ordinære Skanderborgvej kunne man komme ind på Brodvejen, der egentlig var offentlig vej til skoven; denne førte forbi tegloven, der lå forneden i Sønderskoven. Omkring 1830 var tegl-

værket i fuldt sving; farmor var da ung og veninde med en tjenestepige på værket.

Ved en passage i skoven kunne en sti til venstre for kørevejen også benyttes, den passerede et æbletræ, der stadig står der, og en kæmpehøj, som har været udgravet flere gange. Ad denne sti kunne man følge de to telefontråde, der vidnede om, at omverdenen havde forbindelse med Mjesing og omvendt. Ad denne sti gik farfars fader med sin morgenstjerne, sin hund Fensi, og ikke mindst de anholdte, der skulle stedes for dommere i Skanderborg. En af dommerne hed Blichfeldt. Af en anholdt blev han i retten kaldt hr. blikkenslår, hvilket naturligvis ikke faldt i god jord. Oldefar var natbetjent i Mjesingområdet. Da han deltog i krigen mod England i 1807, gik han sikkert også her. Han blev sejlet et eller andet sted fra, hvor ved jeg ikke, men man har fortalt mig, at Norsmindehavn havde forbindelse med det store Danmark.

Farfar¹⁾ deltog i 3-årskrigen (1848-50). Han fulgte vel også denne sti frem og tilbage. I øvrigt gik han fra Slesvig og hjem. Strækningen fra Flensborg, ca. 25 mil, tilbagelagde han på 26 timer. Hans motto var altid 1 mil (ca. 7½ km.) i timen.

Min salige far²⁾ gik her også, når han var hjemme på ferie fra sit elskede Kolding. Under en af disse spadsereture hørte han i det fjerne en velllydende arie. Han kom sangeren nærmere og kunne se, at han for sig havde en rigtig bohêmetype - med havelock-fracke³⁾, sorte lange

1) Anders Horn, f. 1826 i Mjesing.

2) Ansgar Lutherius Marius Hertvig Carl Andersen Horn, f. 1875.

3) Frakke med skulderslag omtrent til hoften.

Tosmarksvejen. Diget til venstre er af kampesten. Det blev fjernet kort efter, at dette fotografi blev taget i 1934.

chevreau-støvler og stor bredskygget hat. Sangeren, der hed Emil Højlund, fortalte far, at han var ansat på den store kejserlige opera i Berlin, og at han var hjemme på ferie. Han benyttede da lejligheden til at indøve sine nye roller, når han gik frem og tilbage til banegården i Skanderborg. Far efterkontrollerede sangerens udsagn, og det viste sig, at alt var såre rigtigt.

Selv gik jeg også på stien efter min »emigration« til hovedstaden og senere til Kolding.

For måneder siden gik jeg ad Brodvejen ned mod Illerup å. Bortset fra hestesko-spor var det næsten ikke muligt at finde den gamle sti. Telefontrådene er borte nu, en bil havde søgt at vende her, men forinden havde den »ædt« sig ned i skovbunden. Tiderne skifter, plankerne over Illerup å er fjernet, velsagtens på grund af råd. Broen, der gik over jernbanen ved Edelsborg, er brudt ned for flere år siden.

Engen, som vi legede i og på, er pløjet op. Hvad skal en gård, der fører kvægløst landbrug, med græsmarker? Stien er spærret længere oppe på skråningen; den jyske motorvej har lagt sin klamme hånd om terrænet, og motorlarm ødelægger

den fordums tyste ro. Vor berømte sanger fra Berlin synger heller ikke mere. Tenorsangeres og rosers liv er kun kort. Sangeren flyttede til sin hjemstavn på sine gamle dage og fristede i øvrigt en kummerlig tilværelse her i sine sidste leveår.

En folkelig bevægelse efter 1864

Af N.P. Boye-Nielsen

Hinnerup og Omegns Vaabenbroderforening er stiftet den 24. marts 1867. Den er ikke blot Hinnerup kommunes ældste forening, men af sin art er den ret enestående, idet der her i Danmark kun er Aarhus Vaabenbroderforening, som er ældre. Denne er stiftet den 1. oktober 1859. Men der er rigtignok størrelsesforskel på byerne Århus og Hinnerup.

Det var der også i 1867, da foreningen i Hinnerup så dagens lys. Kun 5 år i forvejen, den 3. september 1862, var den nørrejyske længdebane blevet åbnet. Det var denne bane, der skabte stationsbyen, og hvad deraf fulgte. Århus var jo en stor by, Hinnerup var knapt nok to rækker huse. Alligevel var her grobund for denne forening, dannet af veteraner fra de to krige, vi lige havde udkæmpet mod syd. Måske var det netop også dette, at man var udmarvede efter krig og ikke havde reserver at stå imod med, der gjorde, at initiativrige mænd formåede at samle en forening uden politisk eller socialt ståsted.

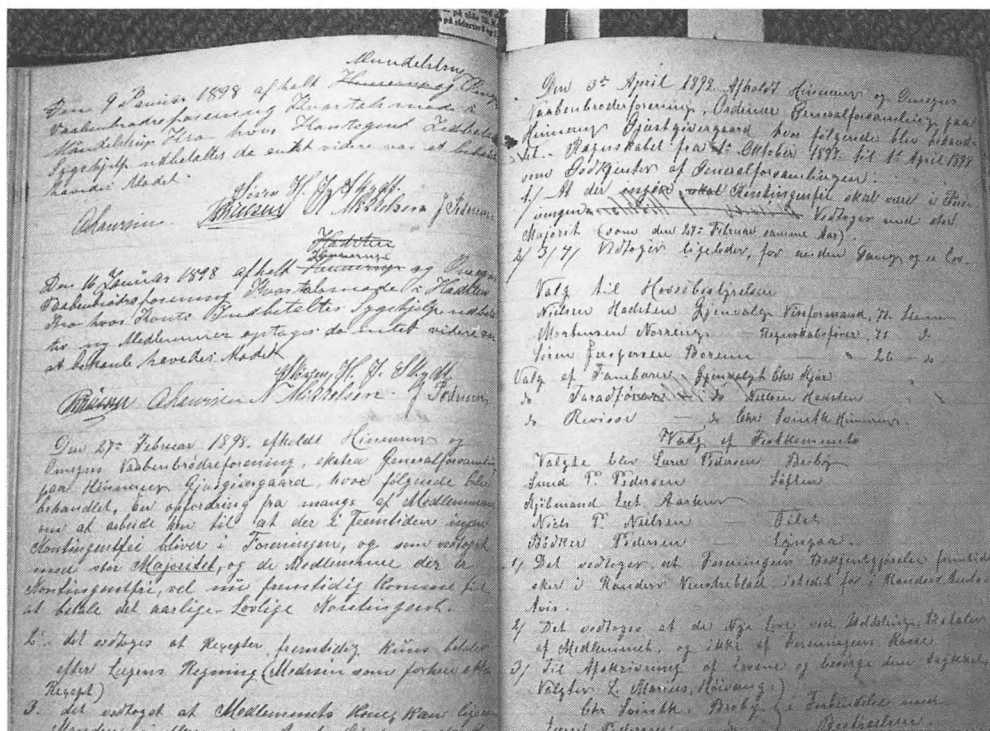
Målet og den egentlige mening var jo sygekassen. Det var denne, der skulle sikre mod det onde, der kunne ramme hjem-

met og familien. Penge var der ikke i overflod af i disse efterkrigstider. Sygekassen kunne være en nødvendighed, om man skulle holde sig fri af fattigvæsenet. Soldaterlivet og kammeratskabet her havde nok også lært veteranerne, at man kunne nå langt, hvis man stod solidarisk »skulder ved skulder«. Sygekassen var en forsikring for våbenbrødrenes familier. Og den var styret og finansieret af medlemmerne selv. Til fælles glæde og gavn.

Udadtil var der også fra starten flere særkender for Hinnerup Vaabenbroderforening. Emblemet eller »mærket« er Danmarks Riges store Rigsvåben af 1819, som kong Christian IX ved egenhændig skrivelse havde givet lov til at måtte anvendes som foreningsemblem. Siden er det efter statsministeriets tilladelse, man stadig bruger Danmarks fornemste skjoldmærke på reverset til alle forenings-sammenkomster. Glemmes emblemet, vanker der bøde - dengang som nu. Fanen er nok en af de flottest nationalt udstyrede i Danmark. Allerede fra foreningens fødsel har man haft en fane, der ved fest og sorg kunne vaje over medlemmerne. Dette gælder stadig, selv om man det se-

neste årti har oplevet præster, der ikke ville have den sørgefloromvundne Vaabenbroderforeningsfane i kirken ved en begravelse! Det festlige islæt var også et udadvendt såvel som et samlende element i Hinnerup Vaabenbroderforening. Som foreningens »grundlov« foreskriver skal: »Foreningens formål være at styrke nationalfølelsen, bevare kammeratskabet og kærligheden til konge, flag og fædreland samt holde de danske minder i hævd«. Og hvad kunne vel på samme tid forbinde alt dette bedre end storslåede grundlovsfester i Hinnerup? Disse grundlovsfester »5 juni-fester«, der blev afholdt af Hinnerup

Vaabenbroderforening gennem mere end 50 år, var landskendte. Ja, tilstrømningen var så stor til disse folkefester med rigets bedste folketalere, med gøgl og baller på Hinnerup markedsplads ved Skovvejen og kaffe eller varm mad i Hinnerup Gæstgivergård, at man fortalte: Skulle man til grundlovsfest, ja, så kunne man gå ind på enhver jernbanestation i Jylland og sige »grundlovsfest«, så fik man straks en billet til Hinnerup. De oprindelige love for Vaabenbroderforeningen, der er opbevarede på Hinnerup egnsarkiv, er nok værd at gengive i uddrag, idet de giver et stærkt billede af, hvad der var nødvendigt og af

Fra den gamle protokol. Overstrengingerne viser en lille intern strid om foreningens navn, fordi området var stort. Men alt forblev ved det gamle.

Ballum Fot., Søften.

så stor værdi for medlemmerne, at der endog var indføjjet straffebestemmelser.

Love

for

De danske Haabenbrødre

for Hinnerup og Omegn.

Dehagur og Generalforsamlingen den 24. Mars 1847.

P. Riisens Bøstrotteri i Karud

UDDRAG AF LOVENE

§ 1.

Selskabets formål er at styrke og vække nationalånden, virke til enighed og betragte det som en hæderlig gerning og en ære at være eller have været fædrelandsforsvarer, - samt at oprette en

begravelses- syge- og hjælpekasse til indbyrdes understøttelse, som nævnte lov hjemler.

§ 2.

Indtegning

Indtegning sker hver ordinær generalforsamling, hvorved nye medlemmer kunne indføres ved et af foreningens medlemmer ifølge nedenfor anførte punkter:

- 1) Ingen som er over 49 år, kan optages i selskabet.
- 2) Ejheller nogen, som har ført våben imod Danmark eller som har lidt en i den offentlige mening vanærende straf siden sit 18de år. Bestyrelsen har i så henseende den afgørende myndighed.

§ 3.

De som have gennemgået garnisonstjenesten eller exercerskolen til lands eller vands, og de som have været håndværkere eller militærarbejdere i militærtjenesten et år, kunne optages i selskabet. Indmelder nogen sig imod disse bestemmelser, udslettes han straks og taber ethvert krav på selskabet. Vedkommende må selv dokumentere sig med hvad loven i så henseende byder. Lægeattest må forevises.

§ 8.

Æresmedlemmer.

Kongelige og fyrstelige personer og sådanne mænd, der i højere grad har gjort sig fortjente af fædrelandet eller selskabet, skal kunne optages som æresmedlemmer.

§ 10.

Indskrivning.

Ved indskrivning erlægges 1 rdl. til

grundfonden samt en skærv til sparebøssen efter behag. Ingen understøttelse tilstedes før 3 måneder efter indbetalingen. Kontingentet erlægges med 24 sk. månedlig, som betales til vedkommende sognekasserer. Den som udkommanderes, er fritaget for kontingent i sin tjenestetid.

§ 16.

Justits (Mulkter).

Formanden udfører justitsen ved alle sammenkomster efter lovene, og han er forpligtet til at give møde ved alle sammenkomster (eller viceformanden møder i hans sted).

Enhver våbenbroder er forpligtet til at efterkomme formandens ordre og undgå al anledning til ubehagelig ordveksling, hvorved orden og enighed forstyrres, så længe at forsamlingen varer og formanden har ladet protokollen oplæse og hævet forhandlingerne. I modsat fald kunne vedkommende idømmes en passende mulkt, som, når den ikke overstiger 1 mk. skal betales straks. Hvad højere mulkter angår, kunne samme appelleres til en generalforsamling. Alle mulkter henstilles umiddelbart ved bestyrelsen og tilfalde sparebøssen.

§ 17.

Sparebøssen

Sparebøssens bestemmelse er at yde trængende medlemmer understøttelse. Indholdet uddeles efter bedste skøn af selskabet, hvilket i reglen sker på selskabets stiftelsesdag.

§ 18.

Grundfonden.

Af kassebeholdningen må stedse være så

meget i kassererens værge, at han kan betale alle løbende udgifter. Det øvrige gøres frugtbringende på følgende måde: 200 rd. bliver indestående i sparekassen til disposition i påkommende tilfælde. Det øvrige kan udlånes i første prioritet i faste ejendomme, selskabets medlemmer tilhørende, dog må lånet ikke overstige det halve af taksationen. Bestyrelsen vælger 3 mand af selskabets midte til at taksere ejendommen, denne taksation betales af låntageren, men må ikke overstige 1 rd. til hver af taksationsmændene.

§ 23.

Begravelseshjælp.

Begravelseshjælp ydes ethvert medlem, mand eller kone, når han har været medlem af foreningen i 6 måneder, med 10 rdlr., hvilken sum stiger i forhold til grundfonden, således at af hvert 100 rdlr. grundfonden overstiger 200 rdlr. betales 2 rdlr. mere, indtil begravelsespengene når op til 25 rdlr., hvilken sum er den højeste. Formanden giver anvisning på beløbet mod behørig legitimation.

§ 24.

Udsvævelse.

For at blive værdig til selskabets understøttelse, må medlemmet ej ved udsvævelse have forbrudt den. Lægens kendelse i mødende tilfælde er afgørende.

§ 25.

Sygehjælp.

Medlemmerne beregnes i sygdomstilfælde mand og kone, som gives lægehjælp og medicin samt i mandens sygdom 1 mk. daglig i 13 på hinanden følgende uger. Fra

den tid ophører sygehjælpen, dog gives ingen sygepenge for 4 dage. Endvidere kan manden indlægges på amtets sygehus i 8 uger for selskabets regning, når lægen anordrer dette. På sygestuen gives ingen sygehjælp, han er også fritagen for kontingent i hans sygdom.

§ 27.

Lægebesøg.

Når lægehjælp er nødvendig i huset hos en våbenbroder eller dennes kone, da betaler selskabet 4 rdlr. for første gang og 4 rdlr. for anden gang, befordring må patienten selv besørge.

§ 28.

Enkers rettigheder.

Når manden er død, har konen samme rettighed som i mandens levetid. Har manden været medlem i 10 år, er konen fritagen for kontingent og nyder samme ret af selskabet. I modsat fald betaler hun 12 sk. om måneden, indtil de 10 år er omme.

§ 29.

Selskabets tegn.

Ethvert medlem erhoder et tegn (emblem), som bæres ved festlige lejligheder og når sådant anordnes af bestyrelsen, altid på venstre bryst. Den, som findes at bære selskabets tegn uden for de anordnede tider, betaler første gang en mulkt af 5 rdlr., anden gang efter generalforsamlingens skøn fra 5 til 15 rdlr. rigsmønt til selskabets sparebøsse, tredje gang udslettes han af selskabet. Et udgangskort, som bruges ved sammenkomster, bliver udleveret.

§ 30.

Dødsfald.

Ethvert bestyrelsesmedlem må lade sig tilsiige til ligfølge, når et sådant findes fornødent. Tilsigelsen sker ved et lejet bud og er det nærmeste bestyrelsesmedlem pligtig at medfølge og udøve justitsen, dog må 20 medlemmer repræsentere ligfølget, når fanen medføres.

§ 31.

Processioner.

Selskabets fane, som må føres ved sørgetog og højtidelige processioner, må ved sørgetog omvindes med sørgeflor. Fanen føres ikke for en kone.

§ 32.

Parader.

Når kongen eller kongelige personer indtræffe til byen og selskabet afgiver parader, er enhver våbenbroder pligtig at give møde, undtagen i sygdomstilfælde eller lovligt forfald. I modsat fald erlægges en mulkt af 1 mk. af den pågældende (Officerer og invalider er fritagne for paraden).

§ 35.

Fester.

1. Penge til fester og fornøjelser kunne kun erholdes, når det er vedtaget ved en generalforsamling.
2. Fanen kan ikke medbringes, uden at sådant er vedtaget med bestyrelsens tilladelse.

O.A. Holmbo
formand

Rasmus Andersen
viceformand

Niels Simonsen
sekretær

Niels Madsen
Kasserer

Ved lovrevisionen 1879 er der flere ændringer. Man havde nu set, hvordan alt virkede, når det ikke blot var teori og idealisme. Der var indføjet en grundlov, der ændrede navnet til:
»Hinnerup og Omegns Vaabenbroderforening«.

Der var en særlig lov for følgende:

A: Medlemmerne

(Hvordan man burde opføre sig)

B: Foreningens midler:

(Foreningen var blevet velhavende og udlånte penge, dog kun mod kaution)

C: Sygekassen:

(Nu var kroner og øresystemet blevet indført 1874)

På landsbasis var der nu lovmæssigt en vis statsindsigt.

Ved revisionen lød § 19 således:

For at være værdig til foreningens understøttelse må medlemmet ej have forbrudt sin værdighed ved udsvævelser (drukkenskab og slagsmål), ej heller ved selvpådragelse.

Overbaneformand P.A. Petersen, Gl. Hinnerup, næstformand og fanebærer i foreningen.

Ballum Fot., Søften.

Fra Hinnerup og omegns våbenbrødreforenings fugleskydning på Sandbygård ved Hinnerup. Til højre for fanebæreren, Henning Svendgård, Sandby, der blev fuglekonge, Niels Peter Boye-Nielsen, på hvis mark skydningen fandt sted. 20. okt. 1963.

gen syfilisme eller i det hele taget andre sygdomme, som han selv har pådraget sig, lægens kendelse i mødende fald, er den afgørende. (Dampbade, vaccination, revaccination, bandager, blodkopper og tænders udtrækning er foreningen uvedkommende).

Andet bemærkelsesværdigt var:

D. Bestyrelsen:

Foreningen havde nu nær et tusinde medlemmer og havde oprettet sogneforeninger i 60 kirkesogne, derfor var der dannet en overbestyrelse og en sognebestyrelse for hvert sogn.

E: Sammenkomster:

Generalforsamlingen skulle holdes i Hinnerup hvert år første søndag i april. Foruden dette skulle de otte tvungne bestyrelsesmøder holdes således: fire på Mundelstrup kro, to i Hinnerup gæstgivergård og to i Hadsten. Desuden var der forordninger for alle øvrige fester.

F: Andre bestemmelser:

Alt hvad der sker i foreningen skal indføres i erindringsprotokollen, således at alle medlemmer til enhver tid kan forvisse sig om, hvad der er hændt af betydning for ham. Dette var opslået på Hinnerup gæst-

givergårds våbenbroderstue. Endvidere vælges en paradefører og en fanebærer, der er pligtig at møde, hvor fanen skal føres. Ved begravelser fanevagt på 20 våbenbrødre. Alt var ordentligt, hvilket er bekræftet af Hasle m.fl. herreders kontor den 20. maj 1879

Underskrevet:

P. Lunn

Hvad der kunne undre på sogneforeningslisten er, at Aarhus Vaabenbroderforening på samme tid må have haft lige så megen vind i sejlene, tvunget af samme nødvendighedskrav om en sygekasse. Alligevel har Hinnerup Vaabenbroderforening to afdelinger i Århus. Århus Nordre med 61 medlemmer og Århus Søndre med 60 medlemmer. Lovene var da heller ikke de samme i de to foreninger. Foreningen som sygekasse virkede altså kun for tidligere veteraner eller soldater og disses familier. Derfor var der over hele landet oprettet lignende sygekasseforeninger for alle borgere. Statsanerkendelse blev påbudt fra 1. okt. 1892. Dermed var begyndelsen gjort til den offentlige sygesikring, som vi kender i dag. I bogen: Historien om sygekasserne udgivet 1974 af De samvirkende centralforeninger af sygekasser i Danmark, fortæller bogens forfatter, H.C. Hansen, »alt om« sygesikring fra år 1403, til sygekasserne ophører 1. april 1973. De danske våbenbrødres og forsvarsbrødres sygekasser er end ikke nævnt. De var et farverigt, idealistisk og socialt indslag, der havde en stor virkning på, hvad der siden er nået, og som de har været foregangsmænd for. Et skønsomt udvalg af Hinnerup Vaabenbroderfore-

nings protokol, ført fra 3. april 1890, viser, hvad der har båret foreningen gennem nu 112 år. Desværre var man udsat for det uheld, at Hinnerup Gæstgivergård brændte den 26. maj 1922. Her havde man sit faste »Hjem«, idet der var en »våbenbroderstue«, og arkiver med protokoller, inventar og værdigenstande blev opbevaret her.

Alt brændte. Sygekasse-protokol og foreningsprotokol må have ligget hos formand og kasserer, for disse findes stadig. Det var heldigt for nutiden. Man kan godt få et overblik over, hvad der brændte. Foruden den første fane, må inventarlisten være ret nær dem, man førte i Århus omtrent på samme tid, de gengives her:

Aarhus-Vaabenbrødrenes inventarliste: 1902

Fortegnelse over Våbenbrødreforeningens inventar og værdigenstande. I foreningens lokaler (f.t. forsamlingsbygningen):

En kasse med lotterispil	40,00
To tombolaer med stativ	10,00
En ballotationskasse med kugler og en mindre kasse	20,00
En dirigentklokke	6,00
En sparebøsse med lås	4,00
En kasse med stemmesedler og blyanter	3,00
En sort tavle	6,00
En kasse med et lithografi symboliserende foreningen med Kong Christian den IXs billede	5,00
Et olietryk af Kong Frederik den VII	1,00

En medlemsfortegnelse	1,00
To skjolde	0,50
En kasse med et billede af general Steinmann	5,00
En kasse med sangforeningens efterladenskaber	6,00
Tre kasser med foreningens gamle regnskaber, protokoller m.m. over hvis nærmere indhold en nærmere specificeret redegørelse findes i vedhæftede gamle inventarliste	8,00
To gamle faner med stang og øvrigt tilbehør	10,00

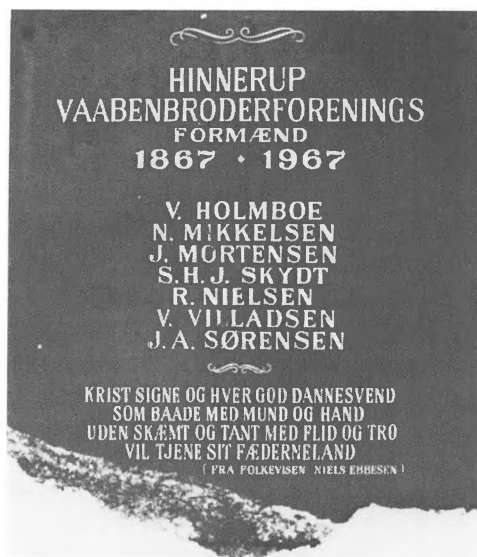
Vaabenbroderforeningen tog mange initiativer, der stadig kan ses i Hinnerup. Således findes kongemindet for Frederik den VII i Frijsenborg skov. Historien bag dette har lærer A. Grønbæk, Hinnerup (1873-1947) skrevet i bogen: Jydske byer og deres mænd. (Nationalforlaget 1917).

Den hæderkronede veteran vejmand Anders Laursen, Gl. Hinnerup, der efter en ærefuld og dygtig tjeneste i krigen 1864 blev udnævnt til korporal i artilleriet, fik tildelt Dannebrogsmændenes hæderstegn m.m. Han var i mange år Hinnerup Vaabenbroderforenings fanebærer, og blev den veteran på Hinnerupeggen, der levede længst (1838-1931). Gravstedet på Grundfør kirkegård vedligeholdes stadig.

Da sygekassen var det bærende i foreningen, var det noget af et dødbringende slag for den, at K.K. Steinckes sociallove overtog så at sige alle dens funktioner 1. okt. 1933. Medlemsfrafaldet var da også stort. Men man overlevede som en »selvskabelig forening med det formål at styrke nationalfølelsen, bevare kammeratska-

bet og kærligheden til konge, flag og fædreland, samt at holde de danske minder i hævd«. Love og formål fulgte med tiden. Så kom besættelsesårene, og alt nationalt voksede i enhver dansk mands bryst. Foreningen oplevede igen en lokal tilgang af medlemmer. Og i tråd hermed var der da også efter krigen en udrensning af medlemmer i denne af alle mest danske forening. Protokollen viser, at et par blev hældt ud for evigt.

Man har været heldig at have idealistiske og udholdende formænd. Ved 100-års jubilæet den 27. marts 1967 havde man kun haft syv formænd! Der blev vist disse kæmper en ære med en mindesten i anlægget for Kong Frederik. På denne mindesten findes foruden formandsnavnene et vægtigt vers fra folkevisen om Niels Ebbesen:

Aktiviteterne i dag er foruden den årlige fugleskydning at dyrke kammeratskab ved sammenkomster på nationale festda-

ge etc. Som for 112 år siden viser man stadig, om det ønskes, afdøde medlemmer (brødre) den sidste ære. Fanen føres ved begravelser, ligesom der til begravelseshjælp stadig udbetales 200 kr. En krans med rød-hvide signerede bånd, er obligatorisk.

Ved generalforsamlingen 2. maj 1972 blev der indføjet lovændringer, således at man kunne oprette: Vaabenbroderforeningen for Hinnerup og Omegns Skytte-
laug. Dette fik sin egen bestyrelse under Vaabenbroderforeningen, ligesom det fik sit eget lovsæt godkendt ved Vaabenbroderforeningens generalforsamling. Her samles i denne underforening, der siden er blevet endnu mere selvstændig i forhold til moderforeningen, hver uge ca. 100 voksne, unge og børn til, som det siges i § 1: »Skyttelaugets formål er ved trænings- og konkurrenceskydning at vedligeholde og udvikle skydefærdigheden hos medlemmerne, at knytte disse sammen og styrke det gode kammeratskab«.

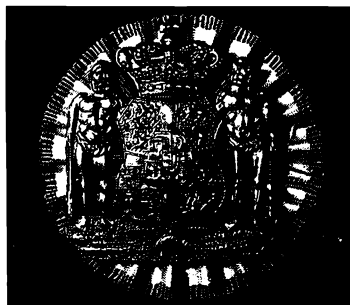
Under kyndig og dygtig vejledning lærer man her fra de helt unge år at have et naturligt og respektfuldt forhold til skydevåben, ligesom god positiv sportsånd optrænes. Der er to ugentlige skydeaftener i kælderen under Rønbækskolen i Gl. Hinnerup. Hinnerup kommune bevilgede penge til materialer, medlemmerne indrettede selv tre nye skydebaner, så man nu sammen med hjemmeværnet i alt har seks 15 meters skydebaner med elektrisk skivesnoretræk. Resultaterne er ikke udeblevet i ungdomsafdelingen.

Vaabenbroderforeningen for Hinnerup og Omegn eller som samme noget logeliggende broderskab skiftevis har heddet:

Hinnerup og Omegns Vaabenbroderforening, har fulgt med sin tid. Den har udført mange opgaver og lever stadig op til nye. Medlemmerne, brødrene, har altid haft det godt i deres forening. Det har været det lange seje træk, der har karakteriseret 112 års formænd. Den nuværende Vaabenbroderformand, smedemester Jens Søren Pedersen, Norring, siger: »Denne forening vil aldrig dø«. Den folkelige og djærve erklæring lover godt for dette klenodie af en forening, der har levet fra demokratiets barndom.

Kildeangivelser:

1. Arkivalier i Hinnerup egnsarkiv.
2. Protokol 13/4-1890 - 1975 Våbenbroderforeningen for Hinnerup og Omegn.
3. Kontingentbog for Hinnerup og Omegns Våbenbroderforening 1895.
4. Arkivalier for Århus Våbenbroderforening. Erhvervsarkivet, Århus.
5. H.C. Hansen. Historien om sygekasserne (1974).
6. Poul Bredo Grandjean: Det Danske Rigsvåben (1925).
7. Jydske Byer og deres Mænd, Nationalforlaget 1917.
8. Billedmateriale lånt af private.
9. De samvirkende danske Forsvarsbroderskaber, København.

Hinnerup Vaabenbroderforenings emble: Det store danske Rigsvåben af 1819.

Fra Kolt sogn

Af Sigurd Thomsen

»Kolt æ et stue soun mæ manne bøje: Eslev, Berring, Enslev, Katterup, Hasselager, Stautrup, Lemming o Kolt. Wormslev hå it så manne bøje, men di håe så Stasgoe helle Konstentinsborre.«

Det sidder i øret fra min barndom, når de kom deroppe fra det fjerne rige Østjylland og fortalte i deres kønne melodiske sprog, som nok var fremmed i mine midtjyske øren, men alligevel så hjemligt - min moders sprog. Siden fik jeg selv min gang i disse egne, lærte aldrig selv sproget helt, men fandt så mange spor, som jeg synes skal nævnes, før storbyen tromler frem og lader sin arkitekttegnede parcelhusplan slette det hele.

Lad os standse midt i Kolt by, hvor vejen fra Hasselager støder til den gamle bygade lige over for kirken. Her er der på det mest centrale hjørne en lille pløjemark (om vinteren) eller bygmark (om sommeren) med asfalteret vej på de to sider og udhus og have til »Kolt Østergaard«, matr. nr. 8, på de to andre sider.

Her på denne snævre plads lå i gamle dage - sikkert så langt tilbage som byen har eksisteret - en af de gamle bygårde i Kolt eller »Neder Kolt«, idet gårdene i den nordøstlige del af byen hed »Over Kolt« eller Kunnerup. Hvor er det i grunden tankeløst, at man inde på rådhuset i Århus kan finde på at bruge det ældgamle navn Kunnerup-vej langt ude sydpå i det nye Kolt i stedet for at gemme det, til det kan bruges i Kunnerup. Ligger gårdene i »Over Kolt« lidt højere? Eller kommer navnet af, at der i Kunnerup har ligget en herregård - vel en forløber for Stadsgaard, Konstantinsborg?

Vi bliver i Kolt nede ved kirken på førnævnte hjørne lige overfor. Her lå den gård, der havde gl. nr. 3 (ny matr. nr. 9), og her lå den, til den brændte omkr. 1900. Ved udskiftningen 1783 fik den sin hjemmemark mod syd og øst ud mod Katstrup skel og sin udmark mod øst, nord for »Bavnegaard« og helt ud til Lemming skel.

Efter branden - vistnok 1909 - flyttes gården lidt ud på marken lidt syd for vejen mod Hasselager og lige ved sidevejen mod Katstrup. Her blev den kaldt »Bakkegaarden«, og her lå den højt og frit og kønt - en velholdt firelænget rødstensgård - indtil den blev købt og dens gode yderige lermuldede jord udlagt til parcelhusgrunde. Nu er gården væk og hjemmemarken næsten udbygget med parcelhuse.

Men der må jo have boet folk i den gård. Ja da - og noget tilbage kan vi nok følge dem, nok også længere end jeg har gjort.

I årene efter svenskekrigene er der en del gårde, som er øde, altså uden fæstere. Derfor ser man ofte samme fæster i to gårde eller folk, der flytter fra én by til en øde gård i en anden by - således også her, idet man dog så vidt muligt respekterer den gamle ret til arvefæste (se nedenfor om Søren Jensen Katstrup).

1664 nævnes som fæster i to gårde i Kolt Jens Sørensen - i den ene er han alene (ant. gl. nr. 2), den anden fæster han sammen med Søren Rasmussen. Denne sidste gård er en helgård med mere end 13 tdr. hartkorn, den største i byen, og det er netop gl. nr. 3, som lå på hjørnet skråt over for kirken. Jens Sørensen er født ca. 1610 - måske i Katstrup.

1688 reduceres hartkornet - antagelig fordi fæsterne ikke kan svare afgifterne efter krigenes ødelæggelser. For nr. 3 sættes det til 11 tdr., 2 skp. 2 fdk. og ½album. Nu er Jens Sørensen *Smed* fæster i nr. 2 sammen med Peder Olufsen, mens Søren Rasmussen stadig sidder i nr. 3 - nu sammen med Niels Sørensen. 1696 er Jens Sørensen igen fæster sammen med

Søren Rasmussen i gl. nr. 3, og nu er hartkornet igen sat op til lidt over 13 tdr. som i 1664.

I Skanderborg Rytterdistrikts fæsteprotokol oplyses, at i 1703 fæster Søren Jensen »den halve ryttergård i Kolt, som hans fader Jens Sørensen fradøde, og som efter landmålingen står til htk. 5-5-1-¼« eller nøjagtig halvdelen af det reducerede hartkorn fra 1688 i gl. nr. 3. Søren Jensen er født omkr. 1661.

1719 nævnes gl. ryttergods: 11-2-2-½ (som i 1688) med fæstere: Anders Sørensen (antagelig ny nr. 8) og Søren Jensen (gl. nr. 3 - ny nr. 9). Denne Søren Jensen nævnes ofte med tilnavnet »Katstrup«, og tilnavnet følger i det mindste én af sønnerne. Det kan måske tyde på, at familien - antagelig faderen - er kommet fra Katstrup til en ledig gård i Kolt - måske i 1660 efter krigen. Der er på samme tid (1664) en Niels Sørensen i Katstrup (måske en broder) - måske den samme, som en tid omkr. 1688 afløser Jens Sørensen i den halve nr. 3 i Kolt. Det er altsammen gæteri, som dog måske kunne opklares.

Søren Jensen Katstrup er omkr. 1690 gift med Birgitte, som nok er fra Stautrup. Det er helt givet Søren, der driver gården, selv om han først overtager fæstet, da faderen dør 1703 - 93 år gl.!!! Respekt for de gamle - eller almindelig forsømmelighed med at føre fæsteprotokollerne - nok nærmest det sidste.

Søren og Birgitte fik en halv snes børn, hvoraf i hvert fald fem levede og blev i sognet. Søren synes at have opgivet smedehåndværket, idet en datter bliver gift med Rasmus smed i Kolt, en anden datter bliver gift med smeden i Lemming. En

trede datter, Karen, bliver gift med en søn i »Kunnerupgård«, Michel Knudsen, og de får denne gård, matr. nr. 1 i Kunnerup. En søn, Peder Sørensen, bliver gift med Michel Knudsens søster og får omkr. 1738 fødegården - gl. nr. 3. Men ganske kort tid efter bytter de to svogre gårde, og vi ser her et eksempel på noget, som synes at forekomme ret ofte her på egnen, nemlig at en datter, og ikke en søn, bliver i fødegården (måske følte de gamle aftægtsfolk sig mere sikre på en kærlig pleje af en datter end af en svigerdatter). Peder Sørensen, der nu altså fik »Kunnerupgård«, døde få år efter, og denne gård, der tilhørte Århus Hospital, fik en lidt omskiftelig fæsterrække.

Michel Knudsen og Karen, der fik nr. 3, blev i denne gård i en meget lang år-række. En anden søn fra gården, Rasmus Sørensen Kattrup, fik omkr. 1734 »Kolt Nørregård«, ny matr. nr. 6, hvor familien blev i de næste godt 200 år.

Michel Knudsen og Karen havde 7 sønner og 2 døtre. Den ældste søn, Knud Michelsen, fik fødegården (gl. nr. 3), mens en yngre broder, Niels Michelsen, blev gift med naboens datter i Kattrup og overtog hendes fødegård - herom senere.

Knud Michelsen står som bruger af gl. nr. 3 ved udskiftningen i 1783, og 1816 nævnes Søren Knudsen (sikkert en søn) som ejer af gården, der da var på omkring 60 tdr. land.

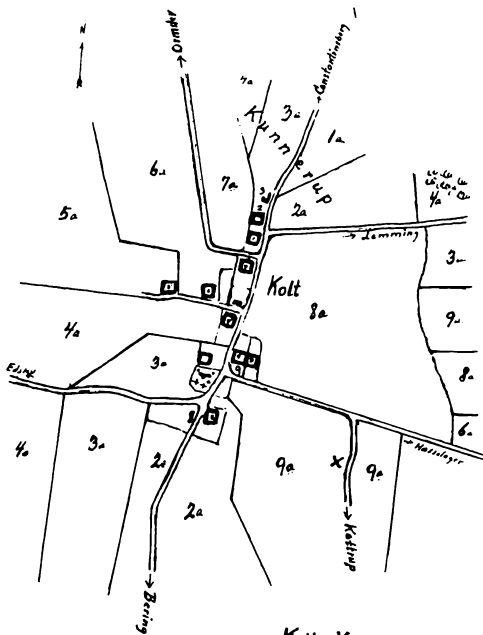
Jeg har ikke ejerne efter Søren Knudsen, men det nævnes, at før 1900 ejes gården af Peder Pedersen »og hans slægt«, så måske er der forbindelse tilbage. 1909 er ejeren Morten Mortensen, som udflytter gården, og omkring den tid eller før er

der solgt fra af udmarken - måske det hele. 1949 ejes gården af Niels Lindgaard. Den kaldes da »Bakkegården«, ny matr. nr. 9, og der er 31 tdr. land til den. Sådan er den kendt helt frem til vor tid, hvor den nu er helt udslettet, men dens gamle byggeplads, den smalle strimmel mark ved indkørselen til nr. 8a, »Kolt Østergård«, har stadig matr. nr. 9. De to gårde har jo altså oprindelig været én stor helgård med to fæstere, senere to halvgårde med hver sin fæster - sikkert sammenbyggede tvillinggårde - indtil branden og udflytningen efter 1900.

Nede i Kattrup by, på en lav højde midt i byen ligger et lille gammelt beboelseshus, velholdt og moderniseret, men gammelt. Det er stuehuset til nr. 3 af Kattrup. Der er en smal passage fra bygaden ind til huset. Ejeren fortæller, at han i haven syd for huset er stødt på fundamenter, syldsten fra gamle udhuse, og stenpikning, hvor møddingen har ligget - midt i gården. Der er nu en køn græsplæne og en pyntelig have, og ikke meget røber, at her lå en af de gamle bygårde i Kattrup.

1688 er Christen Michelsen fæster i denne gård - ligeledes i 1703, men kort før jul 1709 bliver Villum Sørensen af Kolt gift med Maren Ovesdatter i Kattrup og overtager netop Christen Michelsens gård. Det er nok helt sikkert, at Maren Ovesdatter er enke efter Chr. Michelsen. Navnet Ove (Oue, Aage) er almindeligt i sognet.

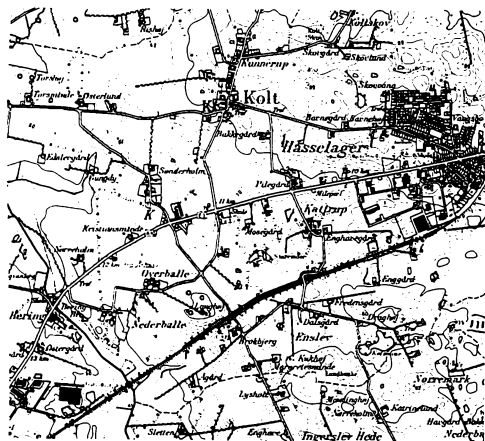
Villum og Marens søn, Søren Villumsen, født 1713, overtager fæstet - ant. ved faderens død 1744 - og bliver gift med Maren Jensdatter. I dette ægteskab er der to piger, hvoraf den ene er svagelig. Den

Kolt & Kunnerup
opmaalt 1783
rettet 1816.

X = 9a. Bakkegaard
udflyttet o. 1909

I

På tegningerne I og II efter de gamle udskiftningskort ses placeringen af gårdene i Kolt, Kunnerup og Kattrup før og omkr. 1800. På kort III fra 1971 er af Kolt gårdene:

9a udflyttet (1909) mod sydøst ved Kattrupvejen, 6a udflyttet (1917) lidt mod nord ved vej til Ormslev, og af Kattrupgårdene:

3a udflyttet til nord for landevejen ved 10 km. stenen og

4a (Pilegård) flyttet til landevejen, hvor Kattrupvejen krydser denne.

Desuden ses en række ejendomme delvis på de gl. bygårdes udmarker: »Skovlund« har sin jord fra nr. 3 i Kolt.

»Sønderholm« har en del af sin jord fra nr. 4 (hjemmemarken, mens nr. 4 havde sin udmark omkring Kolt Skov).

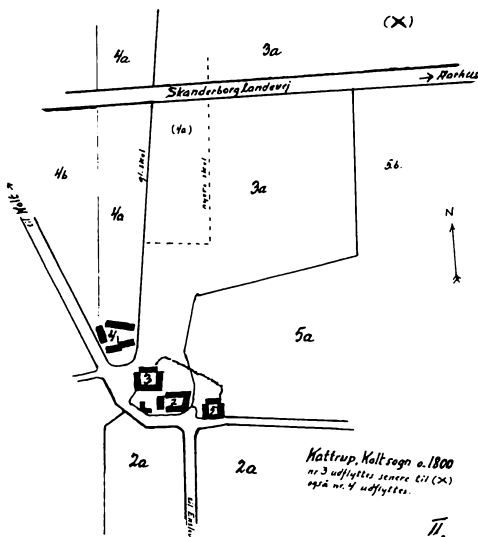
Det meste af marken mellem Koltvej og Kattrup skel er fra nr. 5 i Kolt.

»Bavnegård« og en del af »Vangsbo« mark er fra nr. 6.

»Skovvang« har sin jord fra nr. 8 og 9.

Flere af navnene stemmer godt med, at der helt frem til efter 1800 var et næsten sammenhængende bælte af skov og krat fra den nordlige del af Kattrup mark over Kolt-gårdenes udmarker mod øst til mosen nord for den nuværende Kolt skov.

Nu er »Bakkegaarden« forsvundet og marken bebygget, mens »Birkegaard« (3a af Kattrup) er næsten udstykket til parcelhuse. Det »tomme« hjørne i Kolt, hvor 9a oprindelig lå, ses tydeligt på kort III, som viser situationen for kun 8 år siden.

Kattrup, Kolt sogn o. 1800
nr. 3 udflyttet senere til (X)
nr. 4 nr. 4 udflyttet.

II

anden, Maren Sørensdatter, bliver 16-17 år gl. lige efter moderens død gift med tidligere omtalte Niels Michelsen fra gl. nr. 3 i Kolt, og han overtager fæstet senest fire år senere ved svigerfaderens død. Ved udskiftningen får gården sin mark øst for en ret linie fra gården mod nordøst op til den gamle Skanderborg landevej (lidt nord for den nuværende) og derfra på begge sider af den nuværende hovedvej 10 mod øst til Hasselager skel og østligst også ud mod Kolt skel. Denne østligste del af marken er før 1820 solgt fra til en ejendom matr. nr. 3b. 1820 er ejeren af 3a Rasmus Nielsen. Det ses ikke, at Niels Michelsen har en søn af dette navn - måske en svigersøn.

På et tidspunkt - måske 1860 eller senere - flyttes gården fra Katstrup by ud i marken til den nuværende plads lige nord for landevejen umiddelbart vest for 10 km. stenen. Når jeg gætter på 1860, skyldes det, at en del af de »nye« udbygninger var opført i kampesten - en mode, der slog stærkt igennem netop på den tid. En del af bygningerne var dog stadig bindingsværk, og det er nok ført med fra den gamle gård i Katstrup by, hvor alene stuehuset står tilbage. Gården kaldes på sin nuvæ-

rende plads »Birkegård«. Også den er solgt og til dels nedbrudt - dens jorder udbudt af Århus kommune til parcelhusbyggeri.

Sporene slettes af en ny folkelig bevægelse, parcelhusbevægelsen, velfærdssamfundets mest populære beboelsesform. Selv er jeg den lykkelige ejer af en gruset skrænt på det alleryderste af Viby præstegårds udmark ud mod skoven, og jeg ville ikke drømme om at bebrejde parcelhusfolkene, at de udnytter enhver mulighed for at skaffe gode sunde opvækststeder for deres børn; men som gammel nøgtern landmand gør det mig ondt at se byplanlæggerne undertiden ødsle med den bedste del af vort eneste virkelige råstof, jorden. Det er glædeligt at se lovgivningsmagten nu endelig - meget sent - gribe ind enkelte steder og tvinge byplanlæggerne til at gå uden om den allerbedste jord. Men initiativet kommer altså for sent til at redde den gode landbrugsjord i store dele af Kolt sogn. Her er sporene allerede slettet.

Et hus i Katstrup, et hus ved landevejen og en lille dyrket plet midt i Kolt by står endnu tilbage og hvisker stilfærdigt: »Henfarne slægter, forglem dem ej!«

Et hjem i ly af frihedens træ

Af Arne Gammelgaard

Den frihed, det danske folk fik med grundloven af 5. juni 1849, blev noget beskåret ved revisionen i 1866. Da partiet Venstre i 1872 fik flertal i folketinget, følte størstedelen af de politisk bevidste, at nu gik det atter den rigtige vej. Stor var skuffelsen og let forståelig harmen, da kongens Højre-regering alligevel ikke gjorde mine til at ville overdrage regeringsmagten til Venstre.

Under ledelse af Chr. Berg forsøgte Venstre at gøre tilværelsen umulig for J.B.S. Estrup og hans godsejerkolleger i regeringen. Konsekvent og uden skrupler klamrede Estrup sig imidlertid til magten. Dygtigt, men hensynsløst - efter danske politiske forhold - holdt han ud år efter år. I 1885 er situationen alvorligere og mere sprængfarlig end nogensinde. Da vedtages den første foreløbige - »provisoriske« - finanslov, som blandt andet indeholdt bevillinger til Københavns befæstning. Landet var på kogepunktet, faktisk på randen af et væbnet opgør. Friheds-

kamp, revolution eller oprør kunne man kalde det, alt efter hvilket synspunkt man indtog. Strukturen i situationen såvel som stemningen blandt landets borgere, lader sig bedst analysere ved at betragte et overskueligt udsnit af landet. Til dette formål egner Hammel-området sig af forskellige grunde udmærket.

Med spænding fulgte man i vinteren 1885 forhandlingerne i rigsdagen. En fornemmelse af, at friheden var truet, greb befolkningen. Den lokale repræsentant for statsmagten var birkedommer L. Olrik. En birkedommer var politimester og dommer i én og samme person, så i en tilspidset situation var det af stor betydning, hvilke personlige egenskaber han var udrustet med. Olrik var først og fremmest nidkær i tjenesten. I de mange små og store sager, hvor hans personlige skøn skulle gøre udslaget, ser det ud til, at han principielt overspillede situationen. Gang på gang kom det til konfrontationer, som lidt smidighed fra hans side kunne have

Ortveds hotel i Hammel. Den gamle kro lige vest for præstegården ved Anbækvej var blevet for lille, da Hammel i kraft af sin egenskab som grevskabets hovedstad begyndte at vokse efter 1830. I 1851 blev der bygget en afløser for den gamle kro. Da byen var begyndt at vandre mod øst, måtte den nye gæstgivergård følge med, og den blev da placeret der, hvor hovedgaden skifter navn fra Vestergade til Østergade. Hans Nielsen Ortved, som i godt en snes år i slutningen af 1800-tallet ejede gæstgivergården, fik sit navn knyttet til hotellet. Det har siden hans tid været benævnt Ortveds hotel. Nyere forsøg på at vende tilbage til navnet Gæstgivergården har svært ved at slå igennem.

Ortved havde været med i første slesviske krig, blev tjener hos greve Chr. Emil Frijs og fik en af grevens vandmøller, Søbyvad Mølle, i forpagtning. På denne baggrund er det kun naturligt, at han som gæstgiver i Hammel blev regnet for Højre-mand og således gav anledning til at Venstre-mændene ikke ville sætte deres ben på Gæstgivergården.

Ortved gennemførte en stor ombygning og udvidelse af bygningen, som blev ført op i to etager. Billedet er fra ca. 1910.

gjort unødvendige. Der hvor han var øvrighed, bar denne ikke sværdet forgæves. Men virkningen var tvivlsom. Oftest havde hans rigoristiske afgørelser karakter af provokation. I stedet for at dæmpe gemytterne, forhærdede han dem. I Houlbjerg var i slutningen af marts 1885 en række beboere kommet sammen for at oprette en riffelforening. Da foreningen var holdt over dåben, fejrede man dette med et glas og nogle taler. En gårdmand,

Søren Hald Geertsen, udråbte et »Leve republikken«. Dette blev besvaret med entusiasme af forsamlingen, som bestod af sindige østjyske bønder.

Riffelforeningen fik straks et meget stort antal medlemmer, og der er ikke grund til at betvivle deres vilje til at bruge de rifler, som foreningen for en pris af 39 kr. pr. stk. havde indkøbt i Sverige. Regeringen svarede igen: allerede 5. maj 1885 - altså kun en måned efter at den provisori-

ske finanslov var trådt i kraft - kom der forbud mod indførelse af våben og mod opøvelse i brugen af våben. En lokal overlevering gående ud på, at en smed i Gjern fik bestilling på 300 lanser i løbet af maj måned, tør jeg ikke stå inde for, men givet er det, at snart sagt enhver ønskede at være i besiddelse af et våben, og kunne det ikke blive et skydevåben, måtte man jo hjælpe sig på anden vis. Det kom ikke til kamp i sommeren 1885, men mange episoder landet over kunne let have udartet til voldelig konfrontation, hvis ikke den besindighed, vi danske ofte roser os af, trods alt lod parterne bøje af i tide. Glemmes skal selvfølgelig ikke skudtet mod Estrup d. 21. oktober, »slaget« på Brønderslev Marked eller fjernelsen af politimesteren fra tribunen i Holstebro eller de deraf følgende hårde domme end-sige oprettelsen af gendarmerikorpset - altsammen i løbet af sommeren og efteråret 1885 - men det blev til gengæld også det nærmeste, vi kom den truende voldelige styrkeprøve.

Riffelforeningerne blev stående som en truende mulighed, men blev heller aldrig andet. Anderledes med næste led i kæden af uvilje mod det udemokratiske Estrup-styre, nemlig skattenægterbevægelsen. Også denne havde stærk tilslutning i Houlbjerg. Ved retten i Hammel d. 10. april 1886 idømte Olrik 45 (!) bønder fra Houlbjerg en bøde på 4 kr. hver. Hvad havde de forset sig med? Jo, de ville ikke være vidner, når Olrik eller hans fuldmægtig pantede for skat hos skattenægtere. At de heller ikke ville betale bøden siger næsten sig selv. Forvandlingsstraffen på to dages simpelt fængsel tog de som en

hædersbevisning. Som fortjenstfulde mennesker blev de afhentet af familie og bysbørn i blomstersmykkede vogne, når besøget i Frijsenborg-Faurskov-Birks arresthus i Hammel var forbi. I alt kom antallet af dem, som nægtede at være pantevidner i Houlbjerg sogn op på 78. Dette tal blev dog overgået af Sporup sogn, som kunne bryste sig af hele 108 personer, der enkeltvis eller i flok blev afhentet ved tinghuset i Hammel efter udstået straf.

At dønningerne fra konfrontationerne mellem Olrik og jurisdiktionens befolkning blev iagttaget vidt omkring i landet er der mange beviser på. Skarpest i tonen imod Olrik var vel nok redaktørerne af de dagblade, som dækkede området, især Silkeborg Avis og Aarhus Amtstidende. Den kun 24-årige redaktionssekretær Vilhelm Lassen, som dengang var på Aarhus Amtstidende, affyrede denne bredside mod birkedommer Olrik: »En stiv og stridig, ikke for kløgtig, ikke for medgørlig og fremfor alt ikke for høflig politimester, en tarvelig jurist, en dårlig dommer, blottet for retslig snildhed og retslig takt, en hensynsløs overordnet, en politisk fanatiker, således sidder den gamle politibetjent og forulemper befolkningen ude på Frijsenborg-Faurskov Birk«. -Ja, Olrik såede vind og høstede storm. Det skudsmål, Vilhelm Lassen her giver ham rammer vel noget rigtigt. At Olrik først og fremmest har ønsket at være en nidkær og pligtopfyldende embedsmand, som ikke lod sig gå på af vanskelighederne, ændrer ikke den kendsgerning, at vi hos ham finder en holdning, der vel var karakteristisk for myndigheds personer i det sydlige udland, men ikke i Danmark.

Rundt om på Hammel-egnen i det område, som udgjorde retskredsen Frijsenborg-Faurskov Birk, et område, som også kan benævnes grevskabet, var der blandt Venstre-folk en række velkvalificerede mænd, der var i stand til at tage kampen op mod Olrik og det på en måde, som netop viste, at det var dem, der stod

Landinspektør Kristian Thomas Langballe var kun 32 år gammel, da han i 1883 blev sognerådsformand i Hammel-Voldby-Søby kommune. Selv om Venstre-bøndernes oprør også gik ud over folk, som ikke var af gårdmandsstanden, har Langballe været betragtet som en af deres egne. Mere end nogen anden var det ham, der kom til at stå som Olriks direkte modpart, og det var Langballe, der gik af med sejren. Langballe forblev på posten som sognerådsformand indtil sin død i 1920. Han var formand for en lang række foreninger og institutioner. Han var på lokalt plan en folkelig leder at stort format.

på lovens - grundlovens - grund, mens Olrik var ude på overdrevet. Det var Venstre-folk, som forsvarede samfundet mod nedbrydende kræfter. Det krævede autoritet, mådehold og indsigt at styre efter denne kurs og få den respekteret ikke alene af Estrup-styrets lokale folk, men også af de mange utålmodige hedsporer, som hvert øjeblik truede med at lade hele situationen løbe løbsk.

Venstres lokale ledere var Anders Byri-el Jensen, Lyngby, L.C. Larsen, Haldum, Søren Svendsen, Nøddelund, C.T. Langballe, Hammel og Søren Hald Geertsen, Houbjerg. Med undtagelse af Langballe, som af profession var landinspektør, var de alle landmænd. Byri-el Jensen, L.C. Larsen og Søren Svendsen var folketingsmænd, Geertsen var sognefoged, men nægtede at medvirke til Olriks forsøg på at knægte riffelforeningen, som han åbent erklærede, at han sympatiserede med. Søren Svendsen var formand for riffelforeningen i Houbjerg herred. Langballe var sognerådsformand og leder af Frijsenborg-Faurskov Birks Spare- og Lånekasse.

Disse folk nød i høj grad offentlig tillid og sympati, og da der i august 1885 indkaldtes til møde på Anbæk kro for at undersøge mulighederne for at skabe en folkelig forsamlingsbygning i Hammel, var det disse mænd, som var udset til at trække læsset. Det havde sådan set været naturligt, om mødet var blevet holdt på Gæstgivergården i Hammel. Det var det traditionelle mødested i grevskabets hovedstad, men Christian Ortved var ejer af Gæstgivergården. Han var ellers ganske vellidt, men han var Højremand, og han

fandt, at provisoriet var i orden, så han var for en modstander at regne. Det var derfor ikke muligt at holde møder hos ham. Derimod var det helt i sin orden, om man kunne ramme ham på næringen ved at skabe en konkurrerende hotelvirksomhed.

Hos Ortved gik efter sigende Olriks politibetjent ud og ind, og her mødtes Højremændene, nemlig egnens forpagtere på Frijsenborgs herregårde, byens embedsmænd og nogle af byens købmænd og udøvere af liberale erhverv samt overordnede funktionærer på Frijsenborg med godsforvalter H.C.G. Tilemann i spidsen. I hans person forenede sig alt, hvad der

stod som aristokratisk og ikke-demokratisk. Han var grevens højre hånd, og ham var det, der til stadighed måtte markere Frijsenborgs autoritet. Mogens Frijs selv kunne med skødeløs overlegenhed hellige sig sine interesser som international levemand, som politiker i den udstrækning han ønskede og naturligvis som øverste instans i alle sager angående godsets administration. Lokalt var han samfundspyramidens top, men en top så højt oppe, at dens omrids blev noget sløret set fra pyramidens bund.

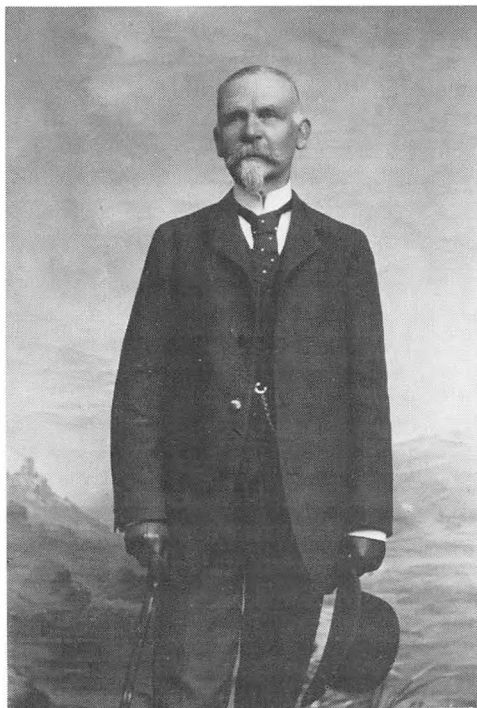
Den 23. august 1885 blev mødet så holdt i Anbæk kro. Det er vel ellers et tidspunkt, hvor landmænd har travlt med

Denne martialske udseende herre, birkedommer Holger Ludwig Theodor Olrik, var statsmagtens nidkære tjener i Frijsenborg-Faurskov Birk i tiden 1882-1887.

Han blev født i Helsingør i 1837, student fra Herlufsholm, juridisk kandidat i 1862. Han gjorde tjeneste ved Københavns politi og i efterretningstjenesten. Med socialdemokratiets første famlende startforsøg og slaget på fælled og senere ledernes dramatiske afrejse til Amerika fik Olrik på nærmeste hold erfaring med undertrykkelse af politisk opposition. Det ligner lidt mere end en tilfældighed, at han året efter Louis Pios forsmædelige »udvandring« i 1877 blev udnævnt til birkedommer over Samsø birk. I 1882 fulgte udnævnelsen til birkedommer i Hammel. I 1897 flyttede han til Køge, hvor han var birkedommer og borgmester og fra 1901 tillige direktør for såvel en sparekasse som en bank. Han blev ridder af Dannebrog, dannebrogsmænd og i 1908 etatsråd.

Selv om Olrik tydeligvis var enig med sin herre og mester konseilspræsident J. S. Estrup om, at »demokratiet var en af tidens sletteste opfindelser«, ser det således ud til, at Olrik klarede sig pænt igennem den periode af landets historie, hvor demokratiet endelig slog igennem.

Olrik døde i 1913 på Frederiksberg. Billedet er taget i Køge ca. 1900.

høsten, men der var i hvert fald så stærk tilslutning, at dette møde blev startskud-
det til hele to foretagender nemlig Forsamlingsbygningen og Fremskridtsforeningen. Formålet var at rejse en bygning, hvor frisindede demokrater kunne mødes under en forenings former uden at statsmagten (Olrik!) kunne følge med i, hvad der foregik, sådan som tilfældet var på kroerne og Gæstgivergården, Ortveds Hotel, i Hammel. Byriel Jensen, som åbnede mødet, sagde blandt andet, at det også var af politiske grunde, bygningen skulle rejses, »for med provisoristerne vil vi ikke have noget at gøre«.

Som økonomisk grundlag bestemte man sig for aktieselskabsformen. Men vel at mærke med så små aktier, at besiddelsesformen virkelig blev folkelig: 5 kr.! pr. stk. Med Langballe som formand udførte et udvalg på en lille måned (!) hele det forberedende arbejde. En aktiekapital på ca. 14.000 kr. var sikret, en grund midt i Hammel by var købt for 4.500 kr. - Få uger efter kunne arbejdet udbydes i licitation. To lokale håndværkere fik entreprisen for 20.400 kr. - Tempoet blev holdt: allerede den 10. november blev grundstenen nedlagt. Ved den lejlighed sagde Langballe, at denne bygning skulle rejses som protest mod de herskende politiske tilstande af grundlovens mænd. I februar kan Langballe oplyse, at der nu er 1088 aktionærer. Der antages en vært. Byggeriet går rask. - Det var byens hidtil største bygningskompleks bestående af et hus i to etager, 37 gange 16 alen, en sal, der kunne rumme henved 1000 mennesker og en stald med plads til 84 heste.

1. juli 1886 - 10 måneder efter det indledende møde i Anbæk kro og kun godt et halvt år efter grundstensnedlæggelsen blev Den Folkelige Forsamlingsbygning indviet. Der var grund til at holde fest, og der blev holdt fest! - 1500 mennesker - skriver femten hundrede - var samlet i Forsamlingsbygningens gård, da Langballe besteg tribunen og sagde: »Vi har bygget et hus, og det gælder nu, om det vil sende mildt sit lys over mark og vænge. Vi har bygget huset i folkeoplysnings tjeneste til fremme af vort folk og vort land. Onde tunger har sagt, at bygningen er bygget for at omgå næringsloven, men det er ikke sandt, det vil jeg slå fast. For et år siden begyndte folk her i Danmark at slutte sig sammen i politiske foreninger. Da ville man også danne en forening her, men en forening er ikke noget værd, uden at den har tag over hovedet. Denne bygning, som nu står færdig, er ikke bygget for at omgå loven, men for at skaffe os et hjem i ly af frihedens træ. Tyngdepunktet i Danmark ligger dér, hvor tidens tanke bærer hen. Og når vi har rejst denne bygning, så er det et stykke fremtidstanke i nutidsklæder. Jeg er vis på, at man rundt i landet vil gøre lige sådan. Jeg vil med disse ord erklære Forsamlingsbygningen åbnet i Guds, i frihedens og i fædrelandets navn til ære for dem, der har rejst den og til held for egnen. Lad den stå som vidne om, at der i dette øjeblik er kraft i det danske folk«.

Hermed var Forsamlingsbygningen klar til at lukke sine gæster ind. Men almindeligt gæstgiveri ville man jo netop ikke drive. Hele virksomheden skulle have karakter af foreningsaktivitet. Men hvor-

dan lod det sig gøre? Jo, det gik således til.

Den 23. august 1885 fandt som nævnt det møde sted på Anbæk kro, som blev startskuddet til Forsamlingsbygningen. Allerede tre dage efter nemlig den 26. august var samme kro ramme om et møde, hvor mange af de samme mænd var til stede. Her blev dannet en »demokratisk forening for Hammel-Voldby-Søby«. Om dens virke foreligger der intet ud over, at det var denne forening, som blev initiativtager til et møde, som blev holdt - igen på Anbæk kro - den 1. maj 1886. En forening med navnet Fremskridtsforeningen blev holdt over dåben. 150 mennesker meldte sig ind på selve mødet.

På dette tidspunkt var Forsamlingsbygningen næsten færdigbygget, men hvad

glæde kunne man få af den, hvis ikke den kunne få lov at virke efter sin hensigt? Og stod det til birkedommer Olrik, måtte der i hvert fald ikke finde beværtning sted på dette nye hotel i Hammel. Nok havde Ortved fået en bøde for at have lukket fem minutter for sent. Olrik gjorde nemlig ikke forskel. Men Ortved var dog Højremand, og nok var byen i vækst, men var der nogen grund til, at disse Venstremænd skulle give gæstgiveren konkurrence? Olrik havde ladet sig forlyde med, at han ville holde et vågent øje med Forsamlingsbygningen, og bevilling ville han altså ikke give den. Her kommer så den geniale idé med Fremskridtsforeningen ind i billedet. I lovene var hovedbestemmelsen, at aktionærerne i Den folkelige Forsamlingsbygning skulle være medlem af

Dette smukke hus på hjørnet af Anbækvej og Vestergade i Hammel var oprindeligt bolig for godsforvalteren på Frijsenborg. Siden 1832 har det med en enkelt afbrydelse været dommerbolig. Også Olrik boede her. Huset er bygget i 1823 og er - næst kirken - det ældste hus i Hammel.

Fremskridtsforeningen for at få adgang til foreningens lokaler - og foreningens lokaler er Forsamlingsbygningen! Disse skarpsindige bestemmelser, som selvfølgelig skulle binde virksomheden i Forsamlingsbygningen sammen med grundlovens bestemmelse om forenings- og forsamlingsfrihed, var beregnet på at hæve dem op over den nidkære birkedommers rækkevidde. For at sikre sig juridisk holdbarhed blev lovene, der var udarbejdet af sagfører Jørgen Rasmussen i Århus, tilsyneladende gennemset og blåstemplet af højesteretssagfører Octavius Hansen, København. Nu skulle alt være klar til styrkeprøven om Forsamlingsbygningen. På indvielsesdagen den 1. juli 1886 mødes bestyrelsen om formiddagen. Nye medlemmer bliver optaget. Tallet er nu oppe på ca. 1000. Klokkeren tolv får værten, M. Jensen, tilladelse til at åbne lokalerne og beværte medlemmerne. I løbet af eftermiddagen fulgte så den storstilede indvielse med ca. 1500 deltagere og blandt dem ikke mindre end fem folketingsmænd. I festbanketten deltog 200 personer, og der var dans til klokken 2.

Så var det Olriks tur. Dagen efter indvielsen sendte han politibetjent Kragelund ud for på bedste efterretningsmaner at få opklaret, om andre end foreningens medlemmer havde nydt godt af beværtningen i forbindelse med festen. Man kom til det resultat, at det var der. Altså var Fremskridtsforeningen kun et skalkeskjul, som skulle gøre det muligt for Forsamlingsbygningen at omgå beværterloven. Værten fik straks en bøde på 100 kr. Lidt senere en mulkt på 200 kr. Et beløb, som godt kan sammenlignes med et års fortje-

neste for ham. Men nu virkede systemet, der var udtænkt så snildt: Olriks påstand om, at M. Jensen uden videre virkede som gæstgiver og at folk spiste og drak dagen lang i Forsamlingsbygningens lokaler, blev afvist, og sagen ført videre til overretten (landsretten), som omstødte Olriks domme og frifandt værten og Fremskridtsforeningen. Men Olrik fremturede: appel til højesteret. - Octavius Hansen træder i funktion som forsvarer, og endnu en gang må Olrik bide i det sure æble.

Forsamlingsbygningen kunne nu drives som hotel og Fremskridtsforeningen havde løst sin vigtigste opgave derved, at den havde sikret Forsamlingsbygningens eksistens. Men den havde andre ting på programmet. Forsamlingsbygningen skulle kun være den rent materielle ramme om udfoldelser, som er nøje beskrevet i formålsparagraffen, hvor det hedder:

»Foreningens formål er at bibringe medlemmerne en fyldigere indsigt i de bevægelser, der til enhver tid er oppe i vort fædreland, såvel på det politiske som på det sociale og religiøse livs område, og i det hele at fremme al sund, folkelig og kristelig oplysning.

For dette formål virker foreningen ved i et passende lokale (indtil videre Forsamlingsbygningen i Hammel) som hver dag og aften skal være tilgængelig for medlemmerne, at lade afholde foredrag, oplæsninger, diskussioner, selskabelige sammenkomster o.lign. ligesom der i lokalerne fremlægges blade, tidsskrifter m.v. til medlemmernes afbenyttelse. I foreningens lokaler skal medlemmerne ved en af foreningen antagen vært kunne erholde spise- og drikkevarer«.

Bespisnings-Reglement

for

Arrestanterne i Hammel Arresthus,

approberet af Aarhus Stiftamt den 31. Juli 1894.

Hver Arrestant erholder dagligen:

1 Pd. Brød og $\frac{1}{2}$ Pot kogt Æl med Sirup eller $\frac{1}{2}$ Pot kogt Mælk, som gives
om Morgenen,

1 Stykke 5 Øres Surbrød eller $\frac{1}{4}$ Pd. Rugbrød, som gives **til Middag,**
 $\frac{1}{2}$ Pot kogt Æl med Sirup eller $\frac{1}{4}$ Pot Te med Sukker, som gives **om Aftenen,**

et passende Kvantum Smør, Fedt eller Margarine efter Tinghusbestyrelsens
nærmere Bestemmelse,

samt endvidere om **Middagen:**

Søndag: 1 Pot Oksekødssuppe med Ris eller Hvidkaal, Rødder og Kartoffler,
samt 18 Kvint kogt Kød (uden Ben).

Mandag: 1 Pot Oksekødssuppe med Ris eller Hvidkaal, Rødder og Kartoffler,
samt en Portion Lobeskowes (opvarmet Kød med Sauce og Kartoffler).

Tirsdag: Ris, kogt i halv Vand og halv Mælk og $\frac{1}{2}$ Pot Mælk; hele Portionen
godt 1 Pot.

Onsdag: 1 Pot Ællebrød, tillavet med sødt, og $\frac{1}{2}$ Spegesild.

Torsdag: 1 Pot Ærter eller Søbekaal med Kartoffler og 12 Kvint Flæsk
(uden Ben).

Fredag: 1 Pot Ærter eller Søbekaal med Kartoffler og 1 Portion Lobeskowes
(opvarmet Kød med Sauce og Kartoffler).

Lordag: 1 Pot Ællebrød, tillavet med sødt, og $\frac{1}{2}$ Spegesild.

Bestyrelsen for Ting- og Arresthuset i Hammel:

M. Krag-Juel-Vind-Frijs.

L. Olrik.

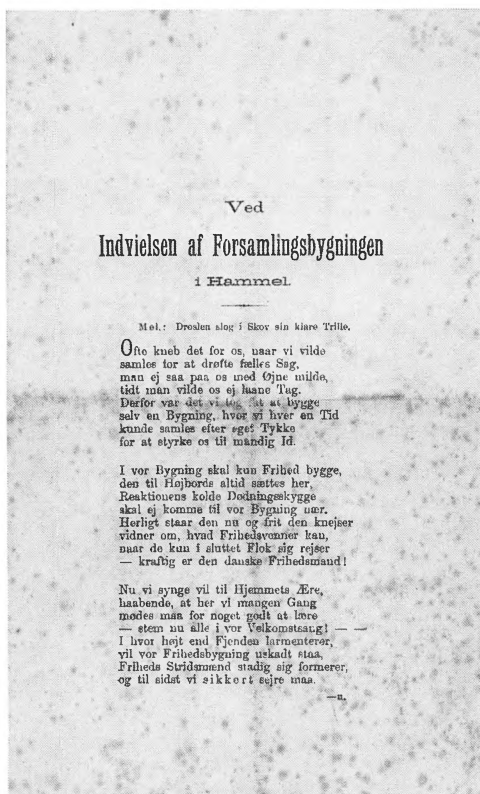
Foreningen holdt hyppige fester. I form af »gammelmandsbal« - eller »for foreningens ugifte medlemmer«. Som alle andre steder havde man sine bekymringer med hensyn til opretholdelse af god orden ved festerne. Men at Forsamlingsbygningen blev en succes i kraft af Fremskridtsforeningens skærmende indsats er en fastslået kendsgerning.

Dommer Orlík forlod birket, og havde vel i nogen måde forsonet sig med sine arge modstandere. I hvert fald ivrede han for at få Anbæk marked flyttet ind til Hammel by i 1894. Det skete vitterligt, men da han i 1897 flyttede til Køge som byfoged, var der næppe mange, der begræd det. Forholdet til hans efterfølger N.B. Krarup var fra starten påfaldende hjerteligt.

Fremskridtsforeningen meldte sig ind i Venstres landsorganisation. Venstre-bøndernes dominans i Forsamlingsbygningens og Fremskridtsforeningens ledelse var fuldstændig klar de første år. Men med undren og et vist ubehag opdagede Venstres folk også i denne sammenhæng, at Venstre-navnet ikke gav sikkerhed for, at man var alene om at være til venstre, eller at man gik helt ud til venstre. Den spirende arbejderbevægelse gjorde krav på medindflydelse. De bastioner, som Venstre for så kort tid siden havde erobret fra det smuldrende Højres folk, måtte man nødtvungent dele med socialdemokraterne. En af de lokale arbejderledere blev valgt ind i Fremskridtsforeningens bestyrelse, og han blev af bestyrelsen udpeget som foreningens repræsentant ved partiet Venstres delegeretmøde i København i 1889! - Denne disposition blev dog

tilsidesat af generalforsamlingen. Træskomand R.P. Nielsen kom ikke til at repræsentere foreningen. Det gjorde gård-ejer S. Hald Geertsen, Houlbjerg.

Med skabelsen af Forsamlingsbygningen havde Fremskridtsforeningen løst sin hovedopgave. Med begejstringens styrke blev dette helt kontante stykke arbejde gennemført. Der var rigelig styrke i behold til at sikre driften efter intentionerne trods Orlíks modvilje og modstand. Med ildhu gik man også i gang med at virkeliggøre de mindre håndgribelige idéer. En

Forfatteren til sangen ved indvielsen af Forsamlingsbygningen er formentlig lærer Jens Sørensen, Svendstrup.

Da Forsamlingsbygningen blev opført i 1886, var der i hovedgaden i Hammel kun et enkelt hus i to etager. »Frihedens Borg« har derfor virket stærkt alene i kraft af sin størrelse. Ved en større ombygning i 1930 blev indgangen placeret midt i bygningen. Ved den seneste ombygning er indgangen igen gennem porten. Dette billede er fra ca. 1905.

smuk række arrangementer i de første år viser tydeligt linien i de kulturelle aktiviteter. Men som det så tit er dokumenteret: idealisme trives bedst under vanskelige vilkår. Med den mere afslappede politiske atmosfære især efter århundredskiftet ophører Fremskridtsforeningen med at være en egentlig kulturel faktor i byens og egnens liv. Et rigt nuanceret foreningsliv var groet op, og Fremskridtsforeningen blev efterhånden mere og mere en blot og bar festarrangør.

Det enorme apparat med sognekassere i en snes sogne, flere tusinde medlemmer og ønsket om en vis form for overholdelse af de oprindelige love gjorde det efterhånden umuligt at administrere til-

fredsstillende. Det følte selvfølgelig også som en nærmest komisk forpligtelse, at man skulle være medlem af en forening for at kunne bevæge sig ind på en restaurant, som ellers i et og alt udadtil fungerede på samme måde som Gæstgivergården, eller Ortveds Hotel, som navnet jo er - eller Hammelhus lidt længere oppe i Østergade. »Huset«, »Bygningen« og »Gården« var, hvad Hammel kunne byde på i hotel- og restaurationsbranchen, og i et ellers fordrageligt samfund virkede det i det lange løb akavet med at opretholde en form for restriktion for benyttelsen af en virksomhed, der i øvrigt også blev underlagt de almindelige konkurrencevilkår. Forsamlingsbygningen erhvervede i 1894

mere jord, og der blev opført endnu en staldbygning, således at der var plads til ialt 164 heste.

Den første vært, Mikkel Jensen, fratrådte i 1895 og blev afløst af H.C. Sørensen. På dette tidspunkt er trykket gået af det politiske livs kedel. Sørensen løser næringsbrev som gæstgiver. Fremskridtsforeningens rolle som beskytter og værner er hermed blevet overflødig. Alligevel fortsætter den sit virke. Da medlemstallet kulminerer, er det oppe på ca. 6000! Men en medlemsliste, som begynder at ligne folketællingslisten, er selvfølgelig unaturlig. Som arrangør af kulturelle aktiviteter og af fester fortsætter foreningen indtil 1911, hvor den gør det prisværdige, at

den erkender det formålsløse i at fortsætte i og med at dens virke samtidig varetages af en lang række foreninger og andre institutioner, som i mellemtiden er dukket op. I stedet for blot at lade foreningen sygne hen, tog bestyrelsen det resolute skridt at ophæve den.

Da det idébetonede grundlag for Forsamlingsbygningen forsvandt, var institutionen underkastet almindelige synspunkter om rentabel drift og den slags jordnære krav. Så længe begejstringens rus bar Fremskridtsforeningen og dens protegé var man hævet over den slags. Allerede i 1897 var det på tale at sælge ejendommen. Det blev dog afvist. Der blev optaget lån. Der blev foretaget ombygninger

Ved Forsamlingsbygningens 50 års jubilæum i 1936 blev dette billede taget. Som nr. tre fra venstre ses den navnkundige overretssagfører Ad. L. Eriksen, Overretten, der i et halvt århundrede var sjælen i mange lokale foretagender.

og udvidelser. Især i 1930 blev der gennemført gennemgribende forandringer og moderniseringer.

Aktierne var oprindelig på kun 5 kr. - Da der næppe nogensinde har været tale om reelt udbytte af aktierne, var der ikke synderlig interesse for at samle på dem. Tilfældigheder og familietradition blev afgørende for, om man tog del i generalforsamlinger og eventuelt lod sig vælge ind i selskabets bestyrelse. En af Hammels advokater ville man gerne have med, men ellers forblev det egnens gårdmænd, som bevarede indflydelsen i ledelsen af Forsamlingsbygningen. I 1966 blev det nødvendigt med en virkelig gennemgribende modernisering af bygningerne. Bestyrelsen havde en del hovedpine med at finde frem til, hvem der egentlig var ejere af aktieselskabet. Mange af de hundredvis af aktier var simpelthen blevet borte. Da hotellet i 1967 blev taget i brug igen, fik det samtidig navneforandring til Hotel Sika. - Snart viste det sig imidlertid, at der

næppe var mulighed for at fortsætte med den hidtidige besiddelsesform. Da bestyrelsens medlemmer havde part i et selvskyldnerpantebrev i forbindelse med et sparekasselån, blev situationen mindre behagelig. Ved en heldig jordhandel med kommunen i 1970 slap man fra det økonomiske ansvar med »skindet på næsen«, men uden lyst til at fortsætte som ansvarlige ejere. Kort efter blev hotellet solgt til en privat. I 1975 kom det på tvangsauktion. Det blev så erhvervet af to lokale forretningsmænd, som driver det ved hjælp af en forpagter, og det synes at klare sig udmærket.

Den 31. maj 1979 afholdt institutionen A/S Den Folkelige Forsamlingsbygning, Hammel, generalforsamling. En beskedent formue på en halv snes tusinde skulle realiseres. Det lykkedes ikke at gøre sagen færdig, så svage efterdønninger fra provisorietiden mærkes stadig næsten 100 år efter.

Dansen den går så let gennem lunden

Af Erna Lorenzen

Med denne velkendte linie fra Elverskud, der hører til de tidlige af vore gamle folkeviser, så er vi med ét sat tilbage i middelalderen engang før 1300. Straks flimrer der for vort indre blik en let og graciøs dans. Måske tænker vi ikke på elverpigerne, men på glade unge mennesker i maleriske dragter, der danser en bølgende kædedans - jo, der er både poesi og ynde i vore drømme om de middelalderlige danse.

I virkeligheden ved vi utrolig lidt om dansene for 6-700 år siden. Men man kan nok forestille sig, at der har været betydelig forskel på den mere adstadige dans i adelsslægternes sale og på bøndernes dans, som ofte foregik i det fri. Ned gennem århundrederne har dansen fortsat, men som den bølgende skare af syngende, hoppende og svingende mennesker - førende sig alt efter deres samfundslag - er

selve dyrkningen af dansen også gået i bølger. Både her og i andre lande har faktorer som kongers, fyrsters, herremænds og godsejeres religiøsitet og livsholdning haft betydning for dansens frie udfoldelse, og tydeligere endnu - ikke mindst for bøndernes frie livsudfoldelse. Også landenes økonomiske situation i krig og fred har spillet afgørende ind; derom vides der en del fra de sidste 2-300 år.

Og hvorfor nu al den snak om dans? Fordi dansen også i vort århundrede virkelig spiller en stor rolle og netop bevæger sig på en bølgetop. Det er ikke diskoteksdansen, der her skal tales om, selv om den blandt mange af de helt unge er en del af deres fritid. Heller ikke er det de små kredse af lanciers-dyrkere, som der interessant nok også er nogen af i disse år. Nej, det er en virkelig større bevægelse,

der rører sig i bogstaveligste forstand både blandt unge og ældre - det er folkedansen.

Meget få mennesker kan formentlig sige, at de intet kender til folkedans. For tid efter anden drager fjernsynet dansen og spillemandsmusikken ind i vore stuer, ligesom aviserne holder os underrettede med omtaler og billedreportager fra stævner og lignende. Selv om der er skrevet en hel del om emnet for folkedanserne selv både i bøger og medlemsblade, så ved de fleste fjernsynskiggere ikke ret meget om hele folkedansebevægelsens opståen. Det er også en lang historie, som kun i kort-hed skal ridses op, ikke mindst fordi den

også har noget med det østjyske at gøre.

De gamle danse var ved at gå i glemmebogen, da der kom en veritabel saltvandsindsprøjtning fra Sverige. Allerede i 1880 havde studenter fra Uppsala stiftet en danseforening PHILOCHOROS, for nu ville man genoplive de gamle svenske danse. I 1899 rejste medlemmer fra PHILOCHOROS til København og gav opvisning i nationaldans på Dagmartheatret. Der blev sendt fribilletter til Regensen, hvor den ungt student Andreas Otterstrøm og hans kontubernal Svend Lauesgaard enedes om, at de da kunne gå hen og se, hvad svenskerne formåede. Og det blev faktisk den gnist, der skulle til for at

Folkedansere på Samsø omkring 1910-20.

få Andreas Otterstrøm og hans kammerater til med flammende begejstring at starte folkedansebevægelsen på dansk grund.

Den 13. april 1901 blev så FORENINGEN TIL FOLKEDANSENS FREMME (F.F.F.) startet. Formålet blev afstukket, det var at samle og bevare de gamle danske folkedanse, melodier og dragter samt udbrede kendskabet til disse. Det lyder ganske enkelt, dog kan kun en umådelig entusiasme og arbejdsvilje føre en sådan sag frem. Men den havde man også, selv da det efter få år var gået af mode i København at danse folkedans. Medlemstallet sank faretruende, men alligevel holdt en lille trofast kerne sammen; de både arbejdede med sagen og dansede videre både internt og ved opvisninger.

Modsat i København bredte folkedansen sig imidlertid ret vildt voksende ud over landet, her var grobund, sikkert på grund af de mange gymnastikkredse, der netop i begyndelsen af århundredet så dagens lys. Også højskolerne tog folkedansen til sig. Alligevel lå selve medlemstallet i F.F.F. fra 1906 og i en årrække helt nede på ca. hundrede. Efter første verdenskrig begyndte det for alvor atter at gå støt fremad. I mellemtiden var der indsamlet gammel dansemusik, der ligesom dansebeskrivelser blev udgivet og solgt i ret store tal.

Selve idéens fader, Andreas Otterstrøm, sad nu på Fiskerhøjskolen ved Snoghøj, den senere Folke- og gymnastikhøjskole, og her holdt han i mange år lederkursus i folkedans mellem jul og nytår.

Hans yngre bror, mag.scient. C.V. Otterstrøm, var i en lang årrække foreningens formand. I Jebjerg på SALLING

UNGDOMSSKOLE samlede forstander A. Thyregaard og hans hustru Sørine sammen med lærer J.C. Krogh og dennes hustru Jette gamle Salling-danse. I Rold Skov var det statsskovrider Poul Lorenzen og dennes hustru Minna Marie, der var drivkraften. Med en kreds af folkedansere samlede de det første af foreningens egnshæfter »Gamle Danse fra Himmerland«, der udkom i 1931. Sandsynligvis var det netop Poul Lorenzen og hans kreds af folkedansere, der hvert år gav opvisning ved Rebild-festerne, som var med til at give folkedansen et vældigt opsving i 1920-30'erne. I øvrigt blev der holdt en masse kurser og en masse opvisninger - de sidste både i ind- og udland - så det er ikke mærkeligt, at folkedansen blev populær igen.

Imidlertid går det meget ofte sådan, at en bevægelse sættes i gang, og den kan styres, mens den er af et overskueligt omfang. Når ringene breder sig stadigt videre, mistes grebet om tingene. Sådan var det ved at gå efterhånden som den ene lokale folkedanseforening opstod efter den anden. Der måtte en overbygning til, hvor samtlige foreninger kunne få vejledning og råd om danse, dragter og stævner etc. Således gik det da til, at der i juli 1929 sendtes en indbydelse til et møde for samtlige lokale foreninger landet over. Og den 20. oktober 1929 fandt dette vigtige møde sted på HØJSKOLEHOTELLET, Klostergade i Århus. På denne dag stiftedes den nye landsforening DANSKE FOLKEDANSERE, som F.F.F. indmeldte sig i.

Det er ikke mærkeligt, at DANSKE FOLKEDANSERE har villet markere 50-

årsdagen ved et mægtigt stævne i Århus. De 32 foreninger, som alene SAMMENSLUTNINGEN AF FOLKEDANSERE FOR AARHUS OG OPLAND nu udgør, kunne ved deres medlemmer nok alene have sat deres præg på byen. Men folkedansere fra nær og fjern strømmede også til - dansede, så det var en lyst, demonstrerede dragter, morede sig selv godt, og satte de mange tilskuere i sådant humør, at mange sikkert har haft uro i benene. Man kunne nok have ønsket, at de gamle pionérer, der satte gang i det hele omkring 1900, kunne have overværet denne begivenhed. De ville have frydet sig, for deres

slidsomme arbejde var ikke gjort forgæves.

Som tidligere nævnt har folkedansen også været inde i bølgedale. Men i mange år er interessen for dansen gået støt fremad. Med det for tiden helt overvældende sværmeri for alt, der bare har en menneskealder på bagen, er det ikke underligt, at folkedansen er kommet ekstra i focus. Det er blevet en folkelig bevægelse, og som sådan er den stadig for de virkelig seriøse og tænksomme folkedansere båret af idéen om at bevare og videreføre gammel folkelig musik og dans.

Ingen omtale af disse to sammenhæn-

Folkedansere fra Østjylland lige før turen til Israel 1974. I forreste række, nr. 2 og 3 sidder tømremester Harry Børresen og hustru; de var ledere af turen.

gende elementer - musik og dans - uden at også dragterne nævnes. For såvel folke-danserne som deres tilskuere er de nemlig det tredje element, og det særligt iøjne-springende.

Ved starten i 1901 havde stifterne af F.F.F. de bedste hensigter om at indsamle gamle dragtdele til kopiering. Dette måtte til dels opgives, her kom man ind på museernes område, og med Dansk Folkemuseum indledtes efterhånden et samarbejde. Der gik dog mange år, hvor de fleste unge piger ude omkring i landet mente, at de var helt i orden, når bare de fandt en nederdel, som de satte røde bånd på, dernæst en spencer med snøre, hvid bluse og tilsvarende forklæde samt en sort fløjls-hue - ikke sjældent af svensk facon. Sådan gik dansen i de fleste ungdomsforeninger, gymnastikkredse og højskoler til op omkring 1930.

Samarbejdet med Dansk Folkemuseum, Nationalmuseets III afdeling, begyndte nu at bære frugt. Der blev efter museets dragtdele udarbejdet de såkaldte dragtkuverter. Her er snitmønstre, farveprøver og sybeskrivelser, og kuverterne kan lejes for et kortere tidsrum. Alle modforslag fra danserne, for eksempel på grund af fund af dragtdele hos private eller vanskeligheder ved fremskaffelsen af stoffer, skal godkendes af dragtudvalget. Så vidt, så godt!

Men der er også negative sider ved denne ordening. En af dem er, at hver folkedanskreds næsten bliver så ens klædte, at det minder om uniformsparader. Sådan har det aldrig været i virkeligheden. Omend folk ikke havde så meget tøj, som vi har i dag, så havde de fleste adskillige

variationsmuligheder både i kjoler, trøjer, skørter, forklæder, tørklæder, for ikke at tale om hovedbeklædning. En anden side af sagen er, at de meget restriktive dragtanvisninger underbygger troen hos de mere forudsætningsløse mennesker på, at i hvert lille egnsområde gik man sådan og sådan klædt og absolut ikke anderledes. Hvad der var tænkt som en hjælp, har for det første fået mange dragtsammensætninger til at stivne, og for det andet har det givet anledning til mange misforståelser. Der arbejdes dog stadigt på at rette op på disse skævheder, og man kan da i alle tilfælde sige, at der er sket gode fremskridt, siden man stod på helt bar bund omkring 1900.

Hvorom alting er, folkedans er en folkelig bevægelse, der ligesom alle andre lignende ikke er et isoleret tilfælde for Danmark. Der er enorm interesse for folkedans, folkemusik og for tilhørende dragter såvel i de andre skandinaviske lande som udover Europa. Så kan man spekulere på årsagen? Der er flere. En af dem er vel nok den almindelige uro og usikkerhed ude i verden. Det giver anledning til at søge sammen med andre og tænke på noget helt andet. Ved dansen, den muntre, raske musik og det gammel-dags, uvante tøj kan man ligesom føre sig selv tilbage til »de gode gamle dage«, man kan drømme. Der er mere fritid, der er flere penge mellem folk. Den megen og lette forbindelse mellem landene giver anledning til udvekslingsbesøg med opvisninger. Der er gensidig påvirkning mellem venskabsforeninger og venskabsbyer, og for mange er sproget ikke mere den store hindring. Disse og mange andre ting er

med til at bære folkedansen frem. Dog må man nok se i øjnene, at folkedansen igen kan komme i en bølgedal, det er naturligt. En begejstring kan ikke konstant holdes på kogepunktet. Men der vil utvivlsomt stadig være folk, som vil holde folkedansen i gang, ligesom pionererne gjorde, så dansen kan gå så let gennem lunden.

LITTERATUR:

Ralph Holm og Klavs Vedel: Folkedansen i Danmark, Kbh. 1947.

H. Grüner Nielsen: Vore ældste folkedanse, Kbh. 1917.

Samme: Folkelig vals, Kbh. 1920.

Det folkelige hjemmeværn i Østjylland

Af Søren Vestergaard

Hjemmeværnet er en frivillig forsvarsorganisation på næsten 74.000 kvinder og mænd. Med denne styrke udgør hjemmeværnet mandskabsmæssigt 4/5 af landets stående militære beredskab - de styrker, der kan møde op og indtage deres militære opgaver i løbet af ganske få timer.

Det kan nok undre, at det har været muligt at stille en så stor forsvarsstyrke af frivillige på benene i et land, som gennem mange år har haft et militært mindreværdskompleks, og hvor neutralitetspolitikken har været parret med pacifisme og angstkompleks over for de store nabolande.

Ikke desto mindre er det en kendsgerning - som for øvrigt er blevet betegnet som et mirakel.

Der er tale om en folkelig bevægelse, der har været førende i debatten om ændring af Danmarks sikkerhedspolitik.

»Hjemmeværnet er et ægtefødt barn af frihedskampen under besættelsen«, er det blevet sagt. De voldsomme begivenheder under 2. verdenskrig skabte ændrede forudsætninger for dansk udenrigs- og forsvarspolitik - fra neutralitet til alliance. Hjemmeværnet blev den folkelige tværpolitiske organisation, som kom til at stå i spidsen i den folkelige-politiske kamp, der nu har ført til, at næsten ingen i dag anfægter dansk medlemskab af den nordatlantiske forsvarsalliance, NATO.

30 år er ikke nogen høj alder historisk set - og dog. Tidligere frivillige forsvarsorganisationer beregnet for aktiv indsættelse har haft kortere levetid. De var - som hjemmeværnet - opstået under eller umiddelbart efter en krig, men under fredsforhold mistede man interessen for dem.

Mærkeligt nok er det gået helt anderledes med vore dages frivillige forsvar,

Nedkastningschef fra frihedskampen Jens Toldstrup efter »angreb« på Randers bro. 1954.

hjemmeværnet. Ikke alene består organisationen 35 år efter befrielsen, men den har også større tilslutning end nogen sinde tidligere - og især tilslutning fra de helt unge.

Hjemmeværnet i Østjylland er selvsagt udsprunget af samme situation og samme begivenheder som i det øvrige land. Efter krigen og besættelsen skabtes hurtigt slagordet: Aldrig mere en 9. april! Det betød to ting:

Danmark skulle have et forsvar - og der måtte ikke herske tvivl om, at det skulle bruges, hvis vort land blev angrebet.

Efter befrielsen i maj 1945 ville modstandsstyrkerne nødtigt aflevere de våben, som det havde kostet menneskeliv at erhverve fra England eller Sverige, eller som var taget fra de tyske styrker ved kapitulationen. Nogle politikere så med uro og

skepsis på de ret store våbenbeholdninger fordelt på en styrke, som i sin oprindelse havde været imod en dansk regerings samarbejde med besættelsesmagten. Politikerne var bange for, at våbnene skulle blive brugt imod det genoprettede danske demokrati. Da dette selvsagt ikke var hensigten, imødekom modstandsbevægelsens ledere politikerne ved først at gennemføre en våbenregistrering under forsvarsministeriets kontrol og ved at påbegynde oprettelsen af hjemmeværnsforeninger og danne en landsledelse, der kunne indgå overenskomst med ministeriet. 1. april 1946 oprettedes Hjemmeværnsforeningernes Landsforbund, og nu blev medlemskab af en hjemmeværnsforening forudsætningen for våbenbesiddelse. Dermed var den demokratiske kontrol over våbnene sikret.

Hjemmeværnsforeningernes væsentligste formål var dog at gøre sig selv overflødige ved indførelsen af et »lovfæstet hjemmeværn«. Et sådant ville give større stabilitet og komme til at betyde en folkelig opbakning bag hele forsvaret. Alt talte for, at et hjemmeværn ville være nødvendigt i et moderne forsvar. Begivenhederne i Spanien før krigen og erfaringerne fra modstandskampen havde vist, at selv små styrker eller enkeltpersoner med små midler kunne udrette store skader på samfundet og på militære styrker. Ligeledes havde Hitlers »totale krig« vist, at der ikke længere fandtes noget bagland, hvor der var relativt sikkert. Skulle der sikres imod anslag fra sabotører, mindre faldskærmsstyrker og lignende, kunne kun den lokale befolkning gøre det, vel at mærke, hvis den blev bevæbnet og uddannet dertil.

I ledende politiske kredse var der ikke stor tilbøjelighed til at efterkomme foreningernes ønske om at lovgive om et hjemmeværn. Man havde nok hellere set alle våben inddraget. Man havde det indtryk, at foreningerne var meget stærkt infiltreret af det kommunistiske parti. Partiet havde da også repræsentanter i hjemmeværnsforeningernes landsledelse, og særlig var kommunisterne godt repræsenteret i Københavns-området, men ude i landet var denne tendens faktisk lig nul.

Den kommunistiske magtovertagelse i Tjekkoslaviet i foråret 1948 ændrede imidlertid billedet. Hjemmeværnsforeningernes landsledelse ekskluderede de kommunistiske repræsentanter i ledelsen. Deres holdning til dansk forsvar ændredes fra en dag til en anden. Tidligere ville de støtte dansk forsvar, blot det blev »demokratiseret«. Dagen efter kuppet i Tjekkoslaviet var dansk forsvar i kommunistisk terminologi forvandlet til den vestli-

ge kapitalistiske verdens redskab imod folkedemokratierne i øst.

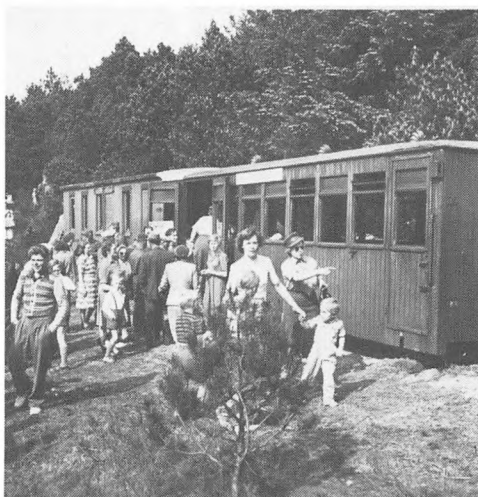
Kuppet i Tjekkoslaviet styrkede den politiske forståelse for nødvendigheden af et dansk forsvar.

Dermed var grundlaget for hjemmeværnet skabt. Hjemmeværnsloven blev vedtaget i Rigsdagen i en ekstraordinær samling i juni 1948 - og efter nogle måneders forberedelse trådte hjemmeværnet officielt frem den 1. april 1949 - dagen efter at hjemmeværnsforeningerne havde opløst sig selv.

Det nye hjemmeværn blev først og fremmest bygget op på modstandsbevægelsens ledere centralt og ude i landet. Hjemmeværnets øverste ledelse kom til at bestå af oberst - senere general - E. Johnstad-Møller, der var chef for 3. regiment i Viborg. Han havde siddet i koncentrationslejr og været - som han bramfrit udtrykte det - »kadaverslæber i Neuingamme«. Som ministeriets kommitterede udnævntes tidligere medlem af Frihedsrådet, folketingsmand Frode Jakobsen. Han havde været leder af modstandsbevægelsens kommandoudvalg. Disse to personligheder udgjorde den første hjemmeværnsledelse, og deres syn på, hvorledes hjemmeværnet burde være, blev afgørende for hjemmeværnets hele fremtid. Ikke mindst havde de sans for den folkelige betydning af hjemmeværnet. Selv om Frode Jakobsen ikke ligefrem udstrålede folkelighed, så er der vel næppe nogen person i Danmark, der som han havde forståelse for det folkelige. Og selv om Johnstad-Møller var konservativ i dette ords rette betydning, så var der ikke mange, der som han udstrålede folkelighed.

Major I.A. Olesen på talerstolen i Sondrup bakker Ca. 1957.

Med frivillig indsats er der opført mange hjemmевærnsgårde. Her »Christiansborg« i Sondrup bakkер. Ca. 1958.

Han havde i særlig grad forståelse for personers og egnsprægs betydning for en folkelig bevægelse.

En kommitteret var et helt nyt indslag i en militær organisation. Det norske og svenske hjemmевærn havde et »landsråd« som folkelig støtte. I Danmark nøjedes man med én mand med nogle ganske få hjælpere - hjemmевærnskonsulenter. Ønsket var, at det folkelige og det militære skulle gå hånd i hånd og ikke være to sideløbende organisationer.

Denne nye hjemmевærnsledelse satte straks sit præg på det fremtidige hjemmевærn ved at kræve, at det udelukkende skulle bestå af frivillige. Regeringen var i første omgang ikke indforstået hermed. Der var endnu nogen skepsis i ledende politiske kredse over for det stærke islæt af modstandsfolk, man kunne forvente i hjemmевærnet. Derfor var hjemmевærnsloven

udformet sådan, at hjemmевærnet skulle bestå af både frivillige og »udskrevne« - hvilket man opfattede således, at der skulle udskrives i samme takt, som de frivillige meldte sig. Hjemmевærnsledelsen fik imidlertid uventet hjælp fra flere arbejdspladser landet over, hvorfra der kom kraftige protester imod at skulle udskrives til hjemmевærnet. Man opgav indkaldelserne til hjemmевærnet, og siden er muligheden for indkaldelse af værnepligtige i fredstid udtaget af loven.

På årets sidste dag i 1948 udsendte Krigsministeriet en fortrolig skrivelse, hvoraf det fremgik, at landet opdeltes i regioner og distrikter.

Man fulgte i store træk den opdeling, som modstandsbevægelsen havde haft. I det østjyske område skete der dog den ændring, at Viborg, Randers og Djursland, der tidligere havde hørt under region I, blev overflyttet til region II. Selve regionsinddelingen fulgte amtsgrænserne, så region II bestod af de tidligere amter: Randers, Århus, Skanderborg, Viborg og Ringkøbing samt Samsø, som dengang hørte til Holbæk amt. Hermed var der tilfredshed. Værre var det med distriktsopdelingen, fordi man i nogen grad holdt sig til nogle militære distriktsopdelinger, hvor der ikke var taget hensyn til befolkningens naturlige tilhørsforhold. Randers købstad og området mellem Mariager og Randers fjord kom til at høre under distrikt Viborg. Helt sikkert var det, at Randers ikke ville »underlægges« Viborg, og det ville være unaturligt at skille det nordlige og østlige opland fra Randers by. Protester fra Randers fik sin virkning, så

byen blev »overflyttet« til distrikt Djursland, men området mellem fjordene måtte forblive i distrikt Viborg - hvad man efterhånden har affundet sig med.

Som nævnt fulgte oprettelsen af hjemmeværnet i Østjylland stort set landsmønstret. Men der var dog afvigelser. I Århus kom det til et »opgør« med kommunisterne i hjemmeværnsforeningerne. Andre steder kendte man ikke det problem. I Randers skete der det usædvanlige, at modstandsbevægelsens ledende folk ikke ville slutte op om hjemmeværnsforeningerne og heller ikke hjemmeværnet. Alligevel var der en ret talstærk hjemmeværnsforening, som hjemmeværnet kunne bygge på. Også Horsens og Hobro havde været meget aktive i foreningstiden. I det hele taget fik hjemmeværnsforeningerne i Østjylland nok mere karakter af folkebevægelse udadtil, end hjemmeværnet senere fik. Hjemmeværnsforeningerne havde mange »passive« medlemmer, som kun var med for at støtte arbejdet for oprettelsen af det lovfæstede hjemmeværn. Men foreningerne havde de sidste år haft svært ved at klare sig økonomisk. Medlemskontingentet rakte ikke til udrustning, våben, ammunition og instruktører i nødvendigt omfang. Statstilskuddet var ikke stort og nåede ikke ret langt ud i rækkerne. Heller ikke en tilkommandering af en »kontrolloffer« i hver region kunne dække det store behov for instruktører.

Det var med glæde, at hjemmeværnsforeningerne i midten af februar 1949 modtog den længe ventede udnævnelse af regions- og distriktsledere. Ledelsen af distrikt Viborg blev overdraget revisor

Johs. Møller - tidligere sergent og meget aktiv frivillig instruktør for hjemmeværnsforeningen i Viborg. Officiant K.A. Amdisen kom til distrikt Djursland, han kendte Randers fra sin dragontid, men havde ellers været meget aktiv i modstandsbevægelsen i Århus. I distrikt Århus blev kontrollofferen ved region II, løjtnant I.A. Olesen, ansat som chef, og i distrikt Silkeborg (Horsens og Skanderborg) blev det kaptajn A.M. Jørgensen.

Chef for hele regionen, der strakte sig fra Grenå til Ringkøbing og fra Hobro til Horsens, blev oberst O.E. Busch, der i begyndelsen af 50'erne blev afløst af oberst B. Scheibye, som i 1977 blev afløst af oberst M.K. Sørensen.

I 1960 blev major I.A. Olesen afløst i Århus af G.H.A. Baasch, i 1970 tiltrådte major B.S.J. Daugaard stillingen og i 1974 major G. Ørum Frandsen. I distrikt Silkeborg blev Jørgensen afløst af J.A. Hoppe Kjær, som i 1975 blev afløst af

Luftmeldetårn.

K.E. Sørensen. I distrikt Djursland var K.A. Amdisen chef helt til 1975, hvor han blev afløst af major H. Rasmussen. Johs. Møller i Viborg fortsatte også til afgang p.g.a. alder og blev i 1976 afløst af major F. Pedersen.

I hjemmeværnets første år var marinehjemmeværnet i Randers og Århus underlagt hærhjemmeværnsdistrikterne. Men ved en lovændring i 1952 blev hjemmeværnet opdelt i tre grene som forsvaret i øvrigt, og marinehjemmeværnet blev selvstændigt med egen inspektør. Men først i 1972 blev marinehjemmeværnet, der er det mindste værn inden for hjemmeværnet, opdelt i 3 distrikter. Hele Jylland blev et marinehjemmeværnsdistrikt, og kommandørkaptajn G. L. Smidt-Jensen blev derved også chef for flotillerne 123 Randers/Grenå og 124 Århus.

Den tredje del af hjemmeværnet, flyverhjemmeværnet, blev dannet af Den frivillige Luftmeldetjeneste, som var oprettet i 1934. Den havde i tiden op til besættelsen fra luftmeldeposter betjent flyvevåbnet under øvelser. Endvidere oprettedes Kvindeligt Flyvekorps, hvis opgave fortrinsvis blev at betjene flyvevåbnets varslingscentraler. Senere opstod Flyvestationskorpset, der har opgaver på flyvestationerne. De to sidste korps består fortrinsvis af civil ansatte ved flyvevåbnet, men også folk »uden for hegnet« kan optages. Luftmeldetjenesten er i dag den største del af flyverhjemmeværnet og har ca. 400 luftmeldeposter over hele landet, hvorfra mandskabet trænes i at melde om overflyvninger af lavtgående fly, som moderne teknisk udstyr ikke har mulighed for at følge. Der er en eskadrille af

Flyvestationskorpset og Kvindeligt Flyvekorps i Tirstrup, og Luftmeldedistrikt Århus holder til på Viborgvej i Århus og er under ledelse af major C.M. Jensen, som har beklædt denne stilling siden 1952.

Det har af og til været på tale at sammenlægge de tre hjemmeværnsgrene. Imidlertid er deres opgaver ret forskellige, og de er så stærkt knyttet til moderværnet, så man roligt kan gå ud fra, at der vil være tre hjemmeværnsgrene, så længe forsvaret består af tre værn.

Parallelt med hjemmeværnet oprettedes også kvindekorpserne: Kvindeligt Hjemmeværn, Danmarks Lottekorps og Kvindelige Marinere. De havde deres organisatoriske tilknytning til hjemmeværnsgrenene gennem en overenskomst med Forsvarsministeriet. Ved lovændringer i 50'erne og 60'erne er disse korps dog blevet fuldt integrerede i hjemmeværnet, dog stadig med egne »stabe« og regions- og distriktsledere til at gennemføre grundskoler og visse specialuddannelser og i øvrigt følge arbejdet ude i kompagnier og flotiller og holde kontakten med det kvindelige islæt i hjemmeværnet. Kvinderne udgør ca. 10% af hjemmeværnets styrke.

Det led i kommandosystemet, der kommer efter distrikterne, er kompagnier, flotiller og eskadriller. Det er det øverste kommandoled i hjemmeværnet, der har frivillige chefer. De første ca. 30 kompagnichefer i Østjylland blev udnævnt af Krigsministeriet pr. 1/4 1949. De gik straks i gang med at organisere deres enheder, og de første hjemmeværnsfolk blev iklædt og udrustet i juni 1949. Uniformerne var købt i Australien, og de afveg ganske fra den daværende danske

uniform. Senere kom der engelske uniformer, men begge havde den skavank, at de - selvfølgelig - var syet til en yngre årgang end de danske hjemmeværnsmand. Der måtte »øges« med kiler i bukserne, hvilket gav anledning til mange spøgefulde bemærkninger, særlig da det ikke altid var stof af samme farve. Nu er hjemmeværnet uniformeret som det øvrige forsvaret.

De frivillige chefer i hjemmeværnet, som gennem årene har udbygget hjemmeværnsenhederne, er centrale personer i hele organisationen. Det har været afgørende for hjemmeværnets vækst, at der stod respekt om den frivillige chef. Nok kunne han blive respekteret alene gennem udnævnelsen til en chefpost, hvor han i værste fald skulle tage ansvaret for kammeraternes indsats i en alvorlig situation. Men han/hun skulle også være respekteret i sit »civile« virke og i den kreds eller på den egn, hvorfra de frivillige skulle rekrutteres.

Det østjyske hjemmeværn har haft mange dygtige ledere/chefer, som sammen med deres hjælpere har skabt et hjemmeværn, der har fået et godt ry på stedet. Der er så mange, at det vil føre alt for vidt at nævne dem. Alligevel vil jeg driste mig til at nævne nogle, som nu har trukket sig tilbage fra »aktiv« tjeneste i hjemmeværnet, men som har virket langt ud over deres eget område. De nævnes i helt tilfældig rækkefølge: H. Rosenvinge, Grenå. Sejr Aalund, Stangerum. Ernst Winterberg, Århus. Henning Skov, Århus. Jens Sørensen, Horsens. Søren G. Nielsen, Allingåbro. Aage Jørgensen, Ebeltoft (nu Hadsten). A.G. Bendixen,

Oberst B. Scheibye og major K.A. Amdisen ved Rosenholm slot 1959.

Jydsk Telefon. Chr. Larsen, Falling. Ejner Withen, Galten. Frank Pedersen, Odder. V. Husum, Randers. Gunnar Thomsen, Røde Mølle. Erik Fynne, Århus. Dyrby, Skanderborg og ægteparret Gjesing også Skanderborg, Aase Wulff, Århus og Grethe Christensen, Struer. - Listen forekommer næsten uendelig, når man først er begyndt, men der sluttes her i erkendelsen af, at mange flere burde have været med i rækken.

I 1951 oprettedes »oplysningsudvalg« ved alle enheder. Her kunne der drages nytte af personligheder med folkelige (forsvarspolitiske) interesser, der ville støtte og hjælpe hjemmeværnet. Ofte var der tale om ledende personer på egnen, præster, lærere og andre, som kunne give den militære organisation et folkeligt islæt. Talrige er de møder, der er afviklet i byer og sogne, på arbejdspladser, i foreninger, mindre møder i hjemmene o.s.v. I

det første år var der en slags »arbejdsdeling« mellem distriktsleder og konsulent. Den første besøgte sognerådsformænd, borgmestre og sognefogeder for at præsentere sig og gøre opmærksom på, at hjemmeværnet var kommet til egnen. Konsulenten tog kontakt til dagspressen, ungdomsforeninger, gymnastik- og skytteforeninger og politiske organisationer. Hjemmeværnet blev introduceret ved mange kreds- og amsmøder. Også sogneråds- og købstadsforeninger blev kontaktet - blandt andet, fordi de ifølge hjemmeværnsloven havde til opgave at udpege repræsentanter til særlige distriktsudvalg, der skulle gennemgå alle ansøgninger om optagelse i hjemmeværnet. Disse udvalg skulle sikre, at kun personer, som man ud fra et samfundsmæssigt synspunkt kunne betro et våben, kom i hjemmeværnet. Når der ligger våben og ammunition ude ved den enkelte, er det nødvendigt at sikre, at det er de rette, der kommer med. Denne »sortering« er en vanskelig, men vigtig opgave, uden den kunne hjemmeværnet ikke opretholde tilfiden i befolkningen.

Oplysningsarbejdet det første ti-år var først og fremmest »hvervemøder«, hvortil kommunalbestyrelserne oftest stod som indbydere. Mange steder lykkedes det hjemmeværnet at bryde skel i befolkningen, som tiden egentlig var løbet fra. Et sted blev formanden for den grundtvigske ungdomsforening kompagnichef, og formanden for KFUM blev næstkommanderende - og begge parter opdagede, at de andre egentlig ikke var så slemme, som man - af tradition - havde forestillet sig. På arbejdspladser kunne man opleve,

at arbejdsmanden var chef for kompagniet og direktøren menig.

Tilgangen til hjemmeværnet har været nogenlunde ens landet over. På landsplan steg tallet hurtigt til 40.000 mand for op igennem 50'erne at nå op på omkring 70.000. Fra 1962 kom der stilstand og nogen tilbagegang, indtil det igen gik opad med styrken i 1974-75 for nu i 1979 at nå op på næsten 74.000 - det højeste tal nogen sinde. 75% af de nye, der nu melder sig, er under 30-års alderen.

Tilgangen er selvsagt præget af ændringerne i samfundsstrukturen. De første år var tilslutningen størst til enhederne i landdistrikterne, men det er klart, at befolkningens centrering i byområder har ændret dette.

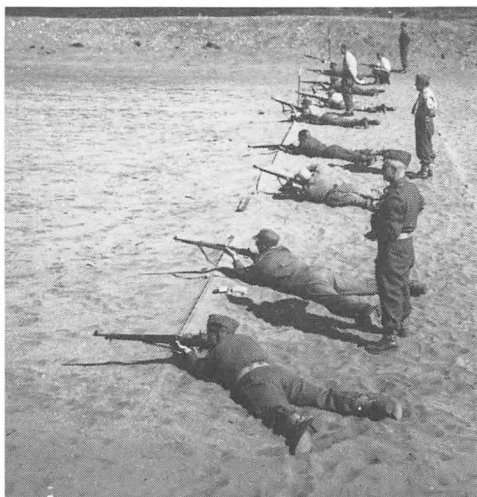
Drastiske udenrigspolitiske begivenheder har sat spor i styrketallet: Koreakrigen, Ungarn-opstanden og Berlin-krisen (muren) er nok de begivenheder, der har gjort det stærkeste indtryk på den danske befolkning og dermed også skabt stor tilgang til hjemmeværnet. Modsat

Besøg af skandinaviske hjemmeværnschefer i Tirsstrup lufthavn. Ca. 1960.

var nok usikkerhed og tvivl med hensyn til USA's engagement i Vietnam årsag til stagnation og delvis tilbagegang i slutningen af 60'erne.

Af og til har der været gennemført særlige kampagner for tilgang. Den største samlede kampagne i Østjylland var i 1953. Da var hjemmeværnet ovre den første opbygningsperiode. Annoncer for tilgang og støtteannoncer fra firmaer og enkeltpersoner, omtale i dagspressen, vinduesudstillinger, møder og meget andet prægede de østjyske byer i februar 1953. Ja, endog marcher gennem byer med afsluttende parader på pladser og torve gennemførte man. Der blev afholdt et stort møde i Århus-hallen med forsvarsministeren. På hotel »Jylland« i Randers og andre steder var der møder med ledende politikere som talere. I 1954 blev der afholdt en »hjemmeværnsdag« over hele regionen med alle mand af huse. Det blev en kombination af øvelse- og oplysningsarrange-

På skydebanen i Hevring.

menter. I 1959 fejredes NATO's og hjemmeværnets 10-års dag mange steder i fællesskab. Den norske forsvarsminister, tidligere borgmester i Bergen, Handahl, talte i Universitetets aula og i Pavillonnen i Grenå. I sommeren 1957 afvikledes en stor forsvarsudstilling på Vester Enggård i Århus i samarbejde med de fleste jyske garnisoner. I 1961 var der udstilling i Rådhus-hallen i Århus sammen med et lands-hjemmeværnsorkesterstævne o.s.v. Der kunne nævnes mange sådanne store arrangementer fra de første 10-15 år af hjemmeværnets historie. De seneste år er tilgangsarbejdet foregået under mere stilfærdige former. De store arrangementer har haft mere indadvendt karakter: 20 og 25 års jubilæum, foredragsaftener for hjemmeværnspersonel og lignende. Det er i overensstemmelse med, at tilgangen i dag mere sker ved knopskydning - agitation mand og mand imellem.

En anstødssten ved hjemmeværnets oprettelse var en udbredt uvilje imod, at hjemmeværnsfolk skulle opbevare våben og ammunition i hjemmene. Tiden har løst dette problem. Der er i dag 60.000 mænd, der har våben hjemme - uden at nogen enkelt eller samfundet føler uro af den grund. Spredningen af disse våben er i sig selv en sikkerhed. Samlet i depoter ville et indbrud give større udbytte. Spredningen giver en større militær sikkerhed. Hjemmeværnets betydning ligger ikke mindst i muligheden af at kunne møde meget hurtigt på den i forvejen udpegede opgave, og for at kunne det må hjemmeværnsmanden være bevæbnet. Det kunne blive katastrofalt, hvis våben og ammunition først skulle uddeles fra et de-

Hjemmeværnsdistrikt Århus' musikkorps på Endelave. Ca. 1961. Forfatteren (civil) i baggrunden.

pot i en kritisk situation. Hjemmeværnet udgør - mandskabsmæssigt - som nævnt 4/5 af de styrker, der umiddelbart kan sættes »på plads«. Det er en sikkerhed, der ikke må slækkes på - slet ikke i en tid, hvor landets kaserne næsten står tomme hver week-end!

Gennem årene har hjemmeværnet ydet bistand ved større civile arrangementer f.eks. sportsstævner, byfester o.lign. - med færdselsregulering, kommunikation (radioforbindelse) m.v. Den største indsats er nok ydet i forbindelse med eftersøgninger, ikke mindst har marinehjemmeværnet deltaget i eftersøgninger til søs.

En anden ting, som de første år voldte nogen vanskelighed, var angsten for at komme i kartotek. Der var hjemmeværnsforeninger, der på deres generalforsamlinger vedtog, at de ikke ville have Hjemmeværnsbladet tilsendt med posten for ikke at blive registreret hos postvæse-

net. Dette problem har i nogen grad løst sig selv, dels er der gået inflation i registrering, og dels er der katastrofeplaner, der tilintetgør kartoteker af militær betydning.

»Kvalitet og/el. kvantitet« har ofte været drøftet i hjemmeværnet. Skulle vi stile efter en styrke så stor som mulig, men måske mindre aktiv, eller skulle vi satse på en mere veltrænet styrke, som ville blive mindre, fordi mange ikke havde tid til den megen uddannelse? Et stort hjemmeværn ville stå som et folkeligt udtryk for forsvarsviljen, medens en effektiv styrke - om end mindre - ville være af større militær værdi. Sagen er ikke så enkel. Hjemmeværnets militære værdi ligger netop i, at der er hjemmeværn alle vegne. Jo større spredning ud over landet og på arbejdspladser jo bedre. Opgaven er i første række melding og bevogtning og kun i sidste fase kampopgaver. Derfor er det vigtigt - både folkeligt og militært - at få så mange med som muligt - kvalitet og kvantitet kan ikke adskilles. Derfor er hjemmeværnets pligtige uddannelse også sat så lavt som til 200 timers tjeneste over de første tre år - og derefter kun 24 timer om året - tidligere soldater kan endog gå ind straks på 24 timers tjeneste.

»Bredde og mangfoldighed« var et slogan, som hjemmeværnets tidligere chef generalmajor O.C. Permin formulerede. Hjemmeværnet måtte være overalt og bestå af folk fra alle samfundsgrupper. Han ville gøre »en enhed ud af mangfoldigheden«. Dermed ville han understrege det militære krav om enhed, men samtidig det folkelige, der ligger i, at hjemmeværnet kan være forskelligt fra egn til egn,

præget af personer og traditioner. Chefen skal nok være »høvding«, men han skal først og fremmest bygge sit hjemmeværn op på gruppen - 6-10 mand. Og gruppen må bygge på sammenhold og kammeratskab. Mange grupper finder sammen i kammeratskab i hjemmeværnet, men andre er kommet til hjemmeværnet som »gruppe« - altså med et sammenhold omkring helt andre forhold - skytteforeninger, hundeklubber, sejlklubber, flyklubber, ja, endog kortklubber, hvor man er blevet enige om at gå i hjemmeværnet en for alle og alle for en.

I forlængelse heraf er det naturligt at nævne institutions-hjemmeværn. F.eks. jernbanehjemmeværn, telehjemmeværn o.lign. Her skal særligt fremhæves telehjemmeværnet ved Jydsk Telefon og Rigstelefonen i Århus. Tanken med disse særlige enheder, hvor man kender hinanden fra den daglige arbejdsplads, er, at de ansatte længst muligt kan passe deres normale arbejde i en krigssituation, at de kan beskytte sig selv, hinanden og deres arbejdsplads.

Noget lignende gælder for de særlige politihjemmeværnsenheder, hvoraf der er en del i Østjylland. Her er det dog normalt kun lederne - chef og delingsførere - der er polititjenestemænd - resten af styrken er frivillige borgere, der har stillet sig til rådighed for at hjælpe politiet med at løse dets opgaver i kritiske situationer. Så længe politiet kan fungere, vil disse styrker være under politimesterens kommando.

Interessen for hjemmeværnet i befolkningen har blandt andet givet sig udtryk i en god pressedækning. Måske mere de

første år end nu. Det er sket flere gange under øvelser, at hjemmeværnets kamppatrulje på omkring 20 mand har fået større plads i avisens spalter end hærens 8000 mand. Derimod kniber det noget at interessere radio og TV. 4 á 5 TV-udsendelser og enkelte omtaler i TV-avisen og »Landet rundt« er, hvad der har kunnet blive til hjemmeværnet. Det hænger nok sammen med, at hjemmeværnstof er lokalt stof. Når lokalradioen finder sin rette form, finder man nok der ud af, at hjemmeværnet er andet end »røvere og soldater«. Det er stadig en god lokal nyhed, når hjemmeværnet holder øvelser - og borgerne har krav på at blive underrettet om eventuelt skyderi og lignende forud for øvelser.

Hjemmeværnet er ifølge sagens natur en statsorganisation. Men hjemmeværnet er også kommunens borgere. Derfor er tilknytningen til lokalsamfundet af største betydning, og hjemmeværnet bliver da også næsten alle steder støttet godt af de kommunale myndigheder.

Forudsætningen for hjemmeværnet er et stabilt samfund. Går samfundet og nationens fællesskab i opløsning, vil det frivillige hjemmeværns dage være talte. Et frivilligt hjemmeværn kan ikke deltage i kamp mellem befolkningsgrupperne. Hjemmeværnet er først og fremmest et forsvar mod angreb udefra. Risiko for angreb udefra forekommer måske ikke så sandsynlig som for få år tilbage, men *muligheden* er der, for midlerne dertil er rigelige. Et angreb udefra er nødvendigvis ikke et militært angreb. Det kan være politisk pression støttet af militært pres. Det må Danmark være stærkt nok til at afvi-

se. Derfor er forsvar og forsvarssamarbejde stadig nødvendigt. Det kræver, at befolkningen er vågen over for den politiske og militære udvikling omkring os. Vi må indrette vort forsvar derefter. Det betyder, at også hjemmeværnet kan komme til at ændre karakter efter de militære forudsætninger og efter samfundsudviklingen. Nye opgaver til hjemmeværnet drøftes i øjeblikket i forbindelse med et eventuelt nyt forsvarsforlig mellem de politiske partier.

I hverdagen støder hjemmeværnet på en del problemer - ikke mindst af miljømæssig art. Skydning støjer - og tilsyneladende støjer det meget mere end for få år tilbage. Skydebaner må støjdæmpes, der må være færre og større baner på mindre befærdede og tyndt beboede strøg. Men befolkningen må også forstå, at hjemmeværnet er alvor - en nødvendighed for at beskytte et frit samfund.

Der er i hjemmeværnet en udskiftning

af mandskab på ca. 10% årligt.

Det er unge, der kommer - og det er et glædeligt tegn, og det er »gamle«, der går, og selv om det i visse tilfælde er naturligt, så gælder det om at beholde dem længst muligt. Opgaven er at fastholde det folkelige grundlag, som den første hjemmeværnsledelse skabte. Det kan gøres gennem oplysning, foredragsvirksomhed og højskolekurser, som hjemmeværnet nu har taget op igen, men det gøres bedst i »hverdagens« arbejde og sammenhold, hvor den »gamle« hjemmeværnsmand giver »faklen« - erfaringen og troen - videre til den nye, unge kvinde og mand, der træder ind i rækkerne. De unges motiver til at gå ind i hjemmeværnet kan være mangeartede, men de skal helst ikke have været med ret længe, før de er helt klar over formålet: at hjemmeværnet er her for at forsvare vort land og dets frie styre.

Småstrejf fra Østjyllands kulturfront 1979

Arkiver og lokalhistoriske samlinger

Egnsarkiver for Fruering-Vitved kommune

Sevel Andersen

Fruering-Vitved sogne var før en enhed, der i 1970 blev sammenlagt med Skanderborg kommune. I 1967 besluttede det daværende sogneråd, at der skulle oprettes et egnsarkiv, som omfattede de daværende to sogne. Efter 10 års forløb besluttede lederne af arkivet, at de samlede materialer skulle sammenfattes og udgives i to bøger, der omhandlede hver sit sogn.

I november 1977 udkom bogen om Fruering sogn. Den blev på 400 sider og lige så mange illustrationer. Oplaget var 800 eksemplarer, der hurtigt viste sig at være for lille. I løbet af knapt tre uger var den udsolgt, men den vil ikke blive genop-

trykt. Bogen om Vitved sogn er under udarbejdelse og skulle efter beregningen udkomme til julen 1979.

Disse to bøger skulle herefter indeholde det vigtigste af det indsamlede materiale, idet de omhandler hvert hus og ejendom i sognene. Skole, brugsforeninger, mejerier og foreninger er også med samt et udsnit af skøder, skifter, aftægtskontrakter og bykort tilligemed et billedmateriale på 7-800 stykker. For folk, der ikke vil fordybe sig mere grundigt i arkivets materiale, skulle disse to bøger dække den almindelige interesse hos beboerne i sognene, når det drejer sig om udviklingen i disse fra 1767 (ryttertidens ophør) og til 1970.

Egnsarkivet for Ry kommune

Solveig Dencker Christensen

1. februar 1979 blev der ansat en langtidsledig til at registrere og journalisere det efterhånden store materiale efter de almindelige retningslinier for arkiver samt til at afløse i biblioteket, i hvis bygning arkivet ligger. Før har arbejdet været afhængigt af frivilligt initiativ, og arkivalierne var ordnet på en sådan måde, at de kun var tilgængelige via én bestemt person, hvilket jo er uholdbart på lang sigt. På grund af disse forhold arbejdes der for tiden mest med registrering og journalisering. Dog har arkivet lavet en udstilling om »Træskomageriet i Rye Sogn« samt holdt en foredrags- og filmaften over emnet. Desuden er filmen blevet forevist adskillige grupper fra skoler, børnehaver o.l.

Arkivet, som omfatter sognene Ry, Dover, Gl. Rye, Låsby, Alling og Tulstrup, har i 1979 haft god tilgang af arkivalier. Her skal kun nævnes, at vi har modtaget afdøde skovfoged Tue Jensens arkiv, der bl.a. indeholder en stor samling af stednavne samt meget udførlige beskrivelser af gamle veje, broer og vadesteder, ålegårde og fiskeri i Gudenåen og omegnens søer. Desuden mange båndoptagelser med ældre, der fortæller om egens fortid m.m.

Arbejdet med at registrere ejendomme i arkivets område er nu snart færdigt og ordnet således, at hvert matrikelnummer med oplysninger om den pågældende ejendoms fæster og ejere m.v. fra ca. 1554 og op til nutiden har sin egen hænge-

mappe, der også indeholder skøder o.l. fra denne ejendom. Herudover henvises til en tidligere artikel i Østjysk Hjemstavn 1974, s. 115-18, som bl.a. fortæller om arkivets lokaleforhold, inventar, arkivalier og aktiviteter.

Grenaa Egnsarkiv

J. A. Nielsen

Grenaa Egnsarkivs arbejde har ved siden af registrering af modtagne gamle og nye billeder, dokumenter o.s.v. været præget af, at to grupper studerende fra Arkitekt-skolen i Århus og Handelshøjskolen i København har henvendt sig om bistand ved udarbejdelsen af opgaver. Begge henvendelser er resulteret i omfattende bogværker.

Arkitektgruppen behandlede bevaring af gamle huse i Storegade-Lillegade og gennemfotograferede lokaliteterne både til gaden og til gården - særdeles værdifuldt. En af deltagerne fotograferede tillige Grenaa og nærmeste omegn fra luften, ca. 50 fine billeder. Eksemplarer af bogen er købt af arkivet og Grenaa Bibliotek.

Gruppen fra Handelshøjskolen besøgte arkivet flere gange og boede på hotel; den behandlede erhvervsstruktur i Grenaa og koncentrerede sig om tre store virksomheder. Den lånte »til aftenarbejde« undertegnedes dagbog for Grenaa fra 1950 til dato og udtrykte stor glæde over dette hjælpemiddel. Her kunne findes datoer til læsning i Grenaa Folketidende og Grenaa Avis. Stor beretning er udarbejdet og tilstillet bl.a. arkivet.

Grenaa Egnarkiv har tillige kunnet yde hjælp til tre andre skribenter, der pusler med emner som »Kvinden i landbruget« - »Jernbanevæsnet i Danmark« - »Arbejde adler i Danmark« - »Cirkus Belli« - »Industri og industribyggeri i Danmark« - »Offentlige monumenter i Danmark« m.m. For gruppen, der udarbejder en større beretning om Kolindsund, har ovennævnte dagbog været stærkt i brug, og arkivet har udlånt alle de billeder vedrørende Kolindsund, der fandtes. - Til P. S. Johnsens årbog for »Grenaa før og nu« har arkivet leveret billeder og tekster i større stil. Ligeså til jubilæumsskrift for Holms Bogtrykkeri: »Grenaa og Kolindsund«, endvidere til flere foreningskrifter o.l.

Flere slægtsforskere, endog en fra Tyskland, har benyttet arkivets ting og trukket på lederens viden. Disse henvendelser har i flere tilfælde resulteret i udmærkede »barndomserindringer« o.l. - efter anmodning. Flere resultater afventes »når vi har tænkt os lidt om!« - En slægtsforsker har gennemgået en stor mængde afskrifter af gamle dokumenter fra tinglysningen, som arkivet har fået fra Historisk Samfund i Randers Amt, og har afleveret flere gode oplysninger til eventuelt nærmere brug.

Det nyeste arbejde i arkivet er en gennemgang af fem dagbøger fra fiskere i Hammelev-Fornæs 1848-1890. Der findes ikke meget stof fra fiskernes dagligdag, og disse dagbøger, der er lånt til behandling, har givet stof til en længere afhandling, der stadig er under arbejde. I samme forbindelse er foretaget en behandling af protokoller fra Redningsstationen »For-

næs«, hvis »Folkelister« er forlangt indleveret til Redningsvæsnets styrelse. Arkivet blev gjort opmærksom på dette, og kopiering af protokollerne blev foretaget inden afsendelsen fra Grenaa. Arkivet har opmærksomheden henvendt på Fornæs Fyr, der for tiden er ved at overtage styringen af samtlige fyr ved Kattegat. En samlet beretning om fyrets arbejde ville nok være interessant.

Arkivet i Grenaa må siges at være anerkendt som en fast institution i by og egn. Et stort antal forespørgsler vidner om, at folk ved, at arkivet er til rådighed. En vigtig opgave bliver i den kommende tid at få flere interesserede i det daglige arbejde.

Lokalhistorisk samling og Lokalhistorisk forening i Hammel

Arne Gammelgaard

Det år, der er gået siden sidste generalforsamling, har været særdeles rigt på begivenheder på alle felter.

1. Nye arkivalier og museumsgenstande.

Vist er små afleveringer lige så velkomne som store, men da det her vil føre for vidt at nævne dem alle, skal kun følgende fremhæves:

a. Andelsmejeriet Brolund i Bøstrup. - Ved andelsmejeriets overgang til privatejede rettede bestyreren efter den sidste bestyrelses bestemmelse henvendelse til os om at hente mejeriets arkiv m.m. med den tilføjelse, at hvis ikke vi hentede tingene, ville de blive tilintetgjort. Det var et gan-

ske stort arbejde at bjærge alle relevante materialer ned fra lofter og pulterkamre. Adskillige gange måtte der køres. Rengørings-, ordnings- og registreringsarbejdet har foreløbig taget et par hundrede timers arbejde og er langt fra overstået. Desværre mangler den ældste forhandlingsprotokol, men bortset herfra kan vi konstatere, at vi nu er i besiddelse af et komplet mejeriarkiv. Foruden arkivalierne fulgte også den ældste centrifuge med. De vigtigste af tingene er anbragt i lokalerne på Voldbyvej, men en hel del beror endnu i opbevaringsrummet på Vadstedvej.

b. Sognefoged Søren Knudsen og hans efterkommere i Voldby. - Fru Katrine Mikkelsen, Risskov, som er søster til de to nu afdøde brødre Søren og Rasmus Smed Sørensen, hvis bo hun har været med til at ordne, har overdraget os en række meget værdifulde effekter fra fem generationers virke i Voldby. Stillingen som sognefoged ser næsten ud til at være gået i arv i familien i hundrede år. Materialer med tilknytning til denne stilling og til familiens private og økonomiske forhold fra vugge til grav indgår i denne smukke samling i rigt mål.

c. Kiilsgaards samling. - Bodil og Svend Kiilsgaard, som i efteråret 1978 flyttede tilbage til Hammel efter en årrække at have boet i Grølsted, har foræret os malerier, stålstik og fotografier samt breve, der har tilknytning til arkitekterne Kiilsgaard, der i tre generationer gjorde tjeneste ved grevskabet Frijsenborg.

d. Svend Aage Withens arkiv. - I årets løb har Svend Aage Withen overdraget os mange arkivalier. Ikke desto mindre har

det vist sig i årets løb, at han har været i stand til endnu en gang at aflevere et omfangsrigt materiale. I overensstemmelse med provenienssystemet deles materialerne efter deres oprindelsessted. På den måde er der opstået følgende arkiver: Hammel Drenges Forbunds arkiv, Hammel Håndværker- og Borgerforenings arkiv, Det Borgerlige Skydeselskabs arkiv og Gamle Hammel Kammeraters arkiv samt mere private ting og enkelte hjemmehørende i eksisterende arkiv.

Foruden tilgangen af egentlige arkivalier sker der også løbende en vækst i samlingen derved, at vi samler såkaldte »småtryk«. Der menes hermed kirkeblade, sports- og skoleblade, regnskaber fra pengeinstitutter, agitationspjecer o.s.v. Lokale nyheder i den daglige avis bliver overladt til os af biblioteket. Det samme gør dagsorden og referat fra byrådets møder.

Indsamlingsvirksomheden omfatter også affotografering af forskellige objekter i kommunen. I fjor drejede det sig om nedlagte skoler og brugsforeninger samt forsamlingshuse. I år har Niels Haurum især i forbindelse med afhandlingen om Frijsenborgs skove i 1820 taget billeder med tilknytning til skovene. Denne afhandling, som var spidsartikel i Østjysk Hjemstavn 1978, blev af Skovhistorisk Selskab sendt til foreningens medlemmer som særtryk. - Niels Haurum har desuden i år fotograferet Søby kirke færdig. Mange af billederne bliver monteret som dias. Dias-samlingen består nu af 12 serier med ca. 700 billeder.

Af yderligere tilgang til samlingen kan nævnes Trap: Danmark, 3. udgave.

Museumsafdelingen har foruden centrifugen fra Bøstrup mejeri bl.a. modtaget en blokpresse fra et snedkerværksted, fire stentøjsdunke, en syklemme fra et sadelmagerværksted, et fysikapparat samt en radio, model 1930, fra en skole. - Derimod fik vi ikke et guldur, en sølvpokal og et maleri, som vi testamentarisk var stillet i udsigt for seks år siden, da vi ikke turde tage imod tingene på grund af den håbløse lokalesituation. En måned før sin død ændrede giveren testamentet.

2. Foredragsvirksomhed.

På grund af flytningen måtte jeg se i øjnene, at arbejdet med at reorganisere samlingen i de nye lokaler ikke ville levne tid til en foredragsrække i FOF, således som dette forbund havde ønsket. Hertil kom, at så længe vi endnu havde en kontormedarbejder i form af en ung arbejdsløs, som kommunen stillede til rådighed, var der en del arbejde forbundet med at tilrettelægge dennes indsats. Endelig er det også ønskeligt, at mere spontane opfordringer om lokalhistoriske foredrag kan imødekommes. Sådanne skortede det da heller ikke på. Sammen med Niels Haurum holdt jeg lysbilledforedrag i Røgen, i Vitten og i Skjoldlev, og alene har jeg været i Sall, i Husligt Arbejderforbund i Hammel, i Slægtshistorisk Forening i Randers og på Institut for Statskundskab ved Århus Universitet.

Møder og kurser.

Knud Erik Rasmussen har taget del i arkivkursus på Sostrup slot og i arkivlederkursus på Gammel Skovridergård i Silkeborg, mens jeg som sædvanlig tog del i

årsmødet, som denne gang fandt sted i Korsør.

Arkivets benyttelse.

Året har i høj grad været præget af studerendes benyttelse af vore materialer. Arkitektstuderende, studerende fra Historisk Institut og fra Institut for Statskundskab har vi haft fornøjelsen at assistere. I en halv snes tilfælde har vi kunnet bistå slægtsforskere. Igen i år har vi haft en henvendelse fra USA om hjælp til at få overblik over en udvandrers rødder. I efterårsferien leverede vi efter anmodning fra Handelsstandsforeningen museums-genstande til en art konkurrence. Selv har vi i årets løb haft rig lejlighed til at benytte vore ting. Tre tilfælde skal nævnes:

a. Efter opfordring fra Østjysk Hjemstavns redaktion har overlærer Lars Daaugard Larsen oversat en skovhistorisk artikel om Frijsenborgs skove i 1810 fra tysk til dansk. Arkivet bistod med blandt andet billed- og kortmateriale.

b. I efterårsferien var jeg i Koblenz og Lübeck for at få vurderet det materiale, som vi ligger inde med fra den tyske ledelse i Kraglund-lejren, hvor ca. 170 flygtninge fra Østpreussen opholdt sig i tiden februar 1945 - januar 1946.

c. Da bestyrelsen for socialdemokratisk forening i Hammel i midten af december opfordrede mig til at redigere et jubilæumsskrift, var vi i fuld gang med at ordne vor billedsamling. Da der kun var et par måneder til at klare denne opgave i, måtte vi lade alt andet hvile så længe. Det er jo

ved lejligheder som denne, at vi kan få et lidt større publikum i tale, så det er nødvendigt at leve op til en sådan udfordring, selv om den ikke kommer videre belejligt. Ved et fortrinligt samarbejde i arbejdsgruppen og med Kaj Nielsen som lay-outmand gjorde vi et helhjertet forsøg på at få noget hæderligt ud af det righoldige kildemateriale, som arkivet ligger inde med også om dette emne.

5. Lokaleforhold.

Det var en stor lettelse, da vi i oktober endelig kunne flytte ind i lokalerne under biblioteket. Bortset fra lidt bekymring med hensyn til fugtighedsgraden i depotrummet har vi al mulig grund til at være tilfredse med de nye omgivelser. Det gælder også hvad angår samarbejdet med bibliotekets medarbejdere.

6. Heltids-medarbejder i ni måneder.

Som et led i kommunens foranstaltninger mod ungdomsarbejdsløsheden havde vi fra juni til februar Randi Andersen knyttet til Lokalhistorisk Samling som fuldtids-medarbejder. Interessert og samvittighedsfuldt udførte hun en stor del af det registrerings- og ordningsarbejde, som vi i årenes løb har måttet lade ligge, fordi andre opgaver har presset på.

7. Museumsforening og bevarings-spørgsmål.

Den for et år siden stiftede museumsforening har endnu ikke taget egentlige initiativer, men foreløbig står vi ved vort tilsagn om, at vi vil medvirke ved eventuel oprettelse af en eller anden form for museum. For os er imidlertid også bevarings-

værdige bygninger en type museumsgenstande, som vi vil medvirke til at redde fra uansvarlige planer om nedrivning. Ganske vist er der ikke meget tilbage, hvis de letsindige tanker om også at lade stationsbygningen falde bliver ført ud i livet.

I Lokalhistorisk Samling er vi ikke modstandere af hverken byudvikling eller byfornyelse, men vi anser det for særdeles uklogt, at kommunestyret uden reel begrundelse lader bygninger forsvinde, som i tidens løb har givet bybilledet atmosfære og karakter. Det er en paradoksals forskel, der kommer frem ved behandlingen af byggesager og sager om nedrivning. Ved nybyggeri træder et sindrigt system af godkendelsesregler i funktion, og bare en skæv vinkel ved en nedkørsel til en privat garage kan skabe en sag, som til sidst havner på ombudsmandens bord. I sager om nedrivning er et tilfældigt flertal i et forvirret byrådsmøde nok til at afsige endelig dødsdom over et bygningsværk, som aldrig vil kunne erstattes.

Vi kan ikke acceptere den tankegang, som går ud på, at når nu det nye rådhus ligger dér, så må stationsbygningen væk. En sådan tankegang er holdningsløs. Hvis stationsbygningen fjernes, vil al rumlig sammenhæng omkring torvet være forduftet. Det nye rådhus selv vil klare sig bedst med stationsbygningen som nabo. Det er derimod et stort spørgsmål, om det kan tåle at få endnu et »mord« på samvittigheden.

Byens arv af karakterfulde ældre huse er efterhånden skrumpet så faretruende ind, at der herfra ikke vil være megen anledning til oftere at råbe vagt i gevær. - I

en sådan situation er det selvsagt med stor tilfredshed, vi har konstateret, at Gjerngården takket være Anne Lise og Niels Peter Kjøge har undgået A/S FRIWEs og kommunestyrets planer om nedrivning. Vi har ingen pris at uddele, men vi kipper med flaget for dette initiativ.

8. Naboarkiver.

I løbet af det sidste årstid er der blevet oprettet lokalhistoriske arkiver i Hvorslev og Gjern kommuner. I begge tilfælde har vi haft fornøjelsen at kunne yde råd og vejledning. I de fleste af nabokommunerne er der nu etableret lokalhistoriske arkiver under en eller anden form. En form for formaliseret samarbejde mellem alle arkiverne i hele Århus amt vil absolut være ønskeligt. Sådanne amtssammenslutninger er allerede en kendsgerning i mange amter. Et initiativ skal tages.

9. Konklusion.

Som det formentlig fremgår af disse bemærkninger har afvigte år været ganske begivenhedsrigt. Arbejdsfyldt har det i hvert fald været.

Efterhånden som mængden af materialer øges, og efterhånden som flere og flere ønsker at benytte vore samlinger, bliver det vanskeligere og vanskeligere at klare alle de forskellige felter på samvittighedsfuld måde. Derfor må der en prioritering til. Det først fornødne er naturligvis hele tiden at være parat til at modtage gaver, som tilbydes os i form af arkivalier og museumsgenstande og at opbevare disse ting forsvarligt. Dernæst bør tingene registreres. Registreringen er en forudsætning for at andre kan bruge arkivet, og det er såmænd også ved at være en forudsæt-

ning for at jeg selv kan finde tingene. De mange tusind enkeltdeler, som samlingen rummer, lader sig ikke længere rumme i hukommelsen. Det stykke arbejde, der blev udført af Randi Andersen i de ni måneder, hun virkede her, bør fortsættes snarest, for at det kan være til nytte, hvad registreringen angår.

I fjor måtte vi standse de månedlige spadsereture. - De to dage vi havde inviteret vore foreningsmedlemmer til at bese de nye lokaler viste klart, at interessen er til stede, og at vi burde organisere mere udadvendt aktivitet. Det lader sig desværre ikke gøre. Tværtimod. Hovedsigtet: indsamling og opbevaring af arkivalier kræver beklageligvis en dæmpning af aktiviteten. Det må derfor overvejes, om vi må ophøre med at have åbent en gang om ugen. Interesserede vil så kunne henvende sig og træffe aftale i hvert enkelt tilfælde.

10. Tak.

Denne beretning skal ikke slutte uden en tak til kulturelt udvalg, til pressen for aldrig svigtende interesse, til bibliotekaren og hendes medarbejdere, til arbejdsgruppen i arkivet, til foreningens medlemmer, men først og fremmest til dem, som i årenes løb har betroet os deres ejendele. Den tillid, som vises os derigennem, skal vi fortsat bestræbe os på at leve op til.

Lokalhistorisk samling, Silkeborg bibliotek

Jan Horkjær

Året 1979 blev skelsættende i Lokalhisto-

risk samlings historie. I forbindelse med biblioteksudvidelse er samlingen flyttet til nyindrettede lokaler, hvor den nu råder over to rummelige kontorer, læsestue og to meget store magasinrum. Endvidere er stillingen som leder af samlingen pr. 1.1.79 opnormeret til fuld tid. Disse to ting i forening har medført, at arbejdet, som i flere år har været besværliggjort af dårlige plads- og personaleforhold, nu blomstrer op igen.

I forbindelse med flytningen til de nye lokaler er arkivalierne i arkivets magasin takket være ansættelsen af en langtidslidende bogbinder- og kartonnagearbejder, blevet ompakket, omregistreret og mærket, således at genfindingen er blevet lettet.

Umiddelbart efter indretningen af magasiner modtog samlingen en anselig mængde arkivalier, hvoraf to arkiver fortjener særlig omtale. Th. Langs skoler har deponeret et meget omfattende arkiv bestående af Theodora og Karen L. Langs privatarkiver, samt de enkelte skolers administrative og pædagogiske arkiver. Disse arkivalier spænder over næsten 100 af Silkeborgs 140 år gamle historie og rummer kilderne til et stykke skolehistorie, som ikke blot lokalt, men også på landsplan, er enestående, idet skolevirksomheden omfattede seminarium, forskoleseminarium, børneskole og gymnasium, alt sammen oprettet og ledet af de to frøkenner Lang. Den anden store aflevering er foretaget af Silkeborg kommune, som har placeret fattigvæsenssager fra omkring 1860-1905 samt arkivalier fra bogholderi og skattevæsen fra samme periode i samlingen. Byens kommunale selvstyre stam-

mer fra 1855, så imellem disse papirer ligger således mange arkivalier fra byens helt spæde barndom.

Vi har midt i flytterodet til stadighed forsøgt at besvare de mange forespørgsler, vi får, og de gode forhold med læsestue og mikrofilmslæseapparat har gjort sit til, at antallet af benyttede er i stigning. Udstillings- og publikationsvirksomhed har derimod ligget helt stille, idet der ikke har været tid til at tage sig af disse ting.

Molsbibliotekets lokalhistoriske Arkiv

Carl A. Laursen

Efter at vi for godt et årstid siden - efter en ombygning af indretningen her på Mølsskolen - erhvervede vore nye lokaler, er det lykkedes at få en bedre og mere praktisk orden på tingene. Senere skiftede man inventar i biblioteket, og ved denne lejlighed blev der adskillige reoler, skriveborde og skabe til arkivets brug.

Molsarkivet, som man i daglig tale kalder det, havde stort behov for disse praktiske ting, eftersom der stadig skal bruges plads til de forskellige effekter, der indgår. Mange fotos, bøger og blade modtager vi mellem år og dag. Adskillige interessante arkivalier lykkes det også at erhverve. Ofte må vi klare os med at låne dokumenterne, som vi affotograferer. Det samme gælder gamle, betydningsfulde billeder af forskellig art. Vi nåede vidt i

sin tid, mens vi kunne erhverve kopier af de gamle kirkebøger, en aktion som blev standset, fordi de skrøbelige arkivalier ikke fortsat kunne holde til opstilling og gennemgang ved den ret vidtgående afkopiering til de forskellige lokalarkiver. Men som nævnt, vi nåede vidt og har kopier fra hele vort område til henimod de sidste 80-90 år. Flere af vore kirkebogskopier har en af vore folk her i arkivet afskrevet på maskine. De er nu samlet i bind og er let tilgængelige. En mægtig samling af gamle retsprotokoller har vi ligeledes fået hjem.

Det er heller ikke så få slægtsforskere, der nu gæster vort arkiv. En særlig travlhed er der i sommertiden, når ferierne begynder, og folk får tid til at indfinde sig her.

Molsarkivet i Knebel har åbent hver torsdag aften, og der er adgang, samtidig med, at biblioteket arbejder. Arkivet findes i kælderen under biblioteket. Det er let at finde frem, idet man blot kan henvende sig til bibliotekaren.

Nørhald Egns-arkiv

Peter Østergård

Nørhald Egns-arkiv, der har lokaler på kommunekontoret i Tvede, besøges flittigt af slægtsforskere på den ugentlige åbningsdag. Arkivets omfattende samling af realregistre, tingbøger og skødeprotokoller fra Støvring, Galten og Gjerlev herred er de senere år blevet stærkt benyttet

af det lidt yngre publikum, der især interesserer sig for hus- og gårdhistorie, - mens den skolesøgende ungdom i stigende tal besøger arkivet for at finde lokalhistorisk stof til årsarbejder.

Orienteringslærere fra kommunens skoler har som led i periodelæsning vedrørende egnshistoriske emner forsøgsvis henlagt holdundervisningstimer til arkivets læsestue. På grundlag af erfaringer herfra har arkivet i foråret 79 udarbejdet *et undervisningshefte for 8.-10. klasse*, hvori eleverne får en elementær viden og forståelse af visse grundbegreber og udtryk som f.eks. *Matrikel, Hartkorn, Skøde* o.s.v. samt indsigt i kirkebøgers rubricering og faste inddeling. Et sådant øvelseshefte kan eleverne i forvejen arbejde med på klassen, så tiden udnyttes effektivt under arkivbesøget.

Arkivet har desuden hvert år arrangeret en vandreudstilling med affotograferede gamle billeder omhandlende et afgrænset emne - (f.eks. »Landsbysmedene i Nørhald«, »Telefoncentralerne«, »Postbude- ne i Nørhald« o.s.v.) - for at henlede opmærksomheden på netop dette område - og som et led i indsamlingsarbejdet. Samme formål tjener også arkivets årsmøde, der ligeledes har et underliggende emne ved siden af det almindelige festlige mødesamvær. Således havde man i 78 den lokale spillemandsmusik som emne, hvortil Sønderhald folkedansere gav en strålende opvisning.

Og endelig møder publikum Nørhald Egns-arkiv gennem vinterhalvårets foredragsvirksomhed, hvor både gammel og ny lokalhistorie skildres bl.a. gennem lysbilleder og smalfilm.

Nørre Djurs Egnsarkiv

Ib Klausen

Nørre Djurs Egnsarkiv, der blev startet i 1972, har til huse i Vandrehjemmet DJURSVOLD i Gjerrild, hvortil arkivalier indgår i stadig stigende grad. Det har været et problem for arkivets bestyrelse at få publiceret det vigtigste materiale. Derfor har vi i det sidste par år udsendt årbogen »Nørre Djurs - før og nu«, som er blevet godt modtaget i området. Årbogen for 1979 er ved at være færdigredigeret, og den vil - som de foregående år - indeholde nye og gamle artikler om det gamle Nørre Djurs samt et væld af billeder.

Udover årbogen har arkivet stået for udgivelsen af et udvalg af lærer A. M. Egeskovs artikler om Gjerrild og en lille bog om Bønnerup Strand. Endvidere har vi fået genoptrykt lærer Nissens (Ramten), beskrivelse af forholdene i Nørre og Sønder herred i forrige århundrede. Bogen, der koster 20 kr. kan købes i arkivet, hvis adresse er: Nørre Djurs Egnsarkiv, Djursvold, Gjerrild, 8500 Grenaa.

Purhus kommunes lokalhistoriske arkiv

Metha Laursen

I efteråret 1978 startede vi en støtteforening, og vi søger nu at indsamle arkivalier fra hele kommunen. Endvidere agter vi at

forsøge med lokalhistoriske rundture i kommunen.

Arkivet har til huse i Rådhusets kælder, og vi håber at kunne åbne for arkivet en dag om ugen i slutningen af 1979.

Randers Lokalhistoriske Arkiv

Peter Bondesen

Lokalhistorisk Arkiv er en del af Randers Bibliotek med lokaler i »Kulturhuset«. Arkivet er grundlagt i 1954 af Povl v. Spreckelsen og overflyttet til de nuværende lokaler i 1969. Samtidig med overflytningen skete der en sammenlægning af arkivets samlinger af arkivalier og fotografier med bibliotekets trykte lokalsamling, der var anlagt i 1930'erne.

Arkivets centrale dele er de topografiske samlinger med dokumentation af den ældre bebyggelse i Randers købstad og personalhistorisk materiale. I de senere år er der tilgået større afleveringer fra lokale organisationer og erhvervsvirksomheder.

Personalet består af en gruppe ældre interesse-medarbejdere, der foretager identifikation af ældre fotos, udarbejder ejendomsarkivet og klipper lokalt stof i dagbladene. Endvidere er der kontormæssig og bibliotekarisk arbejdskraft, som passer den trykte samling, to arbejdsledige, der personregistrerer samlingen af folketællinger og fra 1.6. i år tillige en faguddannet arkivar.

I det forløbne år er der bl.a. tilgået følgende arkiver: Bagersvendenes fagforening 1943-67, Slagteriarbejdernes fagfor-

ening 1900-78, Landpostbudenes Centralforening-Randersafd. 1910-78, Arbejdernes Fællesorganisation 1895-1973, Randers Amts Husmandsforening 1913-30, Sportsklubben Randers-Freja 1930-60, A/S Strømmens Maskinfabrik grundlagt 1845, Randers Håndværker og Industriforening 1885-1951.

Foruden indsamlingsarbejdet betjenes et voksende antal brugere. Besøgende med personalhistoriske spørgsmål er nok i overtal. Besøgstallene for 1978 var 2634 og 1. halvdel af 1979 927.

Arkivet deltager aktivt i Kulturhusets udadvendte virksomhed i udstillinger og andre arrangementer. To montrer i bibliotekets forhal er til arkivets rådighed, og i den forløbne sæson blev de brugt til mindre udstillinger med bl. a. følgende emner, »Rådhuset i Randers i 200 år«, »Ildebrande i gamle dage« og »Musiklivet i Randers omkring 1900«. Arkivet deltog i Tøjhusmuseets udstilling om Randers som garnisonsby august 1979. F. Schrøder har holdt en række foredrag om Randers' historie i forskellige foreninger. Den 19.1.78 talte han om »Fra bindingsværk til jernbeton« i Historisk Samfund for Randers Amt. Ved det stiftende møde 11.6.79 tilsluttede arkivet sig amtskredsen for Århus Amt under Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver.

Rougsø lokalhistoriske Forening

Sv. Friberg

Egnsarkivet er etableret i Vivild Skole. En

afdeling findes for oldsager, her er blandt andet den kendte »Vindberg Samling«. I fotoafdelingen er grundstammen en stor samling negativer fra fotograf »Dørge«. Der er optagelser fra store dele af Djursland - både landskaber, huse og personer; det drejer sig om optagelser over en længere årrække. Endelig er der en afdeling med de sædvanlige arkivalier. Desuden har foreningen fået overdraget den såkaldte »Birkebæksamling« (folkemindesamling), der for tiden er under opbygning i Ørsted gamle skole.

Egnsarkivet er åbent offentligt hver mandag fra kl. 18.30 til 21.30 samt efter aftale.

Skejby-Lisbjerg Sognearkiv

Rasmus Bendixen

Et arkiv kan forrette mange ting, også detektivarbejde, hvorom her skal berettes. I foråret 1978 var en mand på Elsted-Lystrupeegnen ved at rydde og rense ud, hvad jo skal gøres med mellemrum. Denne mand eller kone havde åbenbart ikke ryddet op de sidste menneskealdre, men det var et held for efterslægten.

Vedkommende kastede en meget stor bunke billeder fra først i 1900-tallet ud i en grusgrav mellem Terp og Elev. Vor Herre var nådig ikke at lade det regne den følgende nat. Dagen efter fandt en vågen mand hele bunken, og den kom til arkivet i Lisbjerg.

Her blev straks iværksat en større eftersøgning. Billederne - henved 70 stykker -

var i et gammelt fotografalbum, som vi kendte dem fra vore forældres tid. Et enkelt portræt genkendte vi som fru Gerda Grosen, Skæring. Denne blev tilkaldt og erklærede, at der blandt billederne var en hel række højskoleveninder fra Frederiksborg Højskole omkring 1910. De havde ikke stor interesse for arkivet. Fru Grosen kunne oplyse, at albummet havde tilhørt en afdød pige fra Herskind. Størsteparten af billederne - fraset dem fra højskolepigerne - var fremstillet af en fotograf M. Rasmussen fra Herskind-Galten omkring 1910. Arkivet i Galten blev underrettet og lod meget interesseret, så disse vil kunne overføres dertil om ønskes. Der var også et stort billede af et pigehold fra Ry Højskole med det daværende forstanderpar, Helge og Astrid Hostrup, samt fru Hostrups forældre, seminarieforstander P. Bojsen og frue fra Gedved Seminarium. Det blev afleveret til arkivet i Ry. Et billede af en drengeskole, formentlig Klank Efterskole, er endnu ikke nøjere undersøgt. Endvidere var der to store billeder af en hvid villa, det ene ved vintertid fra gaden - på gavlen stod: Voel - det andet fra haven en sommerdag med hele familien på trappen. Villaen såvel som familien var ukendt. Ved en henvendelse til Erhvervsarkivet erklærede arkivar Chr. Jansen, at villaen var opført ca. 1910 af mejeriejer J. P. Jensen. På Lokalhistorisk Samling i Mølleparken havde bibliotekar Kjeld Elkjær i billedarkivet et fotografi af bemeldte mejeriejer, senere De forenede Mejerier. Således blev J. P. Jensen med hustru, to sønner ligeledes med hustruer og børn, identificeret. Familien tog i øvrigt senere navnet Voeler. Jørgen Voel-

er var redaktør ved Aarhus Amtstidende, datteren, Karen Else, blev i 1919 gift med forfatteren Hans Hartvig Seedorf.

Sønderhald Egnarkiv

Vibeke Nielsen

Sønderhald Egnarkiv er kun ca. to år gammelt og ikke ret stort. Det er oprettet af Lokalhistorisk Forening for Sønderhald Kommune, og »medarbejderstaben« er en arbejdsgruppe under denne på i alt omtrent 10 personer, som bruger en del af deres fritid på at modtage, hvad kommunens beboere afleverer af historisk materiale, søge at få orden på det og registrere det, samt på et fast ugentligt tidspunkt at holde åbent og vejlede de endnu ret få gæster, der kommer for at benytte det.

Det hidtil indkomne materiale består for en stor del af billeder af ældre dato af personer og lokaliteter på egnen, men også en del gamle skøder og andre ejendomsdokumenter, samt mere personlige papirer forefindes der en del af. I enkelte tilfælde er der taget imod genstande, som egentlig burde på museum, fordi alternativet har været, at tingene blev kasseret; det er dog principielt ikke hensigten at opbevare genstande. Foruden det ovennævnte, givet til arkivet af private personer, er der indkommet enkelte større arkiver, nemlig fra et nu nedlagt andelsmejeri, en hesteavlforening, en vælgerforening og - størst i omfang - skolerne i den østlige halvdel af kommunen, nu alle indgået i den store skole i Auning. Et tilsva-

rende materiale fra skolerne i den vestlige halvdel, nu indgået i Sønderhaldskolen i Assentoft, forventes at komme til arkivet.

Udover originale protokoller, dokumenter o.s.v. har man erhvervet kopier af kirkebøger, folketællinger, matrikler m.m. for de otte sogne, kommunen består af, og vil også fremover bruge en del af de til rådighed værende midler på udbygning af denne kopisamling.

Sønderhald Egnsarkiv, der har til huse på Auning skole, er medlem af Sammenlutningen af lokalhistoriske Arkiver og har tilsluttet sig den herunder fornylig stiftede amtskreds for Århus amt.

Litteratur om Østjylland

Kjeld Elkjær

I den ret omfangsrige litteratur om østjyske egne fra det sidste par år kan fremhæves et par anselige sognehistorier, begge smukt trykt og gennemillustrerede. De er udarbejdet af lederne af de lokale egnsarkiver og bærer således vidne om det flittige arbejde, der udføres her med indsamling og registrering af historisk materiale. Først skal nævnes *Sevel Andersen: Fruering Sogn - som det var engang* (Skanderborg 1977). Dette udprægede landbrugssogn, der fra 1970 er tilsluttet Skanderborg Kommune, er beskrevet med indtrængende detailkendskab. Præstegården, de to hovedgårde Sophienlund og Herschendsgave og alle de øvrige gårde og huse er omhyggeligt gennemgået, og alle beboerne er opregnet med deres ind-

byrdes slægtsforhold, ofte ledsaget af portrætter. Særlig grundig er behandlingen af sognets hovedby Virring, hvor forfatteren selv har været gårdejer og nu bebor den tidligere Virring Mølle, hvis billede pryder bogens omslag. Blandt de utallige mennesker, man møder, kan nævnes sognepræst Frederik Holm (1865-1935), om hvis grundtvigske mødevirksomhed Østjysk Hjemstavn tidligere har bragt en mindeartikel, og forfatteren Albert Dam (1880-1972), der i novellesamlingen »Morfars by« (1956) har givet tunge og gribende beretninger om menneskeskæbner i fødebyen Virring.

Af et noget andet tilsnit er *Søren Sloth Carlsen: Hornslet By og Sogn* (Hornslet 1977). Forfatteren, der er lærer og bibliotekar, har lagt stoffet pædagogisk til rette med afsnit om forhistorie, om sogn og overtro, om stavnsbåndstiden, om de sociale vilkår i ældre tid, om Hornslet som tingsted, om krige og besættelser, om kirke og skole, erhvervsliv, institutioner og endelig om det kommunale styre i den købstadlignende by. Til hvert afsnit er der omhyggelige litteraturhenvisninger. Om talen af Rosenholm og af Rosenkrantzernes mausolæum i Hornslet Kirke er ret summarisk, idet der henvises til den grundige behandling heraf i andre værker. Der er en komplet fortegnelse over sognerådets medlemmer og formænd fra 1841 til 1970, og bogen slutter med en række nyttige statistiske tabeller.

Fra det altid historisk interesserede Hads Herred foreligger en bog af en gammel Odder-borger, *Anne Marie Skovfo-*

ged: *Omkring bybrønden. Bidrag til Od- ders historie 1800-1900* (Odder 1977). Der findes i forvejen en rig litteratur om Od- der bys historie. Man behøver blot at min- de om Thorvald Madsens mange fortrinli- ge studier, for en del offentliggjort i Øst- jysk Hjemstavn. Men nogen samlet frem- stilling er det aldrig blevet til. Den forelig- gende bog giver sig heller ikke ud for at være udtømmende. Men den opruller ved hjælp af folketællingslister, sogneråds- protokoller, amtsrådsforhandlinger og brandtaksationer et levende billede af den lille bys udvikling gennem nogle menne- skealdre, krydret med mange personlige træk fra mundtlig overlevering. Den char- merende lille bog er gennemillustreret med gamle fotos fra Det Historiske Arkiv for Odder og Omegn.

Århus Byhistoriske Udvalg har med støtte fra skolevæsenet udgivet en om- fangsrig skildring af skolens historie un- der titlen *Skoler og skolegang i Århus 1930-1970* (Århus 1978). Det er egentlig en fortsættelse af skoledirektør Chr. Bu- urs 3 binds skolehistorie, der udsendtes i årene 1915-30, og følger udviklingen op til kommunesammenlægningens år, efter hvilket Århus skolevæsen har antaget helt nye dimensioner. Mens Buurs fremstilling var opbygget kronologisk og set fra skolens synspunkt, er det nye værk bredere anlagt og forsøger at sætte eleverne i cen- trum. Ind imellem de saglige afsnit om skolebygninger, undervisningsplaner, dis- ciplinære spørgsmål, eksamener, fritids- problemer, forholdet mellem skole og hjem med videre, er der indflettet flere gamle elevers skole-erindringer, lyse og

mørke, fra en periode, der på flere områ- der synes at ligge fjernt fra nutiden. Mel- lemkrigstiden og de første efterkrigsår har åbenbart ikke været ublandet børnevenli- ge, i hvert fald ikke i de århusianske sko- ler. Af særlig personalhistorisk værdi er en fuldstændig fortegnelse over lærerper- sonalet med kortfattede oplysninger om de enkelte lærere. Den store, smukt trykte bog er overdådigt illustreret.

Århus Universitets 50 års jubilæum blev fejret ved udsendelse af det monu- mentale værk *Århus Universitet 1929- 1979*, udgivet af Det Lærde Selskab under redaktion af Gustav Albeck (Århus 1978). Det er en uhyre grundig fremstilling af universitetets forhistorie og dets opbyg- ning gennem årene fakultet for fakultet samt af de til universitetet løserne knyttede institutioner. Værket henvender sig na- turligvis først og fremmest til de (ganske vist flere tusinde) mennesker, der har en eller anden tilknytning til universitetet, men for eftertiden vil det være et vigtigt kildeskrift til dansk universitets- og lær- domshistorie. Det fremtræder uden illu- strationer, men det samtidig udgivne bil- ledværk *C. F. Møller: Århus Universitets bygninger* (Århus 1978) råder i rigt mål bod herpå med sine henved 200 store, smukke og velvalgte fotografier, optaget af fotograf Poul Pedersen.

Blandt de købstæder, der har ønsket af føre deres byhistorie op til kommunesam- menlægningens år 1970, er Horsens, hvor man i forvejen havde O. Fabricius' gamle værk fra 1879 og Carl Th. Jørgensens »Blade af Horsens historie« fra 1942. Re- daktør Carl Th. Jørgensen var selvskre- ven til opgaven, men da han afdig ved dø-

den 1975, var arbejdet ikke afsluttet. Alligevel har Horsens Byråd nu udgivet det efterladte værk under titlen *Hundrede Horsens-år 1870-1970. Tiden mellem fortid og fremtid* (Horsens 1977). Det er en regulær byhistorie, inddelt efter borgmestrenes »regeringstid«, men langt fra kedelig. Som ægte journalist har forfatteren opsporet alle de små og store begivenheder, der har optaget sindene i den driftige provinsby gennem årene, og gengivet dem med en smittende fortælleglæde, der gør bogen til spændende læsning også for udenbysboende. Hovedvægten er lagt på den ældre tid ud fra den betragtning, at efterkrigstiden endnu ikke er kommet tilstrækkelig på afstand. Blandt de dramatiske episoder kan nævnes den sidste henrettelse i Danmark (i fredstid) i 1892, blandt de mere lystige Emil Reesens fremførelse af »BH-symfonien« i Horsens Musikforening i 1944. Det smukke tryk og de velvalgte illustrationer gør det til en fornøjelse alene at blade i bogen.

En værdifuld politisk bibliografi, *Holger Hjelholt: A. Regenburg (1815-1895). En dansk embedsmand* (Åbenrå 1978) har også en vis tilknytning til Østjylland. Overarkivar Hjelholt, der døde i sit 90. år i 1977, var en af vores bedste kendere af Sønderjyllands historie. Allerede hans doktordisputats (1923) handlede om dansk sprogpolitik mellem krigen 1848-50 og 1864, og den foreliggende bog, der var tænkt som et festskrift til hans 90 års dag og er ledsaget af et mindeord og en Hjelholt-bibliografi, fortæller om den mand, der var førende i den (fejlslagne) danske politik i disse år, departementchef A. Regenburg. Efter krigen 1864 og nogle

år uden embede blev Regenburg i 1870 udnævnt til stiftamtmand over Århus Amt og Stift med embedsbolig i Skanderborg. I de 24 år, han virkede her, blev han respekteret og afholdt som en retsindig og fornem embedsmand af den gamle skole. Regenburg var ungarl, og hans praktiske søster Theodora styrede det store hus og den dermed følgende selskabelighed. Selvgik han helt op i sine embedsforretninger og sin store bogsamling, der efter hans død blev overdraget til Århus Katedralskoles bibliotek og senere kom til at danne grundstammen i Statsbibliotekets samlinger af litteratur om Sønderjylland.

Museer

Clausholm

Henrik Berner

Dels ved medlemsbidrag, dels ved rundelig bistand fra kulturelt interesserede fonds fik Selskabet »Clausholms Venner« samlet tilstrækkeligt beløb sammen til, at man kunne give tilsagn om bistand til fortsættelse af restaureringsarbejdet på slottets facader.

I månederne juni og juli har vi derfor nu fået restaureret hele midterfløjens gårdfacade - det viste sig, at restaureringsarbejdet her har været en del mere omfat-

tende end vi troede det, ud fra vore hidtidige erfaringer fra tilsvarende restaureringsopgaver. Dels var der betydeligt større arealer, hvor den gamle puds enten sad løs og derfor måtte bankes af eller i tidens løb var blevet efterrepareret med skæmmende materialer, fortrinsvis cement, som derfor også måtte fjernes, og som viste sig at sidde overordentlig godt fast. Hertil kom, at det viste sig, at det gamle murværk inde bag pudsen flere steder har lidt stor overlast ved husets nedsynkning gennem århundrederne - talrige, meget store revner blev konstaterede. Endvidere viste det sig nødvendigt at foretage en blyafdækning lange frontespiciens øvre gesims, som gennem tiderne havde været udsat for udskridninger, formentlig på grund af indtrængende regnvand i tagværket ovenover.

I løbet af 1978 fik vi som tidl. nævnt færdigrestaureret Dronning Anna Sophie's Audiensgemak på 1. sal ved opsætning af de gamle paneler samt nye bogreoler. I løbet af efteråret fik vi opstillet slotets bogsamling, således at rummet kunne åbnes for publikum ved turistsæsonens begyndelse i år.

I lighed med tidligere år har gobelinerne på 1. sal også i vinteren 1978-79 været inde på Rosenborg for restaurering ved kunststopning. Vi er nu nået så vidt, at man regner med at kunne blive færdige med dette vigtige og omfattende restaureringsarbejde i den kommende vinter.

Igen i år har vi gennemført nogle koncerter: Årets »Slotskoncert« med Randers Byorkester under ledelse af kapelmester Lavard Friisholm samt to klaveraftener i Havesalen - i juni med pianisten Peter

Westenholz og koncertsangerinden Birgitte Friboe, i juli pianisten John Damgaard. Til støtte for gennemførelsen af to sidstnævnte koncerter har vi modtaget bistand fra Solistforeningen af 1921 - eventuelt provenue fra disse koncerter går i øvrigt ubeskåret via Selskabet »Clausholms Venner« til restaureringsarbejder her på stedet.

Også i lighed med tidligere år afholdtes der i sommeren 1979 fire offentlige gudstjenester i slotskapellet - som sædvanlig begyndende 2. pinsedag og fortsættende med ca. en måneds mellemrum, indtil afslutning 2. september.

Dansk Landbrugsmuseum Gl. Estrup

Svend Nielsen

Det er i år 10 år siden, Landbrugsmuseets overflytning til Gl. Estrup begyndte. Kontoret flyttedes 1972, og samme år åbnedes den første lille og primitive udstilling, men hverken den gang eller i de følgende år skete der nogen officiel markering af museets flytning og genåbning. Derfor blev det efter den store udbygning, der

skete 1976-78, besluttet at foretage en officiel genåbning i sommeren 1978.

Dette skete d. 11. september i overværelse af H. M. Dronningen, men programmets afvikling blev unægtelig noget præget af, at det netop den dag var øsende regnvej, og det bevirkede bl.a. at folkedansopvisningen måtte foregå inden-dørs under ret snævre pladsforhold. Dette forhindrede dog ikke, at der blandt de mange fremmødte herskede en festlig og optimistisk stemning, og det har - i hvert fald indtil nu - vist sig, at denne optimisme ikke var ubegrundet.

Forud for indvielsen havde museet i den nye store hal arrangeret en udstilling, og da det nu for første gang i museets historie var muligt på overskuelig måde at fremvise et antal større maskiner, valgte man at udstille en række af museets sjældne høstmaskiner - heriblandt verdens ældste bevarede mejemaskine fra 1852 - og desuden blev der plads til nogle traktorer, et stort tærskværk og et damplokomobil m.m.

Hermed har museet nu 4 forskellige udstillinger. Besøgstallet nåede i 1978 op på 17.700 mod 8.300 i 1977, og der blev givet 150 omvisninger.

Den voksende interesse for museet gav sig også udslag i en så markant stigning i antallet af tilbudte genstande, at det ikke har været muligt at besigtige alle de ting, som burde ses, hvad vi meget må beklage. I alt er der i årets løb indgået 119 genstande, hvoraf særlig kan fremhæves en Massey-Ferguson traktor, der blev importeret til landet i 1960 som eksemplar nr. 50.000. Den er skænket til museet efter en fuldstændig istandsættelse og kan nu tje-

ne som brugstraktor i en årrække inden den indtager sin plads på udstillingen.

Arbejdet med udstillingen og forberedelserne til genåbningen lagde beslag på hele museets arbejdskraft en stor del af året, men det lykkedes dog også at komme et stykke videre med ordningen af det overflyttede og med indretningen. Der er således via en beskæftigelsesbevilling gennemført isolering af 2 store loftsrum, hvorved der her er skabt 2 gode magasinrum. Derimod blev arbejdet med at indrette et cafeteria desværre tærkt forsinket, og det kan først ventes påbegyndt efteråret 1979.

Sluttelig kan nævnes, at Landbrugsmuseet i samarbejde med Århus Kunstmuseum, Naturhistorisk Museum og Moesgård har arrangeret en udstilling »Hesten«, der åbnedes på Kunstmuseet i maj måned i år.

Gammel Estrup - Jyllands Herregårdsmuseum

Andr. Bjerre

De seneste år har været karakteriseret af en række større istandsættelsesarbejder. I 1978 er således nordfløjens murværk restaureret, ligesom vinduerne i sydfløjen - som 1. etape af et hele bygningen omfattende projekt - er gået efter, og nødvendige reparationer og maling udført. Samtidig ændres farven på vinduerne lidt. Endvidere er orangerierne blevet kalket. Disse

udvendige arbejder er for en stor del udført for beskæftigelsesmidler.

I husets indre har især den gennemgribende istandsættelse af Store Kabinet og Nordre Tårnværelse, hvortil private donatorer har ydet væsentlige bidrag, præget de sidste par år. Da tapeterne blev nedtaget i Store Kabinet, fandtes brudstykker af kalkmalerier på væggene. De blev fotograferet, men derefter igen skjult bag tapeterne, der fik den hidtidige grønne farve frisket op. Af stor betydning for rummets udseende er det, at mange lag overhvidtning er fjernet fra loftet, hvis stukdekorationer nu fremtræder i den oprindelige dybde. Også i Nordre Tårnværelse blev loftet istandsat. Her blev endvidere den kolde blå farve, væggene havde fået i slutningen af den beboede tid, erstattet af en gul, som giver hele rummet en lysere og venligere karakter. Med disse to rums istandsættelse er hele førstesalens restaurering tilendebragt.

Der er nu åbnet mulighed for, at de i stueetagen værende sengotiske kalkmalerier, der er langt bedre bevaret end ovennævnte brudstykker, kan blive konserveret af Nationalmuseets eksperter på dette område. De er særlig værdifulde, fordi der er bevaret så få verdslige kalkmalerier her i landet.

Af nyerhvervelser fra de senere år kan nævnes et engelsk lygteur fra ca. 1700, som tidligere har været på Gammel Estrup, Denners portræt af oberst greve Christen Scheel fra ca. 1730 og - for ganske nylig - 12 tallerkener i Kang Hsi-porcelæn, som har været i brug på Gammel Estrup frem til 1926. Dele af det samme stel finden i forvejen på museet.

Djursland Museum

Bjarne Flou

Djurslands Museum har i løbet af sommeren 1979 været ramme om en række aktiviteter under fællesbetegnelsen »*Levende museum*«: flinthugning, fremstilling af stammebåd ved hjælp af stenalderredskaber, trædrejning, nålebinding, knipling, pottemageri og bronzestøbning. Hver fredag eftermiddag har der i sommerperioden desuden været folkedans og Mester Jakel teater i museets gård.

Museet har fået overdraget Louis Ehlers meget store *samling af dansk lertøj* som gave. Sammen med overflytningen af *Dansk Fiskerumuseum* fra Brede vil opstillingen af denne samling kunne foregå i løbet af de næste par år. Begge samlinger udstilles i det tidligere pakhuis, der i øjeblikket er ved at blive indrettet til udstillingsformål.

Forskningsprojektet »*Kolindsunds Historie*«, der har været et år, og hvor tre akademikere har været tilknyttet, er nu afsluttet. Projektgruppen udgiver en bog om Kolindsunds historie og udarbejder undervisningsmateriale om lokalhistorie. I løbet af året er der produceret to studiesamlinger til Århus Amtsskolecentral: *Flintesmeden* og *Pottemageren*. Studiesamlingen indeholder såvel originalt som kopimateriale til belysning af disse to håndværk.

Sammen med Odder Museum er der udarbejdet en vandrestilling om Østjyllands kystområder.

Arkitekt Susanne Ussing har udarbejdet forslag til permanent udstilling af stor

glassamling på Djurslands Museum.

Museet har foretaget arkæologiske undersøgelser af en bronzealderhøj ved Rimsø, en jernaldergravplads ved Ålsrode samt køkkenmøddinger ved Kolind. I Midt Djurs Kommune har et hold ungdomsarbejdsledige i samarbejde med museet forestået restaurering og oprydning omkring en række oldtidsanlæg.

Arbejder-, Håndværker- og Industrimuseet, Horsens

Jacob B. Jensen

Industrimuseets andet leveår har været konsolideringens år, hvor der er bygget videre på de traditioner, der blev grundlagt det første år. I lighed med 1977 blev der i december måned 1978 holdt 3 levende dage, der denne gang især henvendte sig til børn som en optakt til det internationale børnear. Der var arrangeret børnepasning i samarbejde med DKB, og stentrykkeriet lavede sprællemænd og en serie klistermærker med motiver fra museet.

Op til påsken 1979 åbnede museet en ny afdeling, nemlig to arbejderboliger, som er indrettet i et hus umiddelbart ved museet. Boligerne skal vise boligstandarden ca. 1880 og ca. 1910, altså henholdsvis før og efter det industrielle gennembrud i slutningen af 1870'erne. Den gamle lejlighed har ingen moderne bekvemmeligheder såsom el, gas eller vand. Det var altsammen ting, der først vandt udbredelse i de lavere lag i årtierne omkring århundredeskiftet. Indretningen er langtfra fuldendt, men

manglerne afhjælpes hurtigt, når de bliver stillet til skue.

Ved åbningen af arbejderboligerne i Villavej 49 kunne den midlertidige bolig i udstillingen nedtages og rummene der udnyttedes til andre formål. Her er nu opstillet nyerhvervelser af bagerimaskiner.

Man kan næppe bebrejde et så nyt museum, at det ingen specialsamlinger har. Der er dog allerede nu emner, der er fyldigere repræsenteret end andre, og det bliver på disse områder, museet fremtidig vil rette sin opmærksomhed med det formål at oprette permanente afdelinger. Indtil det kan realiseres, vil vi med mellemrum præsentere nyerhvervelser fra disse områder. Indenfor det sidste år har museet således vist nyheder fra de grafiske fag, jern- og metalbranchen og træindustrien.

Industrimuseet har ikke i det forløbne år produceret nye særudstillinger, men har til gengæld haft meget glæde af lånte udstillinger fra andre museer. Som efterårsudstilling vistes »Siv og rør« produce-

I december 1978 åbnede Industrimuseet en udstilling af ca. 150 telefonapparater. Samlingen, der tillige omfatter et par landcentraler, dækker perioden ca. 1896-1976. Alle apparater er fremstillet på A/S Kristian Kirks Telefonfabrikker i Horsens (tidl. Emil Møllers Telefonfabrikker).

ret af Kulturhistorisk Museum, Randers, og til påsken vistes to forslag til restaurering af gamle fabrikker i Horsens, K. Madsens Trikotagefabrik og Horsens Dampmølle. Projekterne var udarbejdet som afgangsprojekter ved Arkitektskolen i Århus, afdeling for restaurering. De viste, at gamle industribygninger rummer store muligheder og med fordel kan genanvendes til mange formål.

Industrimuseet har som andre museer problemer med at skaffe magasinplads til de voksende samlinger. De nuværende bygninger er snart fyldt, og da fremtidige udvidelser af udstillingerne må ske på bekostning af magasiner, er det nødvendigt at finde fjernmagasiner. Det er nærliggende især for Industrimuseet at udnytte gamle fabriksbygninger til dette formål. Den endelige løsning er ikke fundet endnu, men museet har dog fået lov til at benytte en nedrivningsdømt fabrik i et par år.

Museumsudstillinger kan kun løse en del af problemerne ved at dokumentere og formidle fortidigt industrimiljø. Fabrikernes fysiske dimension lader sig ikke genskabe på et museum. Derfor støtter Industrimuseet også bestræbelser på at bevare industribygninger på deres oprindelige sted. For tiden samler interessen sig især om to papfabrikker i Øst- og Midtjylland, nemlig J. Smiths Papfabrik i Brunshåb ved Viborg, som har bevaret produktionsapparatet intakt, og Klostermølle ved Mossø, hvor en enestående tørrelade mirakuløst overlevede en brand for 6 år siden.

Et museum med en fast stab på kun to mand har selvfølgelig begrænsede udfol-

delsesmuligheder, men Industrimuseet har nydt godt af store bevillinger af beskæftigelsesfremmende midler. Kun takket være denne ekstra indsprøjtning har det været muligt at holde et så relativt højt aktivitetsniveau.

Forhistorisk Museum, Moesgård

H. J. Madsen

Ligesom de fleste andre danske museer er Forhistorisk Museum en selvejende institution med en bestyrelse, hvori der sidder repræsentanter fra de offentlige myndigheder, som yder økonomisk støtte til museets drift. En stor del af de årlige udgifter dækkes jo gennem offentlige tilskud, og når man her nødvendigvis må sætte ind med besparelser, ja så har det naturligvis alvorlige konsekvenser for museets virksomhed, specielt når man også tager den almindelige inflation i betragtning. På denne baggrund måtte vi i 1979 hæve prisen på adgangsbilletter fra 4 til 5 kr. for voksne; børn har stadigvæk gratis adgang. Men der var nu også gået mere end fire år, siden vi sidst måtte sætte billetprisen op; og når vi nøjes med denne ret beskedne stigning - der slet ikke står mål med inflationen - skyldes det, at besøgstallet samtidig er steget, så vi nu konstant ligger et stykke over de 100.000 om året.

Almindeligvis producerer museet én større særudstilling hvert år, og i 1979 havde den titlen »Vi graver«. Med ud-

gangspunkt i undersøgelser af en stenalderbefæstning på Fyn og et vikingetidigt voldsted ved Lübeck blev det her skildret, hvorledes arkæologiske udgravninger foregår, og hvordan fundene bagefter bliver bearbejdet.

Vikingetræffet ved Moesgård strand, hvor vikingskibe og islandske heste mødes omkring handelsboderne, er efterhånden ved at være en tradition, og på samme måde er flere andre foretagender ved at blive tradition på Moesgård: festgearrangementer, film- og foredragsserier, aftenskolekurser m.m.

Men et museum skal ikke blot være publikumsrettet, det har også en forpligtelse til at indsamle og opbevare. På Moesgård foregår indsamlingen først og fremmest gennem udgravninger, og i 1979 kunne der således fortsættes med de tidligere års systematiske udgravninger af stenalderbopladsen ved Ring Kloster, stenalder-befæstningen ved Sarup på Fyn, jernalder-offerfundet i Illerup-ådal samt det gammelslaviske voldsted Alt-Lübeck i Holsten. Desuden er der foretaget en lang række mindre udgravninger i forbindelse med anlægs- og markarbejder, og der er gennemført omfattende rekognosceringer ved Lisbjerg forud for planlagte bebyggelser i dette oldtidsrige område.

Internt er der blevet arbejdet med et kartotekssystem, der fremover vil lette oversigten over det indsamlede materiale. Endvidere er der blevet etableret et museumsråd med henblik på planlægning og koordinering af arbejdet i museets forskellige sektioner, og endelig er samarbejdet mellem museet og universitetsinstitut-

terne på Moesgård nu formaliseret gennem etableringen af en række samarbejdsudvalg dækkende områder som konservering, tegne- og fotoarbejde, bibliotek m.v.

Kulturhistorisk Museum, Randers og Børneåret 1979

Guri Dybsand

Da et par af medarbejderne kom hjem fra Det internationale Museumsråds kongres i 1977, kunne vi bl.a. fortælle om den enstemmige vedtagelse af en resolution vedrørende museernes engagement i Det internationale Børneår 1979.

Dette blev diskuteret på museet, og der kom mange forskellige forslag frem om hvad, hvordan og hvornår noget kunne stables på benene. Der var enighed om, at det, anstrengelserne skulle dreje sig om, måtte blive en skønsom blanding af »om, for og med« børn. Til forhistorien hører, at begrebet »børn« blev defineret som aldersgruppen under myndighedsalderen, d.v.s. indtil 18 år.

De særligt interesserede søgte kontakt til grupper og enkeltpersoner uden for museet - med vekslende succes. For en ordens skyld skal siges, at der blev etableret lokaludvalg i byen med henblik på børneårsaktiviteter, og at museets manglende succes i søgen efter samarbejdspartnere nok lå deri - vi tolkede det i alle tilfælde derhen, at »man« nok havde egne planer.

Mens undertegnede gik ind i arbejdet med »langtidsvirkning« - bl.a. planlæg-

ning og gennemførelse af en arbejdskonference for museumsformidlere centreret omkring temaet BØRN OG MUSEER - blev den konkrete indsats fra Kulturhistorisk Museums side udført af fotograf Lars Johanson og hans lærling Finn Larsen. Resultaterne kunne præsenteres ved årsskiftet 1978-79 i form af 3 udstillinger, der vistes indtil udgangen af marts måned:

1. DET HANDLER OM OS - som var resultat af samarbejde med en 8. klasse på Tirsaldalen Skole. Eleverne på denne skole (i kommunens sydøstlige del) kommer dels fra villakvarterer, dels fra etageboliger og dels fra landdistriktet. De fandt selv ud af hvilke temaer de gerne ville belyse ud fra egne interesser og egen situation her og nu. Tema efter tema blev derefter gennemarbejdet i mindre grupper, hvor gruppernes deltagere skiftede fra temaskift til temaskift. Illustrationer, tekster og genstandsmateriale blev udarbejdet og fremskaffet (også ved lån hos byens handlende) af eleverne selv, og endelig byggede klassen rammerne omkring udstillingen op inde på museet i samarbejde med vore teknikere.

2. NÅR ASFALTEN GYNGER - en fotoudstilling lavet af de nævnte fotografer, efter at de gennem en 4-5 måneders periode i efteråret 1978 havde fulgt først nogle få, derefter - på de unges formidling - en udvidet flok på 6-700 14-17 årige i Randers i fritiden. D.v.s. hjemme, på gaden, i fritidsklubber, ved grillbarer, på beværtning, under sportsudøvelse o.s.v. Parallelt hermed blev der optaget ca. 20 timers båndinterviews med disse unge, der tilhørte forskellige socialgrupper.

3. LANDSTRYGERNE - en mindre udstilling om og af en af byens knallertklubber («minirockere»), bestående af selvproducerede symbolske genstande (inspireret af amerikanske rocker-film), tøj tekster og fotos. Genstandsmaterialet blev overladt museet som kvittering for samarbejdet - fotoarbejdet var udført af Finn Larsen og teksterne renskrevet på museet. Til udstillingen hørte en lysbilledserie om klubben, delvis kommenteret og ellers fulgt af medlemmernes foretrukne rock-musik.

Reaktionen? En meget stor og positiv modtagelse i landets presse, flere radio-programmer og omtale i TV. En stor interesse manifesteret ved skolebesøg - museet har aldrig før været opsøgt af så mange af de ældre skoleklasser - her var endelig et arbejdsgrundlag baseret på denne aldersgruppes synspunkter, problemer og dagligdag. Et stærkt øget besøg af unge museumsgæster - også i den almindelige åbningstid - de implicerede trak andre med på museet. De positive reaktioner kan afrundes med utallige henvendelser udefra med ønske om senere lån af udstillingerne.

Den negative modtagelse omfattede krav om øjeblikkelig nedtagelse af udstilling 2. og 3., politianmeldelse mod udstilling 3, anonymt trusselbrev (med forfalsket underskrift) til et bestyrelsesmedlem - og endelig diskussioner internt, der drejede sig om, hvad det er et museums opgave at dokumentere og formidle i samtiden. Hvor går grænserne mellem det generelle og det marginelle? Er information om negative forhold »smittefarlig«?

Dønningerne har i skrivende stund vist-

nok stadig ikke lagt sig - og på længere sigt kan måske både vi og andre museer få ret så principielle diskussioner, hvis museerne for alvor kommer i gang med samtidokumentation. Hvad skal dokumenteres? Hvem skal afgøre hvad, som må offentliggøres/formidles? Skal museerne pålægges censur og selvcensur?

Det vil sikkert være langt nemmere at koncentrere sig om fine, gamle sager - til nød suppleret med information om dårlige sociale tilstande for 100 år siden. Så kan vi overlade til vore kolleger om 100 år at beskrive 1979 - ikke også?

Silkeborg Museum

Christian Fischer

I året 1978 havde Silkeborg Museum godt 39.000 besøgende, hvilket er vor hidtidige besøgsrekord. Naturligvis er sommernænderne de mest velbesøgte, men en vis spredning over den resterende del af året har vist sig, hvilket må betyde, at en større del af byens indbyggere er begyndt at besøge »deres eget museum«.

Den vigtigste begivenhed i 1979 »bag kulisserne« var ansættelsen af konserveringstekniker Eva Salomonsen, som fremover skal varetage museets samlinger samt assistere ved alle udgravninger med henblik på en øjeblikkelig konserveringsmæssig indsats. For at kunne give museets konserveringstekniker albuering har vi fået istandsat museets hestestald mod øst,

Gravpladsen ved Vinding, som daterer sig til det første århundrede efter Kristi fødsel.

og for et beløb på godt 300.000 kroner er den nu indrettet, så den kan fungere som konserveringsværksted.

Udadtil har museet i årets løb vist særudstillingen om »Helleristninger i Bohuslän«, som blev produceret af redaktionssekretær G. Nørgaard Jepsen og hustru i samarbejde med museet.

I lighed med tidligere år har museet afholdt en række velbesøgte foredrag, og museumsinspektør Christian Fischer har som sædvanlig i samarbejde med provinsafdelingen produceret TV-udsendelser for børn - af titler kan nævnes: »De sorte brødre i Ribe«, »Pigen i mosen«, som handler om udforskningen af moseliget »Ellingpigen«, og senere på året kommer en udsendelse om udforskningen af undersøiske bopladser: »Danmark under havet«.

I marken har vi som sædvanlig foretaget en række udgravninger af kortere og længere varighed - af de mere spændende kan nævnes en gravplads i Vinding fra det første århundrede efter Kristi fødsel. Her

er udgravet fire grave, alle særdeles veludstyrede, og i den skrivende stund er nok den største romertidsgrav i Danmark under undersøgelse. Under afrensning af en glastallerken, som blev fundet i 1977 i en grav der fra tredje århundrede efter Kristi fødsel, har det vist sig, at denne på bagsiden er forsynet med en indridset mosaik af fiskefigurer - tallerkenen er fortsat under afrensning, og nye, spændende detaljer vil givet dukke op. Denne tallerken er fabrikeret på de romerske glasværksteder i Köln og er den første af sin art fundet her i Skandinavien.

I efteråret 1979 vil Silkeborg Museum lave en særudstilling om emnet »Ler«, specielt med henblik på pottemagerne fra Sorring, hvor bl.a. pottemager Knud Jensen på museet vil demonstrere fremstillingen af de karakteristiske potter fra Sorring.

Købstadmuseet »Den gamle By«

Hans Lassen

For Købstadmuseet »Den gamle By« er der i 1979 sket det meget betydningsfulde, at to medarbejdere har forladt deres stillinger på grund af alder. Den ene er dr. phil. Erna Lorenzen, der gik af 1. februar, og som har været knyttet til museet i mere end 43 år, og som siden fru Petra Julie Holms afgang i 1959 med myndighed og kundskab har ledet tekstilafdelingen. Dr. Lorenzens efterfølger er cand. mag. fru Birgitte Kjær, som tiltrådte den

15. februar. Cand. mag. Birgitte Kjær har tidligere som student arbejdet i »Den gamle By«s tekstilsamling og er derfor fortrolig med virket her; desuden har hun som cand. mag. været medarbejder ved en række større udstillinger og i det hele taget været tilknyttet museumsarbejdet.

Den anden medarbejder er konservator Knud Roland Hansen, der blev ansat i »Den gamle By« i 1966 efter at have arbejdet på Nationalmuseet en lang årrække, og som gik af 31. december 1978. Ligesom med hensyn til dr. Lorenzen er det svært at erstatte Knud Roland Hansen, men museet regner med i Lars Vester Jakobsen, der er kommet fra Nationalmuseet, at have fået en god afløser. Lars Vester Jakobsen tiltrådte den 1. april.

Inden for Urmuseets komité er der sket den ændring, at formanden gennem mange år, urmagermester J. P. Nielsen, Horsens, i maj trak sig tilbage og blev afløst af urmagermester O. Sinding, Ebeltoft. Samtidig trak urmagermester Ludvig Jensen, Århus, sig tilbage som kasserer og blev afløst af urmagermester Helge Brostrup, Ry. Også her må museet takke de afgående for deres storartede arbejde, men vi ved, at de nye er parate til at yde en lignende indsats.

Forårets foredragsserie havde som tema: »Omkring hjemmet«. Den 27. marts talte museets direktør om »Billeder i hjemmet«, den 3. april talte museumsinspektør Henrik Nyrop-Christensen om »Musik i hjemmet«, og den 10. april talte museets gæst, dr. phil. Sigurd Schoubye, direktør for Tønder Museum, om »Sølv-tøj i hjemmet«.

Der har været en række udstillinger, i

tidsmæssig rækkefølge er de forløbet således: Juletræer som sædvanlig i en række af museets huse. Frimærkeudstillinger i det nye frimærkernes hus i »Havbogade« i påsken og i sommermånederne, og der vil følge flere i festugen, i efterårsferien og i julen. I pinsen udstillede Kunsthåndværkerskolen i Kolding elevarbejder i Mansardhuset og Helsingør Theater's Foyer og gård. I tiden fra 16. juli til 5. august har Østjysk Vævekreds som sædvanlig haft en salgsudstilling i Mansardhuset. I sommermånederne har damerne fra Østjysk Vævekreds demonstreret gammel tekstilteknik i Tekstilmuseet. Samtidig har bødkermester Henning Jensen arbejdet i bødkerværkstedet. Det store marked ligger i 1979 i dagene fra 1. til 9. september med al den festivitas, »Den gamle By« kan opbyde. I festugen fra 1. til 9. september har Danske Kunsthåndværkeres Lands sammenslutning en udstilling i Mansardhuset: »Ka' brugskunst bruges«. - I skolernes efterårsferie er der, som traditionen byder, arbejdende værksteder, men desuden fejrer de danske fokedanserforeninger deres jubilæum med en udstilling i Mansardhuset og samtidig befolker de hele »Byen«. Hvis alt går vel, vil året slutte med julekantate den anden søndag i advent, og samme dag lukkes der op for juletræerne.

Årets store begivenhed var den engelske Dronnings besøg fredag den 18. maj. Den dag viste Dronning Margrethe II sin gæst Dronning Elisabeth II af Storbritannien »Den gamle By«. Besøget formede sig som en rundgang i »Byen« med besøg i Apoteket og Borgmestergården og afsluttedes med en matiné i Helsingør Theater,

Dronning Elisabeths og dronning Margrethes besøg i »Den gamle By«.

hvor By-Orkestret under Ole Schmidts ledelse spillede musik af de fra dansk musikhistorie kendte komponister, Paolo Scalabrini og Johann Adolph Scheibe, hvorefter kgl. skuespiller Erik Mørk læste H. C. Andersens »Et godt Humeur«. Under det kongelige besøg havde »Den gamle By« usædvanligt mange gæster. Alt forløb godt og i solskinsvejr.

I forbindelse med Skandinavisk Museumsforbunds møde i Århus (med domicil i Unge Hjemsskole, Skåde) - 16. til 20. juni - var der forestilling den 17. juni på Helsingør Theater, hvor ensemblet »Den jyske Undergrund« opførte Banchieri's madrigalkomedie fra 1588, »La pazzia Senile« og Jacques Offenbach's operette »Mesdames de la Halle«. Efter forestillingen var museet vært ved en let forfriskning i Møllesalen. To dage senere var der »åbent museum« for de skandinaviske kolleger.

Endelig har ensemblet »Den jyske Undergrund« spillet madrigalkomedien og Offenbach's operette i juli og august (27. juli - 4. august). Under Århus festuge opføres Adam Oehlenschlägers og C.E.F. Weyses syngespil »Sovedrikken«. Foruden de her omtalte begivenheder har museet året igennem i samarbejde med Århus By-Orkester arrangeret en række kammerkoncerter i Helsingør Theater. I slut-

ningen af maj optog det danske fjernsyn en række scener til årets julekalender i gaderne og på mange værksteder.

Museets virksomhed har været præget af genopbygningen af Gøyernes gård, og den 31. august var der rejsegilde. Samme dag blev det nyindrettede sølvkammer i Ålborggården åbnet i overværelse af en række indbudte gæster.

Østjysk Hjemstavnsforening

**Virksomheden fra 1. oktober 1978 til
30. september 1979.**

Den årlige generalforsamling blev holdt den 25. november 1978 på Hotel Ansgar i Århus.

Efter beretningen var der bestyrelsesvalg, og bestyrelsen har på et bestyrelsesmøde 16. december konstitueret sig (se side 4). Efter generalforsamlingen var der foredrag med lysbilleder af skovrider Kjeld Ladefoged om Østjyllands skove.

Den 29. marts døde foreningens næstformand gennem mange år gdr. P. Damgård Andersen. P. Damgård Andersen var en af Århusegnens største personligheder, med et langt liv med offentlige gøremål. Han sad i Østjysk Hjemstavnsforenings redaktionsudvalg og var det mere folkelige og nære i redaktionens sammensætning. Han vil blive savnet såvel i redaktionsudvalget som i bestyrelsen.

Det første arrangement fandt sted 22. februar på Ansgar, hvor redaktør C. F.

Garde fortalte om livet i landsbyen Fulden ved Beder og egnen der omkring, interessant aften med mange deltagere.

Den 29. marts var vi på kunstmuseet, hvor Ulla Didriksen fortalte om maleren J. F. Willumsen og hans kunst. Der var desværre ikke mange deltagere til dette arrangement, men for dem, der var med, blev det en særdeles interessant aften.

Den 20. maj var der tur til Sjælland. Vi besøgte Willumsenmuseet i Frederikssund og senere Jægerspris slot. En god og interessant tur.

Den 26. august gik vor sensommertur til Jespershus blomsterpark og Hjerl Hede.

Bestyrelsen vil gerne her takke de mange, der støtter foreningen økonomisk og ved at deltage i vore arrangementer. En varm tak til redaktionsudvalget, der står for udgivelsen af denne bog.

Erik Kjær

Personregister

Aalund, Sejr, 93.
Abel, Hertug, dansk konge, 38, 40.
Albeck, Gustav, professor, Århus, 112.
Amdisen, K. A., distriktschef i hjemmeværnet, 91, 93.
Andersen, Aage (se side 7), 9, 18.
Andersen, H. C., eventyrforfatter, 123.
Andersen, J. Oskar, professor, 10, 17.
Andersen, Karen (se side 7), 42
Andersen, Randi, arkivmedhjælper, 104, 105.
Andersen, Rasmus, viceformand i Hinnerup Vaabenbroderforening, 57.
Andersen, Sevel, lokalhistoriker, Virring, 99, 111.
Andersen, lærer i Saksild, 21.
Astrup, Halvor, 45.

Baasch, G. H. A., kaptajn, distriktsleder i hjemmeværnet, 91.
Ballisager, familie i Åes, 46.
Ballisager, Anders, 46.
Bailum, fotograf, 53, 57.
Balslev, præst i Gangsted-Søvind, 44, 45.
Banchieri, komponist, 123.
Banner, Erik, rigsråd, Asdal, 10.
Bendixen, A. G., 93.
Bendixen, Rasmus, lokalhistoriker, Hasle, 109.
Berg, Christen, Venstre-leder, 67.
Bergelius, familie i Åes, 46.
Bernier, Henrik, godsejer, Clausholm, 113.
Berthelsen, præst i Gangsted-Søvind, 45.
Bille, Eske, rigshofmester, 14, 18.
Bille, Ove, biskop i Århus, 10, 12, 14, 17.
Birgitte i Kolt, 63.
Blichfeldt, dommer i Skanderborg, 50.
Bojsen, P., seminarieforstander, Gedved, 43, 110.
Bojsen, fru, gift med P. Bojsen, 43.
Bondesen, Peder, 108.
Borup, Karl, købmand i Beder.
Boye-Nielsen, Niels Peter (se side 7), 52, 58.
Brostrup, Helge, urmagermester, 112.
Bruun, Henry, 17.
Busch, O. E., oberst, regionschef i hjemmeværnet, 91.
Busk, familie i Åes, 46.
Buur, Chr., skoledirektør i Århus, 112.
Børresen, Harry, tømrermester, 84.

Carlsen, Søren Sloth, overlærer, 111.
Christensen, Christen, gårdejer, Østerterp, 30.
Christensen, Grethe, Struer, 93.
Christensen, Solveig Dencker, Ry, 100.
Christian II, dansk konge, 18.
Christian III, dansk konge, 12, 14, 17, 18.
Christian IX, dansk konge, 52, 59.
Christophersen, Marie Kristine, gift med Niels Skov, 19.
Clausen, biskop i Århus, 37.

Dam, Albert, forfatter, 111.
Damgaard, John, pianist, 114.
Daugaard, B. S. J., major, distriktschef i hjemmeværnet, 91.
Denner, portrætmaler, 116.
Dybsand, Guri, 119.
Dyrby, Skanderborg, 93.
Dyre, Claus Jensen, dansk adelsmand, 16.
Dyre, Karen, gift med Mourids Stygge, 16.

Ebbesen, Niels, væbner, Nørreriis, 60.
Ebling, sømand i Mjesing, 49.
Egeskov, A. M., lærer, 108.
Ehlers, Louis, 116.
Elisabeth II, engelsk dronning, 123.
Elkjær, Kjeld, bibliotekar, Århus, 111.
Enevold, gårdejer i Åes, 46.
Enevold, Anders, søn af Enevold i Åes, 45, 46.
Enevold, Kirstine, gift med gdr. Enevold i Åes, 45, 46.
Erik Plovpenning, dansk konge, 38, 40.
Erichsen, Ad. L., overretssagfører i Hammel, 79.
Erslev, Kr., historiker, 12, 13, 17, 18.
Estrup, J. B. S., konseilpræsident (statsminister), 67, 69, 71.

Fabricius, O., 112.
Fischer, Christian, museumsinspektør, 121.
Friboe, Birgitte, koncertsangerinde, 114.
Friisholm, Lavard, kapelmester, 114.
Flou, Bjarne, 116.
Fogh, Gunner, 44.
Frandsen, G. Ørum, major, distriktschef i hjemmeværnet, 91.
Frederik I, dansk konge, 16, 18.
Frederik II, dansk konge, 12.
Frederik VII, dansk konge, 59, 60.
Friis, Astrid, historiker, 13, 17.
Friis, Johan, kansler, Hesselagergaard, 14, 17.
Frijs, Chr. Emil Krag-Juel-Vind, greve, Frijsenborg, 68.
Frijs, Mogens Krag-Juel-Vind, greve Frijsenborg, 71, 76.
Fynne, Erik, 93.

Galt, Inge Ebbesdatter, gift med Claus Dyre, 16.
Galt, Mogens Ebbesen, ridder, rigsråd, 16.
Galt, Peder Ebbesen, lensmand, Århusgård, 13, 14, 16.
Gammelgaard, Arne (se side 7), 67, 101.

- Geertsen, Søren Hald, sognefoged, folketingsmand, 68, 70, 77
 Gjessing, 93.
 Grandjean, Poul Bredo, historiker, 61.
 Grosen, Gerda, Skæring, 110.
 Grundtvig, Frederik Lange, søn af N. F. S. Grundtvig, 44.
 Grundtvig, N. F. S., præst, salmedigter, 35, 41, 47.
 Grønbnæk, A., lærer i Hinnerup, 60.
 Guldborg, læge i Horsens, 24.
 Guldborg, provst i Gedved, 44.
 Gøje, Mogens, rigshofmester, 13.
- Handahl, norsk forsvarsminister, 95.
 Hansen, H. C., 59, 61.
 Hansen, Knud Roland, konservator, 122.
 Hansen, Octavius, højesteretssagfører, København, 74.
 Hansen, Peder, gårdejer, Randlev, 30.
 Haurum, Niels, 102, 103.
 Hitler, Adolf, tysk rigskansler, 88.
 Hjelholt, Holger, overarkivar, 113.
 Hjortslund, familie i Åes, 46.
 Holm, murer i Malling, 31.
 Holm, Frederik, sognepræst, 111.
 Holm, Knud, 17.
 Holm, Ralph, 86.
 Holm, Petra Julie, 122.
 Holmbo, O. A., fmd. for Hinnerup Vaabenbroderforening, 56, 60.
 Horkjær, Jan, 105.
 Horn, A. L. M. H. C. A., 50.
 Horn, Anders, 50.
 Horn, Victor (se side 7), 48.
 Hostrup, Astrid, gift med Helge Hostrup, 110.
 Hostrup, Helge, forstander, Ry Højskole, 110.
 Hougaard, lærer i Taaning, 34.
 Husum, V., 93.
 Hvidtfeldt, Johan, rigsarkivar, 17, 18.
 Høj, Gudrun, 46.
 Høj, Kristian, 42.
 Højlund, Emil, operasanger, 50.
 Hørby, Kaj, 17.
- Ingemann, B. S., digter, 35, 38, 46.
- Jacobsen, Frode, kommitteret i hjemmeværnet, 89.
 Jacobsen, Jørgen, 46.
 Jacobsen Lars Vester, 122.
 Jacobsen, Lone Anker, 18.
 Jansen, Chr., arkivar, 110.
 Jensdatter, Maren, Kattrup, 64.
 Jensen, lærer i Haarby, 34.
 Jensen, A., præst i Svejstrup, 41.
 Jensen, Anders Byriell, gårdejer, folketingsmand, 70, 72.
 Jensen, C. M., major, 92.
 Jensen, Henning, bødkermester, 123.
 Jensen, Jacob B., 117.
 Jensen, J. P., direktør, 33.
- Jensen, J. P. mejeriejer, Århus, 110.
 Jensen, Knud, pottemager, 122.
 Jensen, Ludvig, urmagermester, 122.
 Jensen, Michel, vært i Hammel forsamlingsbygning, 74, 79.
 Jensen, Sofie, gårdejer, Gyllingskov, 29.
 Jensen, Søren (Kattrup), gårdfæster i Kolt, 63.
 Jensen, Thomas, i Halling, 32.
 Jensen, Tue, skovfoged, 100.
 Jensen-Ladegaard, maler, 37.
 Jeppesen, Anne, lærerinde i Åes, 42, 44, 45.
 Jepsen, G. Nørgaard, redaktionssekretær, 121.
 Johansen, Lars, fotograf, 120.
 Johnsen, P. S., 101.
 Johnstad-Møller, E., general, chef for hjemmeværnet, 89.
 Jørgensen, Aage, Ebeltoft, 93.
 Jørgensen, Carl Th. redaktør, Horsens, 112.
 Jørgensen, Niels, bestyrer, Gyllingskov, 29.
- Kiilsgaard, arkitekt, Frijsenborg, 102.
 Kiilsgaard, Bodil og Svend, Grølsted v. Hammel, 102.
 Kjær, Birgitte, cand. mag., 122.
 Kjær, J. A. Hoppe, distriktschef i hjemmeværnet, 91.
 Kjøge, Anne Lise, 105.
 Kjøge, Niels Peter, 105.
 Klausen, Ib, 108.
 Knudsen, Michel, gårdfæster, Kunnerupgaard, 64.
 Knudsen, Søren, gårdejer i Kolt, 64.
 Knudsen, Søren, sognefoged i Voldby, 102.
 Kold, Christen, skolemand, 42, 46.
 Kousgaard, lærer i Stilling, 34.
 Krabbe, Erik, adelsmand, 14.
 Kragelund, politibetjent i Hammel, 74.
 Krarup, N. B., birkedommer i Hammel, 77.
 Kristensdatter, Else, gift med Jacob Schov, 19.
 Kristensen, Martin, lærer i Gedved, 43.
 Krogh, I. C., lærer i Salling, 83.
 Krogh, Jette, gift med I. C. Krogh, 83.
- Lang, Karen L., skoleleder, Silkeborg, 106.
 Lang Theodora, skoleleder, Silkeborg, 106.
 Langballe, Christian Thomas, sognerådsformand i Hammel, 70, 72, 75.
 Larsen, Chr., i Falling, 93.
 Larsen, Finn, 120.
 Larsen, L. C., Haldum, gårdejer, folketingsmand, 70.
 Larsen, Lars Daugaard, overlærer i Hammel, 103.
 Larsen, Metha, 108.
 Lassen, Hans, museumsdirektør, mag. art., Århus, 122.
 Lassen, T. Bundgaard (se side 8), 34.
 Lassen, Vilhelm, redaktionsekretær, Aarhus Amtstidende, 69.
 Lassen, lærer i Tebstrup, 34.
 Lauesgaard, Svend, student, 82.
 Lauersen, Anders, vejmand, Gl. Hinnerup, 60.
 Laursen, Carl A., 106.
 Laursen, L., 17.
 Laursen, Metha, 108.

- Lausgaard, lærer i Yding, 34.
Lind, Sigurd (A. J. Meldgaard), 34, 36, 38, 40.
Lindberg, Niels, præst i Katstrup-Tolstrup-Ørriidslev, 44, 46.
Lindgaard, Niels, gårdejer i Kolt, 64.
Lorenzen, Erna, museumsinspektør, dr. phil. (se side 8), 81.
Lorenzen, Minna Marie, gift med statsskovrider P. Lorenzen, 83.
Lorenzen, Povl, statsskovrider, Rold Skov, 83.
Lunn, P., 59.
Luther, Martin, kirkereformator, 9.
Lykke, Joachim, ridder, rigsraad, Skovsbo, 14, 16, 18.
Lykke, Karen, datter af Joachim Lykke, 14.
Lykke, Susanne, datter af Joachim Lykke, 14.
- Madsen, Aabye, fabrikant, 33.
Madsen, H. J., 118.
Madsen, K., fabrikant, 118.
Madsen, Niels, kasserer i Hinnerup Vaabenbroderforening, 57.
Madsen, Thorvald, Odder, 112.
Mathiesen, lærer i Bjerager, 22.
Malling, præst i Odder Valgmenighed, 46.
Margrethe II, Danmarks dronning, 115, 123.
Meldgaard, Anders Jensen, lærer i Bjedstrup, 34-41.
Meldgaard, Marie, gift med A. J. Meldgaard, 36, 37.
Michelsen, Christen, gårdfæster i Katstrup, 64.
Michelsen, Knud, gårdfæster i Kolt, 64.
Michelsen, Niels, gårdfæster i Katstrup, 64, 66.
Mikkelsen, Kathrine, Riisskov, 102.
Mikkelsen, N., fmd. f. Hinnerup Vaabenbroderforening, 60.
Møllerup, W., 17.
Mortensen, J., fmd. f. Hinnerup Vaabenbroderforening, 60.
Mortensen, Morten, gårdejer i Kolt, 64.
Møller, C. F., kgl. bygningsinspektør, 112.
Møller-Jensen, maler, 37.
Møller, Johs., revisor i Viborg, 91.
Møller, Otto, provst i Gylling, 29.
Møller, lærer i Vurring, 34.
Møller, herredspovst i Hammel, 41.
Mørk, Erik, skuespiller, 123.
- Nielsen, C. A., gårdejer, Stensballe, 30.
Nielsen, Christopher, tjenestekar, Ørriidslev, 19.
Nielsen, H. Grüner, 86.
Nielsen, J. A., Grenaa, 100.
Nielsen, J. P. urmagermester, 122.
Nielsen, Jens, gårdejer, Stensballesund, 22.
Nielsen, Kaj, 104.
Nielsen, Rasmus, gårdejer, Katstrup, 66.
Nielsen, R., 60.
Nielsen, R. F., træskomand, 77.
Nielsen, Svend, 114.
Nielsen, Søren G. Allingaebro, 93.
Nielsen, V., bogtrykker i Århus, 54.
Nielsen, Vibeke, 110.
Nissen, lærer i Ramten, 108.
- Nyrop-Christensen, Henrik, museumsinspektør, 122.
- Oehenschlæger, Adam, digter, 124.
Offenbach, Jacques, komponist, 123, 124.
Olesen, I. A., major, distriktschef i hjemmeværnet, 89.
Olrik, H. L. T., birkedommer i Frijsenborg-Favrskov Birk, 67, 69, 72, 74, 76, 77.
Olsen, Gunner, 18.
Olsen, Olaf, professor, dr. phil. (se side 8), 19.
Olufsen, Peder, gårdfæster i Kolt, 63.
Ortved, Hans Nielsen, gæstgiver i Hammel, 68, 72, 73, 75, 78.
Otterstrøm, Andreas, student, 82, 83.
Otterstrøm, C. V., mag. scient., 83.
Ottesen, lærer i Hylke, 34.
Otto, skoledreng fra Dagnæs, 26.
Ovesdatter, Maren i Katstrup, 64.
- Pedersdatter, Mette, i Ørting, 19.
Pedersen, F., distriktschef i hjemmeværnet, 92.
Pedersen, Frank, Odder, 93.
Pedersen, Jens Søren, fmd. f. Hinnerup Vaabenbroderforening, 61.
Pedersen, Morten, gårdejer i Randlev, 30.
Pedersen, Peder, gårdejer i Kolt, 64.
Pedersen, P. A., overbaneformand, Gl. Hinnerup, 57.
Pedersen, Povl, fotograf i Århus, 112.
Pedersen, V. S., forretningsfører, 33.
Pedersen, forpagter, Borupgaard, 24.
Pedersen, hjælpelærer i Saksild, 21.
Permin, O. C., genralmajor, chef for hjemmeværnet, 96.
Pio, Louis, socialdemokratisk pioner, 71.
- Rantzau, Johan, feltherre, 10.
Rantzau, oldfrue, Stensballegaard, 25.
Rasmussen, Henning, 23.
Rasmussen, H. distriktschef i hjemmeværnet, 92.
Rasmussen, Jørgen, sagfører i Århus, 74.
Rasmussen, Knud Erik, Hammel, 103.
Rasmussen, M., fotograf, 110.
Rasmussen, Povl, arkivar, 10.
Rasmussen, Søren, gårdfæster i Kolt, 63.
Rasmussen, forpagter, Horskjærgaard, 30.
Rasmus Smed i Kolt, 63.
Reesen, Emil, kapelmester, 112.
Regenburg, A., stiftamtmand i Århus, 113.
Regenburg, Theodora, søster til A. Regenburg, 113.
Reventlow, Anne Sophie, dansk dronning, 114.
Rosenkrantz, dansk adelsslægt, 111.
Rosenvinge H., Grenaa, 93.
- Salomonsen, Eva, konserveringstekniker, 121.
Scalabrini, Paolo, komponist, 123.
Scheel, Christen, greve, 116.
Scheibe, Johann Adolph, komponist, 123.
Scheibe, B., oberst, regionschef i hjemmeværnet, 91, 93.
Schmidt-Jensen, G. L., kommandørkaptajn, 92.

- Schmidt, Ole, kapelmester, 123.
 Schmidt, J. fabrikant, 118.
 Schoubye, Sigurd, museumsdirektør, dr. phil. 122.
 Schov, Jacob Christian, indsidder, 19.
 Schov, Niels Jacobsen, landarbejder, 19.
 Schrøder, F., Randers, 109.
 Seedorff, Hans Hartvig, forfatter, 110.
 Simonsen, Niels, sekretær i Hinnerup Vaabenbroderforening, 57.
 Sinding, O., urmagermester, 122.
 Skaarup, Bi, stud. mag., Århus, 10.
 Skinkel, Laurids, ridder, rigsraad, 10, 17.
 Skov, Agnes, datter af P. Skov, 26.
 Skov, Henning, 92.
 Skov, Niels, 22.
 Skov, Peder, fyrbøder, 19, 23, 25, 27.
 Skov, Sofie, 26.
 Skovfoged, Anne Marie, Odder, 111.
 Skydt, S. H. J., 60.
 Spreckelsen, Povl von, Randers, 108.
 Steincke, K. K., socialminister, 60.
 Steinmann, general, 60.
 Stygge Hans, lensmand, Silkeborg Skanderborg, Holbækgaard, 10, 12-17.
 Stygge, Mourids, adelsmand, 16.
 Svendgaard, Henning, Sandby, 58.
 Svendsen, Søren, Nøddelund, 70.
 Søltøft, forpagter på Stensballegaard, 22, 25, 29.
 Sørensdatte, Karen i Kolt, 64.
 Sørensdatte, Maren i Katstrup, 66.
 Sørensen, Anders, gårdfæster i Kolt, 63.
 Sørensen, H. C., vært i forsamlingsbygningen i Hammel, 79.
 Sørensen, Jens, Horsens, 93.
 Sørensen, Jens, lærer i Svendstrup, 77.
 Sørensen, J., 60.
 Sørensen, Jens (smed), gårdfæster i Kolt, 63.
 Sørensen, K. E., distriktschef i hjemmeværnet, 92.
 Sørensen, M. M., oberst, regionschef i hjemmeværnet, 91.
 Sørensen, Niels, gårdfæster i Kolt, 63.
 Sørensen, Peder, gårdfæster i Kolt, 64.
 Sørensen, P. E., lærer i Bjedstrup, 39.
 Sørensen, Rasmus (Katstrup), gårdfæster i Kolt, 64.
 Sørensen, Rasmus Smed, 102.
 Sørensen, Søren, 102.
 Sørensen, Th., provst i Skanderborg, 41.
 Sørensen, Villum, gårdfæster i Katstrup, 64.
 Tilemann, H. C. G., godsforvalter, Frijsenborg, 71.
 Thomsen, Julie, maler, 37.
 Thomsen, Sigurd (se side 8), 62.
 Thyregaard, A., forstander, Salling Ungdomsskole, 83.
 Thyregaard, Sørine, gift med A. Thyregaard, 83.
 Toldstrup, Jens, nedkastningschef i frihedskampen, 88.
 Trap, J., topografisk forfatter, 102.
 Ussing, Susanne, arkitekt, 116.
 Vedel, Klavs, 86.
 Westenholtz, Peter, pianist, 114.
 Vestergaard, Søren, hjemmевærnskonsulent (se side 8), 87, 96.
 Weyse, C. E. F., komponist, 124.
 Villadsen, V., fmd. f. Hinnerup Vaabenbroderforening, 60.
 Villumsen, Søren, gårdfæster i Katstrup, 64.
 Winterberg, Ernst, 93.
 Winthen, Ejnar, 93.
 Withen, Svend Aage, 102.
 Voeler, Jørgen, redaktør, 110.
 Voeler, Karen Else, 110.
 Wullf, Aase, 93.
 Würtz, konsul i Horsens, 33.
 Ørbæk, familie i Åes, 34.
 Østergaard, Peter, 107.

Stedregister

- Alling, 100.
Allingaaebro, 93.
Anbæk, 77.
Anbæk kro, 70, 73.
Anbækvej, 68.
Amerika, 71.
Arnelund i Mjesing, 49.
Asdal i Vendsyssel, 10.
Assentoft, 110.
Auning, 110.
Australien, 92.
- Bakkegården i Kolt, 64.
Bavnegård i Kolt, 62.
Beder, 23, 30-32.
Beder bryggeri, 30.
Beder gl. kro, 31.
Bering, 62.
Bering valgmenighed, 42, 44.
Bering valgmenighedskirke, 44.
Berlin, 50, 51.
Birkegård i Katstrup, 65, 66.
Bjedstrup, 34, 36, 37.
Bjerager, 22.
Bjergager Hovgaard, 21.
Blågård seminarium, 35.
Bohuslän, 121.
Boller, 22-24, 26.
Borupgård v. Gedved, 24.
Bostrup, 101, 103.
Boulstrup, 30.
Brede, 116.
Brodvejen ved Mjesing, 49, 50.
Brolund mejeri, 101.
Bruunshåb, 116.
Brønderslev marked, 69.
Bønnerup Strand, 108.
- Clausholm, 113.
- Dagnæs, 26.
Dalby v. Kerteminde, 42.
Danmark, 9, 17, 18, 52, 54, 59, 72, 85-90, 92, 97, 101, 102, 113, 121, 122.
Djursland, 90, 91, 109, 116, 117.
Dover, 36, 37, 40, 100.
Dronningborg (Randersgaard), 10.
- Ebeltoft, 93, 122.
Edelsborg ved Skanderborg, 50.
Edslev, 62.
Elbæk, 47.
Elbæk efterskole, 47.
Elbæk friskole, 43, 46, 47.
Elev, 109.
Elsted, 109.
Endelave, 96.
Enghavegaard i Mjesing, 49.
England, 50, 88.
Enslev, 62.
Emborg, 35-37.
Europa, 85.
- Falling, 93.
Flensborg, 50.
Fornæs, 101.
Frederiksberg, 71.
Frederiksberg højskole, 110.
Frederiksstad, 19.
Frijsenborg, 22, 71, 73.
Frijsenborg-Favrskov Birk, 69, 70, 75.
Frijsenborg skov, 60, 102, 103.
Frøring, 99.
Frøring sogn, 111.
Fyn, 119.
- Galten, 93, 110.
Galten herred, 107.
Gammel Estrup, 114, 116.
Gammel Fly, 100.
Gammel Skovridergaard, 103.
Gangsted, 42-44, 47.
Gedved, 47.
Gedved højskole, 43, 44.
Gedved seminarium, 43, 47, 110.
Gerlev herred, 10, 107.
Gersdorffslund, 19, 27.
Gjern, 69, 105.
Gjerngården i Hammel, 105.
Gjern herred, 10, 12.
Gjerrild, 108.
Grenaa, 91-93, 95, 100, 101, 108.
Grundfør kirkegård, 60.
Gudenå, 100.
Gylling, 29.
Gyllingnæs, 25.
Gyllingskov, 29.
- Haarby, 37, 49.
Hads herred, 111.
Hadsten, 58.
Halling, 21, 32.
Hammel, 30, 41, 67-70, 72, 73, 75-78, 80, 101, 103.
Hammelev, 101.
Hasselager, 44, 62, 63, 66.
Hellediskol kilde, 49.
Helsingør, 71.
Helsingør Theater, 123.

Hemstok skov, 37.
 Herlufsholm, 12, 71.
 Herskind, 110.
 Hesselagergaard, 14.
 Hevring, 95.
 Hids herred, 10-12.
 Himmerland, 83.
 Hinnerup, 30, 52, 54, 57-61.
 Hobro, 91.
 Holbæk amt, 90.
 Holbækgaard, 10, 13, 16, 17.
 Holbæk kirke, 14.
 Holme-Tranbjerg, 32.
 Holstebro, 69.
 Holsten, 119.
 Hornslet, 111.
 Horsens, 23, 25, 29, 30, 45, 91, 93, 112, 113, 117, 118, 122.
 Horsens Dampmølle, 118.
 Horskjærgaard, Gyllingskov, 29, 30.
 Houbjerg, 68, 69.
 Houbjerg herred, 10.
 Hovedgaard, 44.
 Hvinningdal v. Silkeborg, 35.
 Hvorslev, 104.
 Hylke, 34.

 Illerup å, 48-50.
 Illerup ådal, 119.
 Israel, 84.

 Jebjerg i Salling, 83.
 Jylland, 9, 53, 92.

 Kattogat, 101.
 Katstrup-Tolstrup-Ørritslev, 44.
 Katstrup i Kolt sogn, 62-66.
 Kerteminde, 44.
 Klank efterskole, 110.
 Klostermølle, 118.
 Knebel, 107.
 Koblenz, 103.
 Kolding, 50, 123.
 Kolind, 117.
 Kolindsund, 101, 116.
 Kolt Nørregaard, 64.
 Kolt skov, 65.
 Kolt Østergaard, 62, 64.
 Konstantinsborg, 62.
 Korsør, 103.
 Kragelund Iejren, 103.
 Kunnerup, 62, 65.
 Kunnerupgaard, 64.
 København, 29, 30, 33, 61, 67, 77, 82, 83, 89, 100.
 Køge, 71, 72.
 Køln, 122.

 Lemming, 62, 63.
 Lisbjerg, 109, 119.
 Lübeck, 103, 119.

 Lystrup, 109.
 Lysgaard herred, 10, 12.
 Låsby, 100.

 Malling, 19, 26, 31, 32.
 Malling Dampmølle, 19, 32.
 Mariager fjord, 90.
 Marielyst højskole, 43.
 Midt Djurs, 117.
 Midtjylland, 118.
 Mjesing, 48, 50.
 Moesgaard, 115, 118, 119.
 Molsskolen, 106.
 Mossø, 39, 40, 118.
 Mundelstrup, 58.

 Nebel, 22.
 Neuengamme, 89.
 Norsminde fjord, 33.
 Norsminde havn, 50.
 Nørhald, 107.
 Nørre Djurs, 108.
 Nørre herred, 108.
 Nørre Søby ved Ringe, 42.

 Odder, 30, 40, 93, 111, 112, 116.
 Ormslev, 62, 65.

 Palliskjær dam, 48.
 Pilgaard i Katstrup, 65.
 Purhus, 108.

 Randers, 88, 90, 93, 95, 108, 109, 114, 118-120.
 Randers amt, 101, 103.
 Randersgaard, 10.
 Randlev, 30.
 Rathlousdal, 21.
 Ravndal v. Mjesing, 49.
 Ravnholt, 31.
 Rebild, 83.
 Ribe, 121.
 Ribe stift, 10.
 Ring kloster, 119.
 Ringkøbing, 90, 91.
 Rimsø, 117.
 Rold skov, 83.
 Rosenborg, 114.
 Rosenholm slot, 93, 111.
 Rougsø herred, 10, 14, 109.
 Ry, 36, 100, 110, 122.
 Røde Mølle, 93.
 Røgen, 103.
 Rønbækskolen, Gl. Hinnerup, 61.

 Saksild, 21, 29.
 Sall, 103.
 Samsø, 82, 90.
 Samsø Birk, 71.
 Sandbygaard v. Hinnerup, 58.
 Sarup på Fyn, 119.

Silkeborg, 40, 91, 103, 106, 121.
 Silkeborg slot, 10, 12-14.
 Skanderborg, 30, 37, 40, 41, 48-50, 90, 91, 93, 99, 111, 113.
 Skanderborg landevej, 66.
 Skanderborg slot, 13.
 Skandinavien, 122.
 Skejby, 109.
 Skjoldelev, 103.
 Skovkloster, 12.
 Skovlund i Kolt, 65.
 Skovsbo, 14.
 Skovvang i Kolt, 65.
 Skæring, 110.
 Skåde, 123.
 Slesvig, 50.
 Slet, 30, 31.
 Slet bryggeri, 30, 31.
 Slet teglværk, 31.
 Smedebækken v. Mjesing, 49.
 Snoghøj, 83.
 Sondrup bakker, 89, 90.
 Sorring, 122.
 Sophienlund, 111.
 Sostrup slot, 103.
 Spanien, 48, 88.
 Sporup, 69.
 Stadsgaard, 62.
 Stangerum, 93.
 Stautrup, 62.
 Stensballe, 22, 25.
 Stensballegaard, 20, 22, 25, 27-30.
 Stensballeskov, 27.
 Stensballesund, 22.
 Stilling, 34, 48, 49.
 Støvring herred, 107.
 Svejstrup, 41.
 Sverige, 40, 68, 82, 88.
 Søbygaard Mølle, 102.
 Søften, 53, 57.
 Sønderhald, 107, 110.
 Sønderhaldskolen, 110.
 Sønder herred, 108.
 Sønderholm i Kolt, 65.
 Sønderjylland, 113.
 Sønderkoven v. Mjesing, 49.
 Sønder Vissing, 38, 40.

 Taaning, 34.
 Tebstrup, 34.
 Terp, 109.
 Testrup højskole, 43.
 Tingdalen v. Mjesing, 49.
 Tingdalsvej, 49.
 Tirsdalen skole, 120.
 Tirstrup, 92.
 Tirstrup lufthavn, 94.
 Tjekkoslovakiet, 89.
 Tosmarksvejen i Mjesing, 49, 50.
 Trøjborg bryggeri, 31.

 Tulstrup, 100.
 Tvede, 107.
 Tvillum kloster, 10, 12.
 Tvingstrup, 45, 47.
 Tyrrestrup, hovedgaard, 14.
 Tyrsting herred, 10.
 Tyskland, 101.
 Tønder, 122.

 Uppsala, 82.
 U.S.A., 95, 103.

 Vadstedvej, 102.
 Vangsbo, 65.
 Vartov, 35, 44.
 Venge, 40.
 Vester Enggaard, 95.
 Vester Horne herred, 16.
 Viborg, 10, 89, 91, 118.
 Viby, 66.
 Vietnam, 95.
 Vinding v. Silkeborg, 121.
 Virring Mølle, 111.
 Vitten, 103.
 Vitved, 99.
 Vivild skole, 109.
 Voer kloster, 39.
 Voldby, 102.
 Voldbyvej, 102.
 Vrads herred, 10.

 Yding, 34.

 Øm kloster, 35, 38, 39.
 Ørrikslev, 19, 47.
 Ørsted, 109.
 Ørting, 19.
 Østerlide i Mjesing, 48.
 Østjylland, 62, 84, 87, 88, 91, 92, 95, 97, 99, 111, 113, 116, 118.
 Østpreussen, 103.

 Åbenrå, 113.
 Åes, 42-47.
 Åes friskole, 45.
 Åkjær, 10, 16, 19, 27.
 Ålsrode, 117.
 Århus, 30, 33, 41, 48, 52, 54, 59, 62, 83, 84, 90-93, 95, 97, 100, 103, 105, 109, 112, 122-124.
 Århus amt, 113.
 Århus arkitektskole, 118.
 Århusgaard 10, 13, 16.
 Århus hospital, 64.
 Århus katedralskole, 113.
 Århus kunstmuseum, 115, 116.
 Århus Statsbibliotek, 113.
 Århus Stift, 113.
 Århus Universitet, 18, 112.